

Харківське методичне об'єднання університетських бібліотек
Полтавське обласне методичне об'єднання бібліотек
ЗВО III–IV рівнів акредитації
Харківське обласне відділення (філія) ВГО «Українська бібліотечна асоціація»
Американські Ради з міжнародної освіти в Україні
“Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти”
Балтійська Міжнародна академія (Рига, Латвія)
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Центральна наукова бібліотека
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Науково-технічна бібліотека
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Наукова бібліотека
Національний університет «Львівська політехніка»
Науково-технічна бібліотека

III конференція з циклу «Бібліотека I_покоління: виклики, проєкції, очікування»

**«Шляхом до істини...»
або про вплив бібліотекарів на академічну доброчесність
в освітньому та науковому середовищі університету**

Матеріали III наукової конференції
18-19 травня, 19-20 жовтня 2021 р. Харків

Харків
2021

УДК 02 (063)

Ш 70

Рекомендовано до електронної публікації Радою з наукової та методичної роботи Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, прот.№ 9, від 26 листопада 2021 р.

Укладачі: І. К. Журавльова, М.О. Подрезова, В.О. Сидоренко

Редактор: Ю.Ю. Полякова

«Шляхом до істини...» або про вплив бібліотекарів на академічну доброчесність в освітньому та науковому середовищі університету : матеріали ІІІ наук. конф. (Харків, 2021 р.). – Харків, 2021. – («Бібліотека І_покоління: виклики, проєкції, очікування»).

Збірник містить матеріали ІІІ наукової онлайн-конференції з циклу «Бібліотека І_покоління: виклики, проєкції, очікування», яка відбулась на базі Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у травні та жовтні 2021 р. Тема конференції: «Шляхом до істини...» або про вплив бібліотекарів на академічну доброчесність в освітньому та науковому середовищі університету. Під час конференції обговорювалися питання академічної доброчесності, якості наукових публікацій, інновацій у роботі бібліотек, проблеми обслуговування користувачів у період пандемії тощо. Ці матеріали можуть стати у пригоді бібліотекарям, викладачам та студентам ЗВО та усім, хто займається науковою працею та користується ресурсами бібліотек.

УДК 02 (063)

Ш 70

© Автори статей, 2021

Вступ

III конференція «Бібліотека I_покоління: виклики, проєкції, очікування» у 2021 році під назвою *«Шляхом до істини...»* або *про вплив бібліотекарів на академічну доброчесність в освітньому та науковому середовищі університету* відбулася на базі Центральної наукової бібліотеки Каразінського університету. Організаторами цього наукового заходу виступили: Харківське методичне об'єднання університетських бібліотек, Полтавське обласне методичне об'єднання бібліотек ЗВО III–IV рівнів акредитації, Харківське обласне відділення (філія) ВГО «Українська бібліотечна асоціація», Американські Ради з міжнародної освіти в Україні “Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти”, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Центральна наукова бібліотека, Науково-технічна бібліотека Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Науково-технічна бібліотека Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Науково-технічна бібліотека Національного університету «Львівська політехніка». Конференція проходила онлайн і двома сесіями у квітні та жовтні 2021 року.

Метою цієї конференції було зазначено залучення користувачів до бібліотеки, участь як професіоналів бібліотечної справи, так і молодих бібліотекарів, науковців, студентів для обговорення насущних проблем та пошуку їх вирішення.

Зараз, у так званий період невизначеності, вища школа і бібліотеки ЗВО зіткнулися з необхідністю впровадження змін у сферу освітніх послуг, бібліотеки шукають та використовують нові бібліотечні сервіси, перед усіма постають виклики цифрової епохи. Критичне мислення, визначення правдивої інформації стають базовими навиками для кожного. Фундаментальні цінності академічної доброчесності, їхній вплив на глобальні виклики і пріоритети освіти XXI століття, дотримання наукової етики в публікаціях, бібліотечні ресурси для успішного виконання наукової роботи, які може запропонувати бібліотека вишу, чи існують проблеми між доступністю інформації та академічною доброчесністю, в який спосіб бібліотеки підтримують «Відкриту науку» – усі ці теми було пропонувано для виступів та обговорення. Окрему тему було присвячено контрафактним виданням минулих століть та дослідженням їх у бібліотеках. Вона пролунала у виступах завідувача кафедри політології філософського факультету Каразінського університету, професора,

доктора політ. наук О. Фісуна, головного бібліографа Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, канд. іст. наук О. Полевщикової, ст. наук. співробітниці Національного музею у Львові ім. митрополита Андрея Шептицького, канд. іст. наук С. Зінченко.

Доповідачі, представляючи свою тему, підкреслювали, що пандемія, спричинена поширенням COVID-19, стала каталізатором швидкого приєднання та занурення людства до глобального інформаційного простору, який почав забезпечувати взаємодію людей всього світу: підвищилась роль інформаційних технологій в суспільних та господарських відносинах; суттєво зросла кількість людей, які займаються інформаційними технологіями, збільшилась роль світових інформаційних ресурсів у житті конкретної особистості (Ю. Горбенко)

Питанням академічної доброчесності в освітньому та науковому середовищі, шляхам її популяризації у функціонуванні вишу, та ролі бібліотек у цьому процесі представлено у спільній статті *В. Сидоренко та Л. Чередник*. Інформатизація суспільства, стрімкий розвиток технологій та вільний доступ до продуктів інтелектуальної власності значно полегшують процес використання й поширення інформації. Та паралельно з цими позитивними явищами набувають усе більших обертів процеси недобросовісного запозичення, привласнення і використання чужих ідей та думок як молодими, так і більш досвідченими вченими. На сучасному етапі академічна доброчесність є одним із найважливіших складників вищої школи як соціального інституту. Вона означає, що в процесі навчання чи досліджень студенти, викладачі та молоді науковці керуються передусім принципами чесності, чесною праці та навчання. Академічна доброчесність сприймається як моральний кодекс та комплекс етичних правил цивілізованого наукового й освітнього співтовариства.

Учасники зазначали у своїх виступах, що сьогодні сучасна бібліотека вишу – це не тільки зібрання книжкових колекцій, але й величезний світ соціальних комунікацій для людей, об'єднаних пошуком знань. Розкривалася сутність поняття критичного мислення, обґрунтовувалася необхідність розвитку навичок критичного мислення у сучасному інформаційному суспільстві. Цифрова безпека та медіа грамотність, практики критичного мислення – це сучасні навички, без яких вижити у світі дезінформації стає практично неможливим. У виступі щодо досвіду роботи бібліотеки Української медичної стоматологічної академії (О. Боровік) було акцентовано увагу на практичній діяльності бібліотеки УМСА щодо процесу виховання медійної грамотності здобувачів освіти. На бібліотеки покладено відповідальну місію – формувати у своїх слухачів, читачів навички медіаграмотності, уміння критично оцінювати

та синтезувати інформацію, до якої відкрився безмежний доступ і запропонувати здобувачам освіти всі свої ресурси, за допомогою яких можна перевірити інформацію на достовірність. Бібліотека проводить спеціальні бібліомедійні заняття, що організовані до Всесвітнього тижня медійно-інформаційної грамотності.

Важливу роль бібліотеки у проведенні навчань з академічної доброчесності на прикладі наукової бібліотеки НаУКМА озвучила *С. Чуканова*. Доповідачка підкреслила, що питання формування культури академічної доброчесності в освітньому середовищі є всеохоплюючим і стосується всіх підрозділів освітніх закладів. Важливими аспектами академічної доброчесності є боротьба з плагіатом та інформаційна грамотність. Саме аспект інформаційної грамотності напряму залежить від бібліотеки навчального закладу.

Центр забезпечення якості освіти в НаУКМА залучає наукову бібліотеку до співпраці і проведення заходів для підвищення кваліфікації, в т. ч., викладачів, зокрема з тематики інформаційної грамотності та академічної доброчесності бібліотека залучена як в освітню, так і в наукову діяльність. Залежно від того, з якою аудиторією працює бібліотека, формується тип заходу та робиться акцент на тренуванні певних навиків.

Досвід роботи закордонних бібліотек пролунав у доповідях фахівців Ягеллонського університету, Балтійської міжнародної академії. Стаття *Марії Павловської, Катержини Добії* з бібліотеки відділу фізики, астрономії та інформатики Ягеллонського університету також присвячена культурі академічної доброчесності в роботі бібліотеки, особливу увагу приділено захисту авторського праву. Для бібліотеки як установи, що виконує, у т. ч., освітні чи дидактичні функції, захист прав та інтересів авторів повинен мати велике значення.

Досвід латвійських бібліотек у період пандемії, роботу з впровадження академічної доброчесності і принципів етики на прикладі діяльності бібліотеки БМА було надано у виступах *К. Ляхової, А. Мите та К. Дороніної*. Доповідачки розповіли про труднощі, з якими зіткнулися бібліотеки на початку пандемії, як освоювали нові технології в обслуговуванні та впроваджували інновації. В галузі якісної освіти в Латвії зазначено напрямок «Якісна, доступна, інклюзивна освіта». У європейських країнах починає приділятися велике значення якості отриманих знань у вишах, тому освіта стає істотною складовою у розвитку соціальної економіки та культури.

Учасники конференції звертали увагу на проблему нечитання книг (*О. Вдовіна*), на те, що, на жаль, молодь продовжує ігнорувати книжки, надаючи перевагу інформації у цифровому форматі, не звертаючи увагу на якість цієї інформації, тому перед бібліотеками стоїть дуже важливе

завдання – навчити відвідувачів критично відноситися, аналізувати ресурси, якими вони користуються. Представлялися програми закордонних бібліотек, які розроблені з метою привернення уваги підлітків до книг та залучення до бібліотек нових молодих користувачів. У бібліотеках створюються простори, де можна записувати музику, анімаційне відео, завантажувати свої кліпи, грати у відео-ігри і, звичайно, читати книги і журнали.

Історії становлення та сучасним проблемам бібліотечної статистики, діючим стандартам, звітності бібліотек, роздумам про бібліотечну статистику вчених економістів був присвячений окремий розділ конференції (*І. Журавльова, К. Лискова, В. Соболев*). Було підкреслено, що постійний аналіз статистичних даних – це дійовий інструмент для прийняття відповідних управлінських рішень. Якість національної – а потім і заснованої на ній міжнародної – бібліотечної статистики залежить від точності та своєчасності надання її кожною бібліотекою та ретельного редагування, що допомагає уникнути помилок і неправильного розуміння. *К. Лискова* зазначила, що статистичні звіти це не лише про цифри, це про підтвердження свого статусу та демонстрація своїх здобутків та успішності. Такий звіт може стати рекламою бібліотеки і допоможе залучити нових відвідувачів до своїх установ. У річних звітах академічних бібліотек США та Європи можна виокремити такі характерні риси, як: чіткість, конкретність, використання інфографіки. Для будь-якої культурної установи дуже важливий зворотній зв'язок, який також сприяє підтримці позитивного іміджу бібліотек.

Наукова етика, причини і наслідки недоброчесності у наукових дослідженнях, «відкрита наука» – ці теми були представлені як науковцями, так і бібліотекарями. Жваву дискусію викликала тема щодо характеру змін в оцінці ефективності наукової праці, чи насправді проходить заміна авторитету на імідж? (*В. Куклін А. Сіренькая*)

Визначено сутність поняття «Відкрита наука» Open Science. (*Л. Власено, Т. Грищенко, О. Никитенко*). Розглянуто складові забезпечення відкритості науки на різних етапах дослідницького процесу; визначено основні тенденції, які наразі є значущими в Європейському просторі відкритої науки: відкритий доступ, архівування статей, обмін даними. Надавалися результати опитування, що проводилося серед науковців кафедр Харківського національного університету радіоелектроніки та мало єдине запитання «Що таке відкрита наука?». Підкреслено, що обґрунтування сутності відкритої науки є складним, а бібліотеки мають взяти на себе просвітницьку діяльність задля залучення до цього руху науковців та студентів університету

Про етичну складову наукової роботи, дотримання академічної доброчесності в ЗВО, зокрема ініціативам Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в цьому напрямку, було озвучено у виступі *О. Мурашко*. Відкритий доступ до інформації – це запорука прозорості виконання наукових досліджень, а також один із антиплагіатних заходів. Так, співробітниками бібліотеки було розроблено комплекс лекцій та практичних занять для магістрів, аспірантів і професорсько-викладацького складу університету з метою дотримання принципів академічної доброчесності. Переважна більшість лекцій, баз даних та інших заходів спрямована на додержання етичної складової наукової публікації. Саме наукова сфера безпосередньо пов'язана з авторським та інтелектуальним правом. Фахівці наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова також представили досвід власної роботи з інформатизації традиційних каталогів за допомогою QR-технологій, яка була впроваджена з метою підвищити ефективність бібліотечного обслуговування.

У квітні в обговоренні питань академічної доброчесності та її дотримання у студентському середовищі брали участь студенти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Національного університету «Львівська політехніка», Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова. У жовтні, на засідання круглого столу, що організувала Науково-технічна бібліотека Національного університету «Львівська політехніка» *«Студент-викладач-бібліотекар: виклики нової реальності»* йшла мова про сміливість мрій, про те, як зберегти ентузіазм і про ключ до успіху, про роль університетської бібліотеки у гармонізації спеціальних компетентностей та етичних орієнтирів майбутніх фахівців.

Бонусом для учасників були: майстер-клас відомої фахівчині, віце-президента Української PR-Ліги, співзасновника і керуючого партнера агентства PR-Service, доктора економічних наук, професора *Олени Дерев'яно*.

На своєрідній зустрічі поколінь дискутували: покоління Z – центеніали представляв у супроводженні батьків *Семен Скляр*, учень 3-го класу, а покоління бебі-бумери представляв професор, член-кореспондент АН України, доктор хімічних наук *Микола Мchedлов-Петросян*. Тема їхньої зустрічі – «Чесність, як образ життя».

Про найчеснішу людину у світі, Ієроніма Карла Фрідріха фон Мюнхгаузена, про його візити до м. Харкова йшлося в повідомленні директорки Музею барона Мюнхгаузена з м. Дунте (Латвія) *Ivīte Sakale*.

Також на конференції пролунали виступи професора Станіслава Буки, голови Сенату БМА (Рига, Латвія), Яни Чапайло, менеджерки проєкту «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» (Academic IQ) Американські Ради з міжнародної освіти (Київ, Україна), Ірини Тихонкової, експерта з інформаційно-аналітичних ресурсів та навчання компанії Clarivate, старшого наукового співробітника відділу сигнальних систем клітини Інституту молекулярної біології і генетики НАН України, канд. біол. наук (Київ, Україна), Наталії Прокопенко, завідувачки сектору Центральної наукової бібліотеки Каразінського університету (Харків, Україна), Олени Бабічевої, заступниці директорки ЦНБ Каразінського університету (Харків, Україна), Алли Давидової, завідувачки відділу ЦНБ Каразінського університету (Харків, Україна), Дмитра Петренка, завідувача кафедри теорії культури і філософії науки Каразінського університету, д-р філос. наук, професора (Харків, Україна), Ірини Бельської, завідувачки відділу малих тіл Сонячної системи НДІ астрономії Каразінського університету, д-ра фіз.-мат. наук, провідного наукового співробітника (Харків, Україна), Ольги Гужви, керівниці відділу реклами та брендингу центру зв'язків з громадськістю Каразінського університету (Харків, Україна), Світлани Яновської, старшої викладачки кафедри прикладної психології факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, канд. психол. наук (Харків, Україна), Сергія Єльцова, керівника Навчального центру менеджменту якості та моніторингу освітнього процесу Каразінського університету, канд. хім. наук, доцент (Харків, Україна), Тетяни Чейпеш, ст. наук. співробітниці кафедри фізичної хімії хімічного факультету Каразінського університету (Харків, Україна), Ніни Атаманчук, доцентки кафедри психології та педагогіки, кандидата психологічних наук Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», (Полтава, Україна).

Усі виступи та статті, авторами яких є науковці, бібліотекарі, студенти і навіть школярі, доводять, що проблема академічної доброчесності дуже важлива як в освітньому середовищі, так і в щоденній роботі бібліотек, і потребує постійної уваги.

Ірина Журавльова

Інформатизація традиційних каталогів як інструмент бібліотечного маркетингу: з досвіду Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова

Анотація: У статті проаналізовано специфіку інформатизації традиційних каталогів за допомогою QR-технологій. Розглянуто переваги та напрямки використання QR-кодів у карткових каталогах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Встановлено, що QR-технологію можна розглядати як додаткове джерело інформації про затребуваність тих чи інших бібліотечних ресурсів у користувачів. Останнє робить інформатизацію карткових каталогів важливим інструментом маркетингових досліджень, що дозволяють підвищити ефективність бібліотечного обслуговування.

Ключові слова: інформатизація традиційних каталогів, QR-коди, Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова, обслуговування, бібліотечний маркетинг.

Abstract. The article analyzes the specificity of informatization of traditional catalogs using QR technologies. The advantages and directions of using QR codes in card catalogs of the Scientific Library of the Odessa I.I. Mechnikov National University are considered. It has been established that QR technology can be considered as an additional source of information about the demand for certain library resources among patrons. That makes the informatization of card catalogs an important tool for marketing research, which makes it possible to increase the efficiency of library services.

Keywords: informatization of traditional catalogs, QR-codes, Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University, service, library marketing.

Інформаційне забезпечення науково-дослідницької діяльності вишу залишається одним із пріоритетних напрямків роботи бібліотек. Однак стрімкий розвиток технологій змушує бібліотеки не тільки оперативно поповнювати фонди найновішою інформацією, але й модернізувати деякі бібліотечні процеси, зокрема змінювати технології обслуговування, впроваджувати інтерактивні форми роботи для самостійного пошуку інформації користувачами.

Тому інформатизація стає одним з основних напрямів модернізації бібліотечної діяльності, зокрема довідково-бібліографічного обслуговування в традиційних каталогах, що не втрачають свого значення, незважаючи на інтенсивне використання електронного каталогу. Все це стає можливим завдяки застосуванню мобільних технологій.

Згідно з результатами дослідження, проведеного американською компанією GlobalLogic, кількість українських інтернет-користувачів на початку 2021 р. становила майже 30 млн осіб, тобто приблизно 67%

населення країни [5]. Більшість з них (97%) – учні середніх шкіл та студенти. 69% активних користувачів всесвітньої мережі використовували мобільні пристрої (мобільні телефони, смартфони, планшети), з них 66% – власники смартфонів [8]. Серед молоді, що складає значну частину цільової аудиторії вишівських бібліотек, смартфонами володіють 92% [4].

З огляду на це, використання QR-технологій в роботі вишівських бібліотек постає актуальним питанням, що вимагає всебічного дослідження. На сучасному етапі увагу професійної бібліотечної спільноти зосереджено на дослідженні проблем з удосконалення довідково-бібліографічного обслуговування та перспектив розвитку бібліотечно-інформаційних послуг, що можна надавати за допомогою QR-технологій. Зокрема, питання використання даних технологій у бібліотечних установах вивчали В. Бондаренко [1], О. Лесюк [6], Г. Ткаченко [9] та ін. Приміром, В. Бондаренко обґрунтовує перспективність впровадження технології QR-кодування у бібліотечній діяльності з позиції сучасних маркетингових засобів комунікації.

Мета статті – розкрити специфіку інформатизації традиційних каталогів за допомогою QR-технологій, узагальнити досвід застосування даних технологій у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (далі – Наукова бібліотека ОНУ) при впровадженні інтерактивних форм роботи для самостійного пошуку інформації користувачами, виявити перспективи використання інформатизації картових каталогів як інструмента бібліотечного маркетингу.

QR-код – це один з видів матричного (двомірного) коду, який легко розпізнається обладнанням для сканування, встановленим на мобільному пристрої. QR-технологія розроблена ще у 1994 р. японською автомобільною корпорацією Toyota. Однак широке застосування даної технології почалося тільки після масової появи мобільних пристроїв.

Сьогодні до переваг QR-коду можна віднести: універсальність, гнучкість та економічність [1, с. 127].

Сучасні генератори QR-кодів дозволяють кодувати як текстові, так і мультимедійні дані. Зокрема, можна закодувати контактні дані (адреса електронної пошти або номер телефону), геолокацію, інтернет-адреси (електронних бібліотек, баз даних), SMS-повідомлення, текстові (бібліографічний опис книги, повну інформацію про автора і видавництво) та мультимедійні (фотографії, аудіо- та відеозаписи) дані. Програма-сканер автоматично визначає тип інформації, що міститься в коді, і відтворює відповідно до її призначення.

Створення QR-коду не вимагає великих фінансових витрат, оскільки на сьогоднішній день існує достатня кількість безкоштовних спеціальних

онлайн-сервісів як для зчитування, так і генерації QR-кодів.

Фахівцями Наукової бібліотеки ОНУ використовуються два онлайн-сервіси. Перший з них (<http://qrcodes.com.ua/>) досить простий у використанні, має зрозумілий інтерфейс, більшість параметрів налаштовані автоматично. Сервіс працює навіть без реєстрації, яка відкриває додаткові можливості, наприклад, можливість зберігати створені QR-коди.

Інший сервіс (QR Code Generator) дозволяє не тільки створити чорно-білий або кольоровий квадратик коду, але й задати формат, доповнити картинку логотипом, генерувати так звані «динамічні коди» і багато іншого. Також, як і більшість сучасних генераторів, даний менеджер має функцію збору і аналізу даних (кількість зчитувань QR-кодів, місце і час, тип операційної системи тощо). Останнє перетворює QR-технологію в потужний маркетинговий інструмент для роботи з цільовою аудиторією. Так, зібрані дані про користувачів в подальшому можна використовувати для підвищення ефективності бібліотечного обслуговування.

Звісно, використання QR-технології вимагає наявності спеціальних програм для зчитування QR-кодів на пристроях користувачів. Як правило, такі програми встановлені виробником. За відсутності вбудованого сканера можна встановити безкоштовний додаток. Наприклад, для мобільних телефонів і смартфонів на базі операційної системи Android, підійде Barcode Scanner – один з найпопулярніших додатків для розпізнавання QR-кодів (працює швидко, не навантажує акумулятор і процесор).

Також існує достатня кількість онлайн-програм, серед них назовемо сайт Webqr.com. Даний сайт орієнтований виключно на розшифровку QR-кодів. Крім цього, деякі месенджери, наприклад Viber, мають вже вбудований QR-рідер.

Таким чином, переваги QR-технології уможливають її використання в якості інструменту бібліотечного маркетингу, зокрема в традиційних каталогах.

Більш докладно розглянемо на прикладі застосування QR-технології в карткових каталогах Наукової бібліотеки ОНУ. Фахівцями Наукової бібліотеки розроблена та впроваджена методика інформатизації традиційних каталогів, що визначила кілька напрямків використання QR-кодів.

Фонд Наукової бібліотеки ОНУ налічує близько 4 млн. примірників. Особливу цінність мають рідкісні видання та стародруки (видання XV–XVIII ст.) – наукові об'єкти, що становлять національне надбання України (постанова Кабінету Міністрів України № 1241 від 22 вересня 2004 р.). Значна кількість оцифрованих копій цих книг представлена в Електронній бібліотеці рідкісних видань.

Слід зазначити, що для задоволення інформаційних потреб користувачів в першу чергу оцифровуються і розміщуються в Електронній бібліотеці стародруки, цінні та раритетні видання XIX–XX ст., видання підвищеного попиту та видання, наявні в бібліотеці в обмеженій кількості примірників.

Під час відбору інформації для QR-кодування перевага надається посиленням на електронні копії стародруків, рідкісних і цінних українських і одеських видань, а також публікацій, що складають науковий доробок вчених університету.

Як приклад наведемо маршрутизацію цифрової копії рідкісного одеського видання з книжкового зібрання професора філологічного факультету Бориса Олександровича Лупанова (1887–1959). Книга «Т. Г. Шевченко. Его жизнь и поэзия» (Одеса, 1914) є цінним біографічним і бібліографічним джерелом для вивчення особистості та творчості Тараса Шевченка. Видання надруковане на користь Одеського педагогічного товариства взаємодопомоги – однієї з перших професійних організацій педагогів і вихователів міста, кошти від продажу книг призначалися для допомоги вчителям Одеси [2].

Також слід зазначити, що дане видання є бібліографічною рідкістю. На даний момент відомо всього про кілька примірників, один з них – у фондах Наукової бібліотеки ОНУ [2].

Щоб отримати доступ до електронної копії даного видання, користувачам Наукової бібліотеки досить навести камеру мобільного пристрою на QR-код, розміщений на основній картці Генерального алфавітного каталогу (далі – ГАК) з бібліографічним описом видання, і програма-сканер сама перенаправить на сторінку цього видання в Електронній бібліотеці.

Посилання можна зберегти на мобільному пристрої і працювати з потрібним виданням, не обмежуючи себе місцем або часом. Таким чином, завдяки QR-технології користувачі Наукової бібліотеки ОНУ отримують швидкий і простий доступ до електронних копій друкованих видань з робочого місця в картковому каталозі.

Дана технологія не обмежується алфавітним каталогом, застосування QR-кодів в систематичному каталозі (далі – СК) є не менш ефективним. Сучасний СК діє в Науковій бібліотеці ОНУ з 1965 р., коли був фактично заново створений на основі нової Бібліотечно-бібліографічної класифікації [3, с. 195]. У 2017 році у зв'язку з припиненням використання ББК і впровадженням УДК СК Наукової бібліотеки та її філій були законсервовані.

Методика інформатизації традиційних каталогів передбачає критерії відбору розділів СК для QR-кодування. В першу чергу відбираються:

- актуальні розділи наук;

- розділи, які постійно поповнюються новими надходженнями і не

відображаються в СК з 2017 р. (після консервації);

складні тематичні питання, що викликають труднощі у користувачів;

розділи наук, що посилаються на бази даних власної генерації Наукової бібліотеки ОНУ, які розкривають фонд бібліотеки [7, с. 3].

Таким чином, QR-технологія є ефективним сервісом, оскільки дозволяє доповнити розділи СК закодованими посиланнями на відповідні предметні рубрики електронного каталогу (далі – ЕК), тематичні та навчально-методичні електронні бази даних власної генерації, призначені для інформаційного забезпечення освітнього процесу та наукових досліджень в університеті. Зчитавши QR-код, користувачі отримують можливість не тільки ознайомитися з потрібним розділом СК, але й отримати миттєвий доступ до переліку документів з відповідної тематики в ЕК і здійснити електронне замовлення з робочого місця в каталозі, не витрачаючи час на формулювання пошукового запиту.

Ефективність використання QR-технології багато в чому залежить від місця їх розташування. Тому методика інформатизації традиційних каталогів НБ ОНУ також визначає критерії їх розміщення (доступність для цільової аудиторії, помітність, безкоштовний Wi-Fi, стійкий рівень інтернет-сигналу, мотивація користувачів) [7, с. 5]. Згенеровані QR-коди розміщуються на основних картках ГАК, роздільниках або окремих розділах СК. Перед кінцевим розміщенням проводиться остаточне тестування зчитування QR-коду.

Мотиваційний компонент є не менш важливим. Користувач повинен розуміти, навіщо йому сканувати QR-код. Ефективний прийом – підказка. Наприклад: «Відскануйте код, щоб отримати додаткову інформацію з даної тематики».

Узагальнення досвіду застосування QR-технології в традиційних каталогах Наукової бібліотеки ОНУ дозволяє говорити про ряд переваг використання даного сервісу як для бібліотеки, так і для користувачів, серед яких можна назвати наступні:

- істотно розширює можливості карткових каталогів для більш повного задоволення читацьких запитів;

- забезпечує миттєвий зв'язок користувача з контентом;

- зменшує витрати часу на пошук необхідної інформації;

- виключає необхідність формулювання пошукового запиту в ЕК.

Отже, QR-технологія є ефективним сервісом, оскільки забезпечує користувачам швидкий і повний доступ до потрібної інформації прямо з робочого місця в каталозі, тим самим сприяючи популяризації цінних інформаційних ресурсів Наукової бібліотеки. Наявність функції збору даних у генераторів QR-кодів надає додаткове джерело інформації про

затребуваність тих чи інших бібліотечних ресурсів у користувачів. Останнє робить QR-технологію важливим інструментом маркетингових досліджень, які в подальшому можна використовувати для підвищення ефективності бібліотечного обслуговування. Стрімке збільшення числа користувачів мобільних пристроїв дозволяє з упевненістю говорити про перспективність такого виду бібліотечного сервісу, як QR-технології.

Список використаних джерел

1. Бондаренко В. QR-код як інструмент маркетингової діяльності бібліотеки // Укр. журнал з бібліотекознавства та інформ. наук. 2020. Вип. 5. С. 127–142.
2. Великодна Г. В. Рідкісні та цінні видання університетської Шевченкіани [Електронний ресурс] // Biblio-Колегіум : електрон. міні-журнал. 2014. № 8. URL: <http://minilib.onu.edu.ua/index.php/main/article/view/26> (дата звернення: 18.09.2021).
3. Два століття служіння книзі. Історія Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 1817–2017 : [монографія] / М. В. Алексєєнко [та ін.] ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. Одеса : ОНУ, 2017. 292 с.
4. Есть ли жизнь без смартфона: мнение украинцев [Электронный ресурс] : [блог] // [Официальный сайт компании Research & Branding Group]. 2019. 29 марта. URL: <https://rb.com.ua/blog/est-li-zhizn-bez-smartfona-mnenie-ukraincev> (дата обращения: 18.09.2021).
5. За рік карантину кількість українських користувачів в соцмережах зросла на 7 млн і досягла 60% населення країни [Електронний ресурс] // [Офіційний сайт компанії GlobalLogic]. [Київ], 2021. URL: <https://www.globallogic.com/ua/about/news/social-media-during-quarantine> (дата звернення: 18.09.2021).
6. Лесюк О., Дворецька А.-О. Мобільні технології та сучасні інформаційні послуги у бібліотеках вищих навчальних закладів України // Вісн. Книж. палати. 2017. № 12. С. 43–47.
7. Методика інформатизації (QR-кодування) Генерального алфавітного та систематичного карткових каталогів НБ ОНУ імені І. І. Мечникова / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; [уклад.: Т. М. Бикова, А. М. Гавриленко ; наук. ред. В. П. Пружина]. – Одеса, 2020. – 5 с. – Рукопис.
8. Смартфон [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Смартфон#cite_note-0-3 (дата звернення: 18.09.2021).
9. Ткаченко Г. М. QR-код як інноваційний метод надання інформації // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали III наук.-практ. Інтернет-конф. (Харків, 22–29 жовт. 2018 р.) / Харків. нац. мед. ун-т, Наук. б-ка ; редкол. : І. В. Киричок [та ін.]. Харків, 2018. С. 106–110.

Бібліотека – важливий суб'єкт формування критичного мислення в користувачів

Анотація. У статті розглянуто теоретичні питання розвитку критичного мислення особистості та акцентовано увагу на практичній діяльності бібліотеки УМСА щодо процесу виховання медійної грамотності здобувачів освіти.

Ключові слова: критичне мислення, бібліотека вишу, користувач.

Abstract. The paper considers the theoretical issues of the development of critical thinking of an individual and focuses on the practical activities of the UMSA library in the process of educating media literacy of the learners.

Keywords: critical thinking, university library, user.

Життя – це дуже динамічний процес. У побуті, на роботі, у навчанні ми щоденно отримуємо свою порцію інформації. Різна за своїм походженням та джерелами, інколи насичена фейками, вона істотно впливає на якість нашого життя. З огляду на те, якими бурхливими видались попередні роки та рік теперішній, інформаційний потік вражає, шокує і лякає. У сучасному світі фейки та маніпулятивні матеріали подають з яскравими емоціями. З них, які впливають на психіку – страх, образа, гра на почутті патріотизму, гордість, захоплення тощо. Вразливі люди, «нахапавшись» новин, розповсюджують їх у своєму оточенні, додають власну думку, що робить їх ще більш епатажними. Емпатичними, вразливими людьми легко маніпулювати або мотивувати їх до непередбачуваних учинків. Тому, на всі освітні заклади України, у тому числі й бібліотеки покладено відповідальну місію – формувати у своїх слухачів, читачів навички медіа грамотності: «Хоча в освіті після школи програми з КМ найчастіше асоціюються з кафедрами філософії, ніяк не можна обмежувати в участі у них жоден академічний підрозділ. Адже всеохоплюючі програми з КМ у вишах надаватимуть студентам змогу застосовувати КМ у широкому спектрі тем, обговорюваних питань і проблем» [8, с. 245].

Єдина універсальна «інформаційна зброя» проти інформаційних маніпуляцій і фейків – це розвиток критичного мислення, медіаграмотності та фактчекінгу. Критичне мислення – центральне поняття для медіаграмотності, яке нічого спільного не має з критикою. За Вікіпедією, критичне мислення – здатність людини піддавати сумніву інформацію, яка надходить, зокрема й власні переконання. Але що це насправді означає? Коли ми запитали у своїх користувачів, хто з них володіє навичками

критичного мислення і хто може дати визначення цьому терміну, лише декілька відповіли, що переймалися цим питанням. За результатами дослідження міжнародних організацій USAID та Internews «60% населення України не мають схильності до критичного мислення. Тобто вірять тому, що чують та бачать на власні очі. Як наслідок – сприйняття повідомлень ЗМІ на віру, або з погляду власної інтуїції» [7, <https://thepoint.rabota.ua/krytychne-myslennya-v-epohu-feykiv/>]. З таким підходом відрізнити правду від фейку майже неможливо. Якщо людина не знає, що таке критичне мислення, немає сенсу очікувати від неї вміння його використовувати.

Уміння мислити критично – це не пошук недоліків, а об’єктивне оцінювання позитивних і негативних сторін у пізнаваному об’єкті. Технології розвитку критичного мислення описані багатьма фахівцями з медіаграмотності. Наприклад, за визначенням Андерсона, Кратвола, Ейрейжяна та Крукшенка «критичне мислення відображає шість ієрархічних навичок: пам’ятати (знання), розуміти (розуміння), застосовувати, аналізувати, оцінювати та створювати (синтез)» [9, с. 63].

Американський фахівець Річард Пауль у книзі з досить показовою назвою – «Критичне мислення: що потрібно кожній людині, щоб вижити в швидкоплинному світі» – запропонував таку робочу дефініцію: критичне мислення – це мислення про мислення, коли ви мислите задля вдосконалення свого мислення. Тут є важливими дві обставини: 1) критичне мислення – це не просте мислення, а мислення, яке спричиняє самовдосконалення; 2) бажане самовдосконалення приходить із навичками використання стандартів коректної оцінки процесу мислення. Коротко кажучи, це самовдосконалення мислення на підставі певних стандартів [4].

Нейл Браун і Стюарт Кілі, авторитетні професори зі Сполучених Штатів, запропонували концепцію, яка особливо підкреслює значення дослідницького принципу: «Алгоритм критичного мислення базується на висуванні сукупності “правильних запитань”, котрі відповідають послідовним стадіям аналізу, розуміння і критичної оцінки проблемного повідомлення» [8, с. 241]. Тож один зі способів навчання мислити критично полягає: 1) в усвідомленні сукупності критичних питань, що пов’язані між собою; 2) у спроможності ставити питання та відповідати на них у належний час; 3) у бажанні активно використовувати критичні питання. Які це можуть бути питання? У посібнику для бібліотекарів «Практична медіаграмотність» Людмила Гуменюк виокремлює такі запитання:

- Яка мета та цілі цієї інформації? Чому я/вони так думають?
- Які слова використані?
- Яке джерело цієї інформації?

– Які аргументи використані? Чи застосовувалися якісь маніпулятивні прийоми при створенні цієї інформації?

– Чи не містить вона в собі які-небудь упередження або стереотипи?

– До яких наслідків може спричинити ця інформація? Хто є цільовою групою для цієї інформації?

– Чи містить вона інші точки зору? Яка думка тих, хто причетний до цієї інформації? [2].

Можна з упевненістю сказати, що запитання стимулюють критичне мислення. Відповідаючи на запитання, людина аналізує та інтерпретує інформацію, висуває ідеї, будує гіпотези. Запитання є засобом стимулювання різних видів мислення на різних рівнях складності.

Розвивати критичне мислення та користуватись ним – важливе життєве вміння, яке стане у пригоді в усіх сферах життєдіяльності людини, а саме:

– У навчанні. Чим вищий рівень критичного мислення, тим легше дається навчання. Критичне мислення допомагає опрацьовувати інформацію з дисциплін, структурувати її та аргументувати свою позицію, бачити слабкі місця інших.

– У роботі. Правильно та різнобічно оцінювати робочі завдання, уникати помилок, пов'язаних із недостовірною або неповною інформацією. Бути компетентним у веденні перемов, дискусій, відстоювати свою точку зору. Вміти однаково добре впоратись як з рутинними завданнями, так і знаходити креативні рішення.

– У повсякденному житті. Щоб прийняти правильні рішення щодо підтримки здоров'я, особистих стосунків, ведення побуту. Щоб захистити себе від недостовірної інформації, обрати оптимальний спосіб та варіант дій. Щоб уникнути серйозних помилок або швидко знайти шлях до їх виправлення.

Звісно, вміння критично мислити не є якоюсь «абсолютною зброею». Але без нього ми залишаємося майже беззбройними перед витонченою брехнею чи побудованими на «напівправді» маніпулятивними технологіями «жовтих» масмедіа, особливо за умов суспільних суперечок чи гібридної війни. Цю думку ми намагаємося донести своїм користувачам-студентам на організованих бібліотекою заняттях із медіаграмотності, численних бліц-бесідах, під час бібліотечно-бібліографічних занять.

Книгозбірня вишу має створити в себе середовище, де кожен відвідувач зміг би розвинути свої навички мислення вищого рівня, вміння критично оцінювати та синтезувати інформацію, до якої відкрився безмежний доступ і запропонувати здобувачам освіти всі свої ресурси, за допомогою яких можна перевірити інформацію на достовірність. Це – затишні, по-сучасному обладнані читальні зали з доступом до безкоштовного інтернету

та друкованих джерел, в яких професійно підготовлений персонал вмів працювати з бібліотечними каталогами та з пошуковими службами інтернету; соціокультурні заходи з акцентом на формуванні у користувачів медійної грамотності.

Бібліотека УМСА має значний досвід просування культури споживання інформації, завжди активно працює над вдосконаленням цифрової компетентності кожного зі своїх користувачів.

Чому важливо бути медіаграмотним? Що таке інформація? Що таке пропаганда? Як не стати мішенню маніпуляцій та дезінформації? Такі питання розглядалися здобувачами освіти на тематичному заході з елементами тренінгу «Не потони в інформаційному дощі: будь медіаграмотним». Захід, організований бібліотекою УМСА, проходив за участі завідувача кафедри філософії та практичного психолога академії. Студенти знаходили практичні маркери та інструментарій для визначення достовірності інформації і пропаганди, на конкретних прикладах розглядали різноманітні технологічні маніпуляції з інформацією, знайомилися з прийомами деконструкції контенту, що поширюють медіа, а також дізнавались про власників телеканалів та сенс їх капіталовкладень в українське телебачення. За підсумковим анкетуванням визначено, що студенти зацікавились цією темою, їхня медіаграмотність зростає.

Під час бібліомедійних занять, які організовувалися книгозбірнею академії до Всесвітнього тижня медійно-інформаційної грамотності, слухачі визначали, які стратегії допомагають застосовувати навички критичного мислення при роботі з інформацією, вчилися аналізувати та оцінювати медіамеседжи, розуміти їхню суть, адресну спрямованість, викривати приховане значення медіаінформації, з'ясовували, з чим вони мають справу – з фактом чи судженням. Таким чином, вони вчилися оцінювати та протистояти інформаційним атакам і регулювати інформаційні потоки, дізнавались, де і як перевіряти інформацію на достовірність, що таке фактчекінгові сайти, опановували навички контент-аналізу текстів із проблем інформаційного протистояння, розвивали власну здатність до критики та самокритики.

Задля культивування медіаграмотності та критичного мислення в користувачів, бібліотекою створено інформаційну зону в центральній читальній залі «Факт чи фейк: як розрізнити правду від брехні» та періодично подається експрес-інформація на бібліотечну веб-сторінку з інтернет-грамотності й медіабезпеки, з проблем цифрової нерівності та розвитку критичного мислення в освітньому процесі.

Сучасна бібліотека вишу – це не тільки зібрання книжкових колекцій, але й величезний світ соціальних комунікацій для людей, об'єднаних

пошуком знань. Сучасний користувач повинен розуміти, наскільки важливо володіти інформацією, зберегти її, систематизувати і передавати, а найголовніше критично оцінювати та відрізняти від пропаганди й маніпулятивної брехні. Проте, формування навичок критичного мислення та медійної грамотності користувачів вимагає багатьох знань і вмінь від самого бібліотечного працівника, який має створити атмосферу позитивної взаємодії, сам вміє мислити критично. Зазвичай для оволодіння технологією розвитку критичного мислення замало лише ознайомитися з нею в методичній літературі. Аби отримати необхідні практичні уміння, бажано пройти спеціальні тренінгові навчання. Таку підготовку потрібно включити в систему професійного розвитку бібліотечних працівників. У практиці підвищення кваліфікації та вдосконалення фахового рівня працівників бібліотеки УМСА стали традиційними тренінги з практичної медіаграмотності для колективу бібліотеки, які організовуються за участі практичного психолога академії.

Отже, поняття критичного мислення увійшло до активного словника сучасного українця і стало найактуальнішим інструментом для застосування ефективних мисленнєвих стратегій (процедур, операцій) і стандартів коректного мислення, а навички здорового споживання медіаконтенту та обміну інформації стали частиною нашого щоденного способу життя. Істотно зросло значення бібліотек як сучасних інформаційно-культурних центрів. Бібліотека як «амбасадор цифрової грамотності» не лише убезпечує своїх користувачів від потрапляння під «завали» інформації, а й допомагає «просіювати» її, шукати й знаходити найпотрібніше, найважливіше, відрізняти правду від фейку. Такі навички актуальні в епоху цифрових технологій. Тим більш – в умовах глобальної пандемії, що триває нині.

Список використаних джерел

1. Батрун І. В. Технологія розвитку критичного мислення і сучасний освітній процес // Педагогічна майстерня. 2018. № 1. С. 9–16.
2. Гуменюк Л., Потапова В. Практична медіаграмотність [Електронний ресурс] : посіб. для бібліотекарів. Київ : Акад. Укр. Преси, 2015. URL: <https://aup.com.ua/books/mbm/> (дата звернення: 26.04.21).
3. Костирев А. Формування критичного мислення у студентів за допомогою застосування методів медіаосвіти в курсах суспільно-політичних дисциплін // Вища освіта в Україні. 2011. № 3. С. 99–105.
4. Лавріненко О. В. Критичне мислення – сучасна освітня інновація [Електронний ресурс]. URL: http://adhdportal.com/book_2040_chapter_4_Kritichne_mislennja_suchasna_osvtnjannovaja.html (дата звернення: 26.04.21).
5. Практична медіаграмотність для бібліотек / О. В. Власюк, Т. В. Іванова, І. С. Срібна, В. І. Потапова ; за ред. О. В. Волошенюк, В. Ф. Іванова. Київ : АВП, ЦВП, 2019. 61 с.

6. Практична медіаосвіта: авторські уроки : збірка / ред.-упор. В. Ф. Волошенюк ; за наук. ред. В. В. Різуна, В. В. Літостанського. Київ : Акад. укр. преси : Центр вільної преси, 2013. 447 с.
7. Сергійчук Н. «Я цьому не вірю»: критичне мислення в епоху фейків [Електронний ресурс]. URL: <https://thepoint.rabota.ua/krytychne-myslennya-v-epohu-feykiv/> (дата звернення: 26.04.21).
8. Тягло О. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі // Філософія освіти. 2017. № 2 (21). С. 240–257.
9. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність. Критичне мислення у мультимедійному світі : підруч. для вчителя / пер. з англ. С. Дьома. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Акад. укр. преси : Центр вільної преси, 2017. 319 с.

Інноваційні бібліотечні програми для підлітків

Анотація. Розглянуті інноваційні бібліотечні програми, які використовуються зарубіжними бібліотеками для привернення уваги підлітків до бібліотек та підвищення рівня читання серед молоді.

Ключові слова: бібліотечні програми, інновації, підлітки.

Abstract. Innovative library programs used by foreign libraries to attract adolescents to libraries and increase the level of reading among young people are considered.

Keywords: library programs, innovations, teenagers.

В сучасних умовах розвитку мережі Інтернет та постійному зростанню кількості активних користувачів соціальними медіа, де на перше місце виходить зображення (статичне або динамічне), а на друге – текст, читання підлітками літератури та, відповідно, звернення до бібліотек, значно знижується. Підлітковим смакам усе більше відповідає розважальний контент, ігри, музика, аніж проведення часу із книгою у руках. Зауважимо, що кількість прихильників читання зменшується не лише серед молоді, але й серед старших вікових категорій. Так, звертаючись до даних, які були отримані у результаті соціологічного дослідження «*URPD 2018*», проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова у 2018 р. (2013 опитаних), ми бачимо катастрофічні цифри, які не можуть не викликати занепокоєння: *тільки кожен п'ятий українець читає своїм дітям книжки щодня або кілька разів на тиждень, 9% опитаних – кілька разів на місяць, 4% – кілька разів або раз на рік, 14% – ніколи. Майже кожен третій взагалі не читає книжок [1]. Результати дослідження дають змогу зробити висновок, що любов до читання можна і потрібно прививати змалечку.*

Американська психологічна асоціація з 1976 р. активно займається дослідженням питань читання учнями восьмих, десятих та дванадятих класів [2]. Динаміка результатів свідчить про постійне зниження зацікавленості читанням. Так, у 2018 р. третина американських підлітків не прочитала жодної книжки, натомість 80% опитаних респондентів і дня не можуть провести без соціальних мереж, при цьому темпи зростання є досить однорідними за статевою, расовою, етнічною ознаками та соціально-економічним статусом. Зауважимо, що схожа ситуація складається і у решті країн світу, причому рівень економічної стабільності

країни, її географічне розташування чи чисельність населення абсолютно не впливають на рівень читання. Ситуація, що склалася, однозначно потребує вирішення, адже роль та значення, яке має читання величезне. Так, дослідження, зроблене Університетом штату Нью-Йорк у Буффало, дійшло висновків, що коли людина читає художню книгу й переноситься мисленнєво у вигаданий світ, вона при цьому відкривається новим емоціям і почуттям. Після цього в неї краще працює уява, а тому їй зовсім нескладно поставити себе на місце іншої людини й зрозуміти її. Такі люди завжди більш толерантні, бо мають більше відомостей про культури інших народів. Схоже дослідження було опубліковане нещодавно й у всесвітньо відомому науковому журналі [Science](#) [3].

Науковці з приватного дослідного університету в Еморі (США), довели, що читання удосконалює сполучуваність між клітинами мозку, а значить покращує діяльність усього організму.

Дослідниця-біхевіорист [Крістел Рассел](#) стверджує, що книги важливо не просто читати, а перечитувати. Тоді людина не так шукає нових емоцій чи вражень, як намагається віднайти у книзі новий зміст, побачити не помічене раніше, переосмислити своє сприйняття тексту. Інакше кажучи, переглядаючи заново щось уже відоме, маєш нову перспективу та можливість саморефлексії.

Видання [«Harvard Medical School»](#) переконує, що читання не просто посилює зв'язки між нейронами мозку, а ще й створює своєрідний «резерв», який може згодом допомогти при втраті людиною нервових клітин.

Проте, не дивлячись на очевидну користь від читання, молодь, нажаль, продовжує ігнорувати книжки та, відповідно, не виявляє бажання та цікавості до відвідування книгозбірень, надаючи перевагу інформації (легкій до сприйняття) у цифровому форматі. Таким чином, нині гостро постає нелегке завдання пошуку сучасних інструментів та програм, які б дозволили хоча б частково вирішити проблему з підлітковим читанням. У сучасних умовах розрізненого розвитку країн, кожна шукає власні шляхи повернення підлітків до читання. Так, Українським інститутом книги (далі – УІК) запропонований та розроблений проєкт запровадження **сертифікатів на купівлю книжок за вибором покупця**, з наступною компенсацією продавцеві вартості куплених книг з коштів державного бюджету. Цей проєкт орієнтований на підлітків, які досягли 14-річного віку (в цьому віці зафіксований катастрофічний спад зацікавленості читанням), а також батьків новонароджених дітей. Для тестування цих сертифікатів зроблено запит на **200 млн грн**, загальна ж потреба для цих двох категорій — на рівні 700 млн грн на рік [4]. Проте, стимулювання

читання та залучення дітей до співпраці з бібліотеками можливе й завдяки перегляду традиційних методів бібліотечної роботи, оновленню та збагаченню теоретичних і практичних установок для відповідності вимогам часу.

Зауважимо, що бібліотека покликана розуміти поточні та прогнозувати перспективні інформаційні потреби користувачів, створювати й надавати відповідні послуги, а тому головним у її роботі є модернізація змісту діяльності та використання інноваційних методів обслуговування. Саме поняття «інновація» запозичене в XIX ст. і пов'язане із запровадженням європейських звичаїв у традиційні азійські й африканські культури. В основі інновації завжди лежить нова ідея – продукт творчої інтелектуальної діяльності, але якщо цю ідею не реалізовано на практиці, то це ще не інновація. Нині в процесі реалізації інновацій формується нова модель розвитку бібліотек і завдання науки («бібліотечна інноватика») – пошук ефективних методик та інструментів використання інновацій для оновлення й удосконалення діяльності установи. Бібліотечна інновація – це оригінальна нестандартна ідея, методика, проєкт, що виходить за межі існуючих канонів і традиційних форм та відображає новий підхід до змісту й організації бібліотечного обслуговування, технології управління закладом [5, с. 3].

Бібліотеки зарубіжних країн по-різному запроваджують інновації у власну діяльність з метою привернення уваги підлітків до книг. Арсенал заходів та програм, що використовуються, нині величезний. Так, у Новій Зеландії та Австралії великою популярністю у молоді користуються щорічні костюмовані вистави (Армагедон), які проходять у двох або трьох містах у різних молодіжних центрах, включаючи деякі бібліотеки. Програма цих вистав складена з елементів наукової фантастики, коміксів, аніме, ігор. Учасники одягнені в незвичайні наряди, носять перуки і прикраси в стилі стимпанку. Під час вистави молодь може поспілкуватися з телі- та кінозірками, художниками, які працюють у стилі манга, модними письменниками, подивитися аніме на великому екрані, придбати тематичні товари тощо.

Знаменита Нью-Йоркська публічна бібліотека підготувала нову програму для молоді «Підлітки і мода». На думку бібліотекарів, ця програма залучить до бібліотеки багато нових молодих користувачів, сприятиме освоєнню інших бібліотечних ресурсів. Добре відомо, що підлітки надають велике значення одягу, люблять його модифікувати, обмінюватися сорочками, штанами протягом дня. Бібліотечна програма об'єднує інтерес підлітків до моди, спільного дозвілля і Тіма Ганна (найпопулярнішого телеведучого і консультанта в області моди, який є

ведучим реаліті-шоу «Проект Подіум»). Бібліотека має велику збірку журналів мод, серед яких такі відомі як Vogue і Cosmo, а також спеціальних видань з костюмів, в'язання, фотоальбомів. Учасники програми використовують Google для пошуку за картинками, газетні підшивки зі статтями про моду, інформацію про художні аукціони, музейні веб-сайти і навіть IMDb (база даних фільмів в Інтернеті) для того, щоб проводити дискусії. У молодіжній зоні бібліотеки влаштовується виставка ескізів одягу, які отримали найвищу оцінку підлітків, котрі брали участь у програмі. Інші молоді відвідувачі бібліотеки можуть голосувати за кращі, з їх точки зору, зразки. Ця програма робить бібліотеку цікавим місцем для молоді і, за словами Тіма Ганна, сприяє її популяризації [6, с. 31].

Крістофер Своуп у своїй статті, присвяченій огляду інноваційних бібліотечних програм для підлітків [7] висвітлює цікавий досвід публічної бібліотеки у місті Шарлотт, штат Північна Кароліна. Бібліотека відкрила для підлітків особливий простір – Лофт, де хлопці можуть записувати музику, створювати анімаційне відео, завантажувати свої кліпи в YouTube, фотографувати самих себе і створювати свої сторінки в Facebook, грати у відео-ігри і, звичайно, читати книги і журнали. Лофт символізує початок нового періоду, коли бібліотеки прагнуть розробити програми спеціально для підлітків.

У Лофт мають доступ тільки хлопці від 12 до 18 років і ті бібліотечні працівники, які їх обслуговують. Ідея полягає в тому, щоб створити якийсь притулок, де немає ні батьків, ні вчителів, де підлітки спілкуються між собою, гомонять і розмальовують скляні стіни маркерами. У Лофті не діє жодне зі звичайних правил поведінки в бібліотеці. Тут тільки три правила: поважай себе, поважай інших і поважай місце, де ти знаходишся.

Довгий час бібліотекарі вважали, що залучити тінейджерів до бібліотеки практично неможливо. Проте, використання подібних заходів спроможне змінити ставлення підлітків до читання та сприйняття бібліотек не лише як книгозбірень, але й передусім культурних, освітніх, креативних інформаційних установ. Нині усе частіше лунає думка, що бібліотеки повинні стати місцем, де відвідувачі не тільки отримують інформацію, а й створюють її самі. Деякі бібліотеки реалізують цю концепцію у вельми радикальних формах. Одна англійська бібліотека повністю відмовилася від використання слова «бібліотека» і позиціонує себе як «банк ідей». Бібліотека округу Контра Коста в Каліфорнії встановила на залізничних станціях автоматичні машини, завдяки яким місцеві жителі можуть взяти або здати книги за читацькими квитками, не заходячи в бібліотеку. Один з філіалів бібліотечної системи в штаті Арізона відмовився від класифікації Дьюї, організувавши розстановку книг за темами, як у

книгарні. Користувачі бібліотечної системи в штаті Мінесота можуть залишати коментарі в он-лайнному каталозі, рекомендуючи або, навпаки, засуджуючи ту чи іншу книгу, що може бути цікаво іншим читачам.

Таким чином, підсумовуючи вище викладене можемо зробити висновок, що використання інноваційних бібліотечних програм є ефективним інструментом привернення уваги підлітків до бібліотеки, підвищення рівня читання серед молоді, зростання обізнаності та розширення світоглядних рамок підростаючого покоління. Враховуючи інтереси і потреби молодих користувачів, у бібліотеках повинен продовжуватися пошук нових, нетрадиційних та ефективних форм роботи, які б несли не тільки пізнавальну інформацію, але були видовищними, яскравими, емоційними.

Список використаних джерел

1. Марковська М. Чому діти (не) читають і що з цим робити? URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/reading/2019/03/6/235856/> (дата звернення: 30.09.2021).
2. Підлітки надають перевагу соціальним медіа замість читання. URL: <https://starylev.com.ua/news/pidlitky-nadayut-perevagu-socialnym-media-zamist-chytannya-vcheni> (дата звернення: 30.09.2021).
3. Любиш читати? Тоді це про тебе! URL: <https://discursus.com.ua/articles/liubysh-chytaty-todi-tse-pro-tebe> (дата звернення: 30.09.2021).
4. Офіційна позиція Українського інституту книги щодо формування бюджету установи в 2022 році. URL: <https://book-institute.org.ua/uk/news/kategoriya-2/oficiyna-poziciya-ukra-nskogo-institutu-knigi-schodo-formuvannya-byudzhetu-ustanovi-v-2022-roci> (дата звернення: 30.09.2021).
5. Інноваційні послуги публічних бібліотек: метод.- поради / Терноп. обл. універс. наук. б-ка ; за ред. ред. Г. Й. Жовтко. Тернопіль, 2012. 22 с.
6. Осваиваем креативные формы работы современной библиотеки / Амур. обл. науч. б-ка им. Н. Н. Муравьева-Амурского, метод. отд. ; сост. В. В. Фатеева. Благовещенск, 2018. 40 с.
7. Инновационные библиотечные программы для подростков. URL: <http://www.bibliograf.ru/materials/digest/2565/> (дата обращения: 30.09.2021).

Влащенко Людмила,

Грищенко Тамара

Нікітенко Олександр

Відкрита наука у технічному університеті

Анотація. Визначено сутність поняття «відкрита наука». Розглянуто складові забезпечення відкритості науки на різних етапах дослідницького процесу; аспекти, яких стосується відкрита наука (відкриті дані, відкритий доступ, відкрите рецензування, відкриті джерела, відкриті освітні ресурси, громадянська наука). Охарактеризовано види доступу до публікацій у сенсі відкритої науки. Визначено основні тенденції, які наразі є значущими в Європейському просторі відкритої науки: відкритий доступ, архівування статей, обмін даними.

Ключові слова: відкрита наука, відкритий доступ, відкриті джерела, відкриті дані, відкрите рецензування, відкриті освітні ресурси.

Abstract. The essence of the «open science» concept is defined. The components of ensuring the science openness at different stages of the research process are considered; aspects related to open science (open data, open access, open peer review, open sources, open educational resources, civil science). Types of access to publications in the sense of open science are characterized. The main trends that are currently significant in the European space of open science are identified: open access, archiving of articles, data exchange.

Keywords: open science, open access, open sources, open data, open peer review, open educational resources.

Мініопитування, що було проведено серед науковців чотирьох кафедр Харківського національного університету радіоелектроніки на початку липня 2021 р. мало єдине запитання «Що таке відкрита наука?». На превеликий жаль результати цього мініопитування були геть невтішні.

- всі цей термін почули вперше;
- що це таке, ніхто не знав;
- більшість вважала, що це наукові теми, які не виконують за закритою тематикою;
- одна людина сказала, що знає про відкритий доступ.

Отже, метою цієї публікації є роз'яснення того, що таке «відкрита наука», і яким чином наукова бібліотека університету може допомогти науковцям приєднатися до цього руху.

Що таке «відкрита наука»?

У науковому співтоваристві є рух, який вимагає більш тісної співпраці між дослідницькими групами. Ідея полягає в тому, що за більшого доступу до інформації більша кількість людей, котрі працюють окремо над тими

же проблемами, можуть вирішувати їх більш ефективно і з максимальною прозорістю.

Відкрита наука — це набір практик, які покликані зробити наукові процеси і результати більш прозорими і доступними для людей поза дослідницькою групою. Він містить повний доступ до дослідницьких матеріалів, даних і лабораторних процедур і є доступним онлайн. Багато вчених також є прихильниками відкритого доступу – це паралельний рух, який дозволяє читати наукові статті без передплати або плати за доступ [1].

Стратегія «Відкрита наука» (Open Science), розроблена в Євросоюзі, має за мету змусити науку працювати краще, щоб вона могла ефективніше розв'язувати світові проблеми. Це питання було першочерговим певний час на порядку денному Євросоюзу. Єврокомісія поставила амбіційну мету — надати «Відкритий доступ» (Open Access) до всіх наукових публікацій до 2020 року. Розробка таких проєктів, як European Open Science Cloud та Open Science Policy Platform, свідчить, що «Відкрита наука» стала провідною темою, змінюючи процеси та управління науковими комунікаціями.

Єврокомісія запустила Моніторинг відкритої науки Open Science Monitor, щоб забезпечити даними розвиток «Відкритої науки» в Європі. Єврокомісія вважає, що діяла досить прозоро при виборі методів та джерел даних, які використовують для цього. Вона також заявила про відкритість до зауважень для покращення показників [2].

Дорожня мапа інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA) була схвалена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України №3/1-7 ще 22.03.2018. Пріоритет 5 містить підпункт, в якому зазначено про подальші напрями розвитку відкритої науки в Україні. Відкрита наука означає відкриття процесу дослідження шляхом оприлюднення всіх його результатів та способів досягнення цих результатів у мережі Internet.

Практичним використанням парадигми відкритої науки є: подання навчальних матеріалів у відкритому доступі (даних, програм заходів, конспектів, протоколів засідань, дидактичних матеріалів, файлів аналізу даних);

публікації матеріалу у виданнях, що є загальнодоступними; вільне розповсюдження та поширення навчальних, наукових матеріалів та даних (як приклад – завантаження матеріалу до відкритого репозитарію) [3].

Загальним прикладом відкритих джерел є велика кількість відкритих вихідних віртуальних осередків навчання, що використовуються в академічному середовищі.

Важливим чинником розвитку освіти, культури, загального добробуту населення є наука. У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» розвиткові

вітчизняного наукового потенціалу відведено значну роль. Планують проведення комплексу структурних перетворень, що мають торкнутися як наукових установ, так і закладів вищої освіти. Одним із важливих завдань при цьому визначено інтеграцію науки і освіти. Ці зміни є природними і закономірними, узгоджуються з поступовим переходом людства до суспільства знань, коли домінуючими факторами стають дослідження й розробки, освіта і навчання, та інформаційно-комунікаційні технології.

ЮНЕСКО (UNESCO) підтримує концепцію множини спільнот знань, в яких отримання і розповсюдження освітніх, наукових і культурних відомостей, збереження свого спадку у цифровій формі, якість навчання і освіти повинні розглядатись як найважливіші задачі [4].

Нині інтеграція науки і освіти стає необхідною умовою розбудови суспільства знань, каталізатором інноваційних зрушень, підвищення якості підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

У розрізі побудови суспільства знань європейська спільнота розвиває напрям, пріоритетний для європейської дослідницької, науково-інноваційної політики. А саме — «Відкриту науку» (Open Science), — принципово новий підхід до наукового процесу, а також – філософія наукових досліджень, заснована на високих стандартах прозорості, співробітництва та комунікації, що базується на спільній роботі та нових способах поширення наукових знань шляхом використання цифрових новітніх засобів і технологій. Відкрита наука передбачає низку змін, серед яких – відкритий доступ до публікацій і результатів досліджень, а також роз'яснення і поширення участі в науці серед громадян. Очікується, що ці зміни забезпечать більшу прозорість, колаборацію та цілісність досліджень у короткостроковій перспективі, підвищать якість науки й освіти в довгостроковій перспективі [5].

Впродовж останніх років політики з різних країн світу формували послідовне бачення глобальної відкритої науки як рушія для створення нової парадигми прозорої доказової науки та інтенсифікації інновацій. У Європі це бачення реалізують завдяки амбіційній програмі — «Європейська хмара відкритої науки» (European Open Science Cloud (EOSC)). EOSC — це ініціатива Європейської Комісії, спрямована на розвиток інфраструктури, що надає своїм користувачам послуги, які сприяють розвитку відкритих наукових практик.

Ініціатива зі створення EOSC була запропонована в 2016 р. як частина Європейської хмарної ініціативи (European Cloud Initiative) для побудови конкурентоспроможної економіки даних та знань у Європі. Наразі заплановано низку проєктів з розвитку відкритої науки (до 2022 р.).

Планується, що EOSC запропонує 1,7 мільйону європейських дослідників та 70 мільйонам професіоналів у галузі науки, техніки,

гуманітарних та соціальних наук віртуальне середовище з відкритими безперерйними послугами для зберігання, управління, аналізу та повторного використання дослідницьких даних через кордони та наукові дисципліни шляхом об'єднання існуючих наукових інфраструктур даних, що зараз розподілені між державами-членами ЄС (EOSC).

Запровадження EOSC віддзеркалює основні тенденції, що наразі превалюють в Європейському просторі відкритої науки:

- *Відкритий доступ.* Кількість публікацій у відкритому доступі щорічно зростає. Наразі майже 2/3 авторів зазначають, що вони опублікували статтю в журналі з гібридним або золотим доступом. Це — на 8% вище, у порівнянні з 2013 р.

- *Архівування статей.* В останні роки архівування статей у кількісному відношенні зросло вдвічі, шляхом розміщення їх в інституційних та публічних сховищах, на особистих web-сторінках тощо. Головними причинами активізації цього процесу стали вимоги закладів до своїх співробітників та прагнення останніх до поширення результатів досліджень.

- *Обмін даними.* Згідно з дослідженням 69% опитаних дослідників зазначили, що вони певним чином ділилися, обмінювалися даними своїх досліджень, що на 17% більше, порівняно з результатами опитування 2014р. Найпоширеніші форми обміну даними виявилися такими: конференції (48%), додатки до статей (40%), за запитом або у неформальному спілкуванні (33%) [6]. Тільки 20% респондентів відзначили, що оприлюднювали результати досліджень через формальні, інституційні репозитарії, що, тим не менш, на 7% вище, ніж два роки тому. Це свідчить про те, що дослідники досі у повній мірі не усвідомлюють, у чому саме полягає «обмін даними» у сенсі забезпечення необмеженого, належним чином ліцензованого, постійного доступу до їхніх наукових результатів та інших артефактів. Серед причин того, чому науковці не бажають поширювати дані своїх досліджень, вони наголошують на питаннях інтелектуальної власності та конфіденційності, висловлюють стурбованість етичними питаннями, страхом зловживань та неправомірних запозичень з боку читачів.

За презентацією ЮНЕСКО від 17 лютого 2021 р. відкрита наука має такі складові (мал. 1).

На сьогодні виокремлено шість принципів відкритої науки:

- відкрита методологія;
- відкриті джерела;
- відкриті дані;
- відкритий доступ;
- відкрите рецензування;

- відкриті освітні ресурси [1].

З іншого боку, М.П. Шишкіна пропонує такі принципи відкритої науки:

- відкритий доступ до наукових джерел;
- відкритий доступ до електронних ресурсів, що використовували під час дослідження;
 - вільний доступ до масиву даних, одержаних під час проведення педагогічного експерименту [7].
- відкриті е-інфраструктури.

Якщо розглянути перший принцип відкритої науки (згідно з дослідженнями М. П. Шишкіної), або четвертий (за ЮНЕСКО) тобто відкритий доступ до наукових джерел, то можна використати такий інструментарій: файл, сторінка (HTML), тека з файлами та URL-адреса. Тобто, згідно з класифікацією, певний інтерес виникає лише до статичних ресурсів. Таким чином забезпечується відкритий доступ до результатів дослідження (як кінцевих так і проміжних). Наразі існує ідея про використання не лише кінцевих результатів наукових досліджень, але й так званих препринтів (чернеток), в змісті яких можна висувати гіпотези, робити певні проміжні висновки, коригувати моделі в процесі дослідження.

Наукова діяльність є невід'ємним складником діяльності закладу вищої освіти. Обґрунтування сутності відкритої науки є складним, одним із основних аспектів є соціологічний: наукове знання — це продукт соціальної співпраці, і право власності на нього належить громаді. З економічної точки зору наукові результати, отримані в результаті державних досліджень, є суспільним благом, яке кожен повинен мати можливість використовувати безкоштовно.

Пояснюючи поняття «відкрита наука», науковці додають до його змісту підвищення ефективності, контролю та відтворюваності результатів, повторне використання наукової роботи та підвищення прозорості всіх наукових процесів [8]. Згідно зі статтею «Open Science, open issues» [9] відкрита наука — це рух за надання вільного доступу до даних наукових досліджень та їх розповсюдження серед усіх членів суспільства, що дозволяє повторно використовувати, перерозподіляти та відтворювати основні дані та методи поданих досліджень. У дослідженні Р. Вісенте-Саеца [10] відкриту науку розглянуто як прозорі та доступні знання, якими обмінюються та які поширюють користувачі за допомогою спільних мереж.

Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) визначає відкриту науку у широкому сенсі як загальну доступність (у цифровому форматі, без обмежень або з мінімальними обмеженнями) результатів досліджень, що фінансуються за державний рахунок [11]. При цьому мається на увазі, що принципи відкритості пронизують дослідницький цикл на всіх його етапах, сприяють співпраці й обміну знаннями, що призводить до системних змін у теорії і практиці реалізації наукових досліджень (мал. 2).

Мал. 2. Забезпечення відкритості на різних етапах дослідницького процесу [5].

Відкрита наука не є абсолютно новою концепцією, хоча консенсус щодо цього поняття та його широке використання відбулися відносно нещодавно. Для позначення трансформації наукової практики використовують багато інших термінів: спільна наука, відкриті дослідження, Наука 2.0, е-Наука тощо. Однак, за результатами опитування, проведеного Європейською комісією [12], встановлено, що саме терміну «відкрита наука» віддає перевагу більшість зацікавлених сторін (стейкхолдерів), а саме — 43% опитаних респондентів.

Свого роду, відкрита наука є парасольковим терміном, що охоплює різні рухи, спрямовані на усунення бар'єрів для спільного використання будь-якого виду продукції, ресурсів, методів чи інструментів на всіх етапах дослідницького процесу. Таким чином, відкритий доступ до публікацій, даних досліджень, програмного забезпечення з відкритим кодом, відкритої співпраці, відкритої експертної оцінки, відкритих електронних освітніх ресурсів, відкритих монографій тощо багато ін. — все це знаходиться в сфері відкритої науки.

Існує безліч підходів до терміну та визначення відкритої науки. Авторами дослідження «Open Science: one term, five schools of thought» [13] здійснено спробу структурувати ідеї основних шкіл:

1. Прагматична школа вважає, що наукова діяльність була би значно ефективніша, якби дослідники співпрацювали один з одним. Мета: зробити процес створення знань більш ефективним, орієнтованим на конкретні цілі;

2. Інфраструктурна школа дотримується думки, що ефективність дослідження залежить від наявних засобів та ресурсів. Мета: створити для науковців відкриті доступні платформи, засоби, сервіси;

3. Публічна школа вважає, що наука має стати більш доступною в Україні. Мета: зробити науку доступною для громадян;

4. Демократична школа наполягає на тому, що доступ до наукових знань розділений нерівномірно. Мета: зробити знання повсюдно доступними для кожного громадянина;

5. Школа вимірювання вважає, що науковий внесок сьогодні потребує альтернативних підходів щодо вимірювання. Мета: розвивати альтернативні метричні системи для вимірювання внеску.

Розглянемо що з елементів відкритого доступу реалізовано або може бути реалізовано науковою бібліотекою.

6. Відкрий доступ до публікацій.

7. Відкритість до місцевих систем знань.

8. Відкритість до академічних знань та довідок.

Відкрий доступ до публікацій

Формальним початком руху відкритого доступу є кілька декларацій виданих на початку 2000 років

- Будапештська ініціатива відкритого доступу (2002);
- Бетесдська заява про відкритий доступ до публікацій (2003);
- Берлінська декларація про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань (2003).

Відкритий доступ до публікацій стосується можливості вільного доступу до них — безоплатно, часто без попередньої реєстрації, чи ін. Тобто, будь-який науковець, маючи цифровий засіб з доступом до мережі Інтернет може за потреби вільно читати, завантажувати та використовувати потрібні матеріали незалежно від часу і місця перебування. При цьому види доступу можуть відрізнятися. Типовою є така градація: платиновий відкритий доступ, золотий відкритий доступ, зелений відкритий доступ, бронзовий відкритий доступ, гібридний відкритий доступ. «Гібридні» журнали містять як статті у вільному доступі, так і закритому. Для того, щоб публікація стала «відкритою», автор має сплатити відповідний внесок. Розглянемо це докладніше [5]:

Платиновий відкритий доступ — результати досліджень, що опубліковані в журналах з відкритим доступом. Такі статті є безкоштовним і для читача, і для автора;

- Золотий відкритий доступ — результати досліджень, що опубліковані в журналах з відкритим доступом. Такі статті безкоштовні для читача (оплачують автори, видавництво чи ін.) і зазвичай ліцензовані для спільного та повторного використання;

- Зелений відкритий доступ — результати досліджень, що опубліковані у формі статей журналах, а також доступні у формі пре- чи постпринту статті в сховищах відкритого типу. Зазвичай це виглядає таким чином: автор подає свій матеріал у журнал, після чого депонує копію у безкоштовному сховищі (наприклад, на сайті наукового-дослідного інституту, який фінансував цю роботу). При цьому депоновані матеріали є безкоштовними для читача та частково безкоштовними для автора (окремі видавці можуть стягувати оплату за додаткові послуги — друковану версію, ліцензію тощо);

- Бронзовий відкритий доступ — результати досліджень, що опубліковані в журналах з відкритим доступом, які розповсюджуються за передплатою, однак без відкритої ліцензії. Відсутність ліцензії означає, що видавець може припинити доступ до публікацій у будь-який момент, у зв'язку з чим «бронзовий доступ» часто не вважають відкритим. Окрім цього, «бронзові» статті можна читати, однак, не можна завантажувати, повторно використовувати і т.д.;

- Гібридний відкритий доступ — результати досліджень, що є публікаціями в журналах, які розповсюджуються за передплатою та мають ліцензію. «Гібридні» журнали містять як статті у вільному доступі, так і закритому. Для того, щоби публікація стала «відкритою», автор має сплатити відповідний внесок.

Відкрий доступ до публікацій на рівні університету забезпечує архів відкритого доступу ELAR. У Харківському національному університеті радіоелектроніки цей архів утворено у 2011 р., і він налічує 11 колекцій, які містять 16,5 тис. документів. Архів відкритого доступу ELAR індексує Google Scholar.

Таким чином архів відкритого доступу дозволяє науковцям з інших організацій та країн ознайомлюватися з науковими здобутками університету.

Відкритість до академічних, місцевих систем знань та довідок

Відкритість до академічних та місцевих систем знань забезпечує колекція комплексів навчально-методичного забезпечення, яка налічує

більше 2000 документів. Кожний документ містить робочу програму, конспект лекцій, підручники, посібники, методичні вказівки тощо, що необхідно для забезпечення навчального процесу за певною дисципліною.

Висновки

Таким чином співробітники Наукової бібліотеки Харківського національного університету, самі того не усвідомлюючи, брали і беруть участь у світовому русі «Відкрита Наука».

Для подальшої свідомої участі у цьому русі бібліотека має взяти на себе просвітницьку діяльність задля залучення до цього руху науковців та студентів університету.

Список використаних джерел

9. What is “open science”? [Electronic resource] : (And why some researchers want it). URL: <https://futurism.com> (date of application: 16.11.2021).
10. Jon Tennant Elsevier are corrupting open science in Europe [Electronic resource]. URL: <https://www.theguardian.com/science/political-science/2018/jun/29/elsevier-are-corrupting-open-science-in-europe> (date of application: 16.11.2021).
11. Мар'єнко М. В. Наукові платформи та хмарні сервіси, їх місце у системі наукової освіти вчителя // Фізико-математична освіта. 2019. Вип. 4 (22). С. 93–99.
12. Гутман С. Образование в информационном обществе. Санкт-Петербург : РНБ, 2004. 96 с.
13. Носенко Ю. Г., Сухіх А. С. Відкрита наука в контексті побудови суспільства знань і цифрових перетворень європейського простору // Фізико-математична освіта. 2020. Вип. 4 (26). С. 85–92. DOI: 10.31110/2413-1571-2020-026-4-015.
14. Vocile B. Open science trends you need to know about [Electronic resource] // Wiley. 2017. April 20. URL: <https://cutt.ly/Ghlspe> (date of application: 16.11.2021).
15. Шишкіна М. П. Використання хмарних технологій у підтримуванні освітніх досліджень у просторі відкритої науки // Новітні комп'ютерні технології. 2018. № 16. С. 105–115.
16. The open energy modelling framework. A new approach to facilitate open science in energysystem modelling [Electronic resource] / Hilpert S., Kaldemeyer C., Krien U., GuËnther S., Wingenbach C., Plessmann G. 2017. URL: <https://www.preprints.org/manuscript/201706.0093/v1> (date of application: 16.11.2021).
17. Open Science, open issues [Electronic resource] / S. Albagli, M. L. Maciel, A. H. Abdo. Rio de Janeiro : IBICT, 2015. URL: <https://cutt.ly/Qhlsq9e> (date of application: 16.11.2021).
18. Vicente-Saez R. Open Science now: A systematic literature review for an integrated deËnition [Electronic resource] / Vicente-Saez R., Martinez-Fuentes C. // Journal of Business Research. 2017. № 88. P. 428–436. DOI : 10.1016/j.jbusres.2017.12.043.
19. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers [Electronic resource] // Making Open Science a Reality. 2015. № 25. URL: <https://cutt.ly/khlsyPb>. (date of application: 16.11.2021).
20. Final report of public consultation on Science 2.0 / open science [Electronic resource]. 2015. URL: <https://cutt.ly/ahlstzX> (date of application: 16.11.2021).
21. Fecher B., Friesike S. Open Science: one term, five schools of thought [Electronic resource] // Opening Science. 2013. Vol. 1. P. 17–47. DOI: 10.2139/ssrn.2272036 (date of application: 16.11.2021).

Критичне мислення як навичка сучасної особистості

Анотація. У статті розкривається сутність поняття критичне мислення, обґрунтовується необхідність розвитку навичок критичного мислення у сучасному інформаційному суспільстві. Наголошується на необхідності усвідомлювати власні когнітивні викривлення з метою подолання індивідуальних та соціальних шаблонів. Піднімається проблема співвідношення критичного та творчого мислення особистості.

Ключові слова: мислення, критичне мислення, творче мислення, когнітивні викривлення, особистість.

Abstract. The article reveals the essence of the concept of critical thinking, substantiates the need to develop critical thinking skills in the modern information society. Emphasis is placed on the necessity to be aware of one's own cognitive distortions in order to overcome individual and social patterns. The problem of the ratio of critical and creative thinking of the individual arises.

Keywords: thinking, critical thinking, creative thinking, cognitive distortions, personality.

Пандемія, спричинена поширенням COVID-19, стала каталізатором швидкого приєднання та занурення людства до глобального інформаційного простору, який почав забезпечувати взаємодію людей всього світу: зросла роль інформаційних технологій в суспільних та господарських відносинах; суттєво зросла кількість людей зайнятих інформаційними технологіями, збільшилась роль світових інформаційних ресурсів на життя окремої особистості і т.п.

Доля людей, які зайняті виробництвом знань та інших інформаційних продуктів, постійно зростає, що створює ситуацію, у якій більшість не встигає обробити та засвоїти важливу інформацію. Крім того, соціальні мережі та Інтернет, відеохостинги матеріально заохочують людей розмішувати власний цифровий контент. Всі ці процеси стають викликом для більшості населення: або навчитися критично ставитись до великого потоку інформації, або захлинутися цим потоком та плисти за течією. Цифрова безпека та медіа грамотність, практики критичного мислення – це сучасні навички, без яких вижити у світі дезінформації стає практично неможливим.

Д. Левитин у книзі «Путівник у брехні. Критичне мислення в епоху постправди» досліджує брехню, яку свідомо використовують для дезінформації та формування потрібного споживача для рекламного та політичного продукту [3].

Використання досягнень психологічної науки у військовій справі призвело до формування цілого напрямку у науці під назвою

«інформаційно-психологічні війни», основною задачею якого є введення в оману та конструювання інформаційного простору з метою спонукання до прийняття хибних рішень.

Одним із прикладів використання таких методів проти власного народу наведено у науковій роботі А. Р. Хабибулліна (дисертація «Особливості технологій політичної маніпуляції в Росії»): «Виявлено, що за останні роки вітчизняна бюрократія домоглася повної інтеграції електоральних процесів в механізм формування державної політики. Від контролю над процедурами підрахунку голосів влада перейшла до програмування електоральних вподобань» [7, с. 23].

Одним із основних механізмів «програмування електоральних вподобань» як раз і є використання брехні та пасток мислення у виборчих технологіях, більше про це – в інших працях автора даної статті [1, 2].

Не краща ситуація і в Українському середовищі. Опитування «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 році» провела соціологічна компанія «InMind» на замовлення організації «Internews» (опитали методом особистого інтерв'ю 4056 респондентів, які мешкали у містах з чисельністю від 50 тисяч, осіб віком від 18 до 65 років). «За результатами дослідження 75% опитаних українців знають про існування фейкових новин, але лише 11% змогли відрізнити фейки від справжніх новин. Обізнаність щодо існування замовних матеріалів зростає, проте тільки 68% українців переконані, що вміють розрізняти такий контент. Більше половини тих, хто знає про існування фейків, не вважають, що проблема є актуальною (54%)» [5].

Отже, результати наукових досліджень засвідчують необхідність та актуальність пошуку способів протидії політичній та економічній маніпуляції. Одним із основних інструментів такої протидії є формування критичного мислення як навички сучасної особистості.

Сам факт продукування значної кількості публікацій, присвячених розробці проблеми критичного мислення, може слугувати підтвердженням актуальності та необхідності подальшого опрацювання даної теми. Але, незважаючи на безліч наукових досліджень, присвячених аналізу поняття «критичне мислення», сьогодні не всі можуть визначитись з основними характеристиками та прийомами, що формують навички саме критичного мислення.

У результаті аналізу поглядів провідних вчених можна прослідкувати декілька основних характеристик критичного мислення: це мислення, яке відрізняється тим, що контролюється, обґрунтовується, цілеспрямовується; виносить правильні судження; це рефлексивне мислення над своїм мисленням та інші.

Наприклад, Д. Халперн вказує на те, що «критичне мислення – це використання когнітивних технік або стратегій, які збільшують імовірність отримання бажаного кінцевого результату. Це визначення характеризує мислення як те що відрізняється тим що контролюється, обґрунтовується, цілеспрямовується...» [9, с. 20].

М. Ліпман визначав критичне мислення як майстерне, відповідальне мислення, що виносить правильні судження, тому що засноване на певних критеріях, саме себе виправляє та враховує контекст [13, с. 3].

Р. Пауль у книзі «Критичне мислення: що потрібно кожній людині, щоб вижити в швидкоплинному світі» наголошує, що критичне мислення – це коли ви мислите задля самовдосконалення мислення на підставі певних стандартів [14, с. 97].

Р. Эннис зазначає, що критичне мислення – це, в першу чергу, «рефлексивне мислення, сфокусоване на формуванні диспозиції у що вірити та що робити». В якості подібних диспозицій він перелічує такі: ясно висловлюватись, шукати підстави та обґрунтування, бути добре поінформованим, пошук альтернатив та інші [10].

Крім того, ми, переоцінюючи свої здібності критично мислити, постійно використовуємо когнітивні викривлення, які «допомагають» нам економити енергію за рахунок використання індивідуальних та соціальних шаблонів та патернів. Вірячи у свою мультизадачність, ми випускаємо з уваги багато трагічних і незначних дрібниць, більше того, нам допомагають помилятись – особливо з вибором товарів та політичних лідерів.

Д. Халлінан у своїй роботі «Чому ми помиляємось? Пастки мислення в дії» показує, як ми помиляємось, на прикладах з реклами, інвестицій, освіти, охорони здоров'я, виборчих технологій і багатьох інших сфер життя [8].

На думку Г.-Р. Пфістера когнітивні викривлення пов'язані зі «збоями» в обробці інформації; обмеженими можливостями мозку з обробки великої кількості інформації; емоційними навантаженням що обмежує можливість логічної обробки інформації; моральними причинами; соціальним впливом так званого «білого ментального шуму» [15, с. 11].

Особливий клас когнітивних викривлень пов'язаний з властивостями пам'яті, включати неправильні враження від чийось минулих позицій, що нагадують теперішні позиції та поведінку [16, с. 191].

Найбільш узагальнений погляд на феномен критичного мислення описаний у результаті спеціального дослідження із залученням 47 визнаних експертів та опублікований Пітером А. Фасіоуном: *«На нашу думку, критичне мислення має бути цілеспрямованим, здатним до саморегуляції*

процесом судження, що здійснюється через інтерпретацію, аналіз, оцінку і виведення висновків, а також через усвідомлення фактологічних, концептуальних, методологічних, критеріологічних чи контекстуальних засад, на яких це судження базується. Критичне мислення необхідне як знаряддя дослідницького пошуку (inquiry). Будучи таким, воно є силою вивільнення в освіті й потужним ресурсом особистого та громадянського життя» [11, с. 2].

Виокремлено основні характеристики цього феномену: самостійність та індивідуальність; те, що інформація є відправним пунктом критичного мислення; постановка й усвідомлення проблеми; вміння аргументувати свою позицію; соціалізація мислення. Визначено основні принципи формування основ критичного мислення: висування та заперечення припущень; перевірка фактичної точності та логічної послідовності; розгляд контексту; вивчення альтернатив.

У свою чергу, постійний контроль та аналіз процесу власного мислення на підставі використання певних стандартів може блокувати спонтанність та знаходження принципово нового рішення, призводить до паралізації творчого мислення.

Проблему співвідношення критичного та творчого мислення розглядав Джо І. Ф. Лау. Він стверджує: «критичний мислитель може бути співчутливим і творчим, а не конфронтаційно спрямованим» [12].

Отже, особистість потребує творчості у критичному мисленні та, у свою чергу, творчість потребує критичного мислення для оцінювання та вдосконалення нових ідей, тому розвивати навички творчого та критичного мислення необхідно паралельно розуміючи складність стосунків між ними.

Творча особистість має забезпечити підвищення ролі суб'єктності виробляючи ціннісні підвалини для формування соціальних утворень, критичне мислення допоможе виявляти власні когнітивні викривлення та фільтрувати потік неякісної або недостовірної зовнішньої інформації.

Ми погоджуємось з думкою провідного українського науковця О. Тягла, який стверджує, що «для розвитку критично та творчого мислення потрібні якісно різні засоби і методи» [6, с. 10] але розвивати їх потрібно у конкретній особистості, яка у підсумку отримає принципово новий підхід до взаємодії з сучасним цифровим світом. Це може стати запорукою розвитку індивідуальності, здатної протистояти руйнуванню соціальних і групових структур на користь глобальних соціальних мереж.

Узагальнюючи, необхідно нагадати декілька простих прийомів, використовуючи які можна наблизитись до адекватного сприйняття інформації та виробити власну думку:

- завжди звертайте увагу на джерело походження інформації (перевіряйте, хто автор, кому належить ресурс, чи є він експертом у цій галузі);

- читайте весь матеріал (заголовки спеціально мають емоційну складову, щоб привернути увагу);

- задайте собі питання, чому автор написав цю статтю і яка у нього мотивація, чи автор використовує повні цитати, чи виймає їх з контексту;

- зрозумійте, як це впливає на вас, чи це змінить ваше життя?

Якщо людині вдасться почати розвивати навички критичного мислення, вона зможе стати більш гнучкою до змін, зменшити вплив когнітивних викривлень на свої рішення, отримати більшу врівноваженість та збільшити шанси зрозуміти свої потреби та цінності, стати більш толерантною до думок іншого та зробити свій внутрішній світ ширшим, глибшим та цікавішим.

Список використаних джерел

1. Горбенко Ю. Л. Особистість у гібридній війні: психологічний вимір // Психологія і особистість. 2017. № 2 (12). С. 30–39.
2. Горбенко Ю. Л., Горбенко А. Ю., Горбенко О. Консцієнтальна зброя: механізми та засоби протидії // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України»/ М-во оборони України, НУОУ, [та ін.]. Київ: 2017. С. 28–32.
3. Левитин Д. Путеводитель по лжи. Критическое мышление в эпоху постправды. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2017. 272 с.
4. Пометун О. І., Сущенко І. М. Навчасмо мислити критично : посіб. для вчителів. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. 144 с.
5. Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 році : Результати соціологічного опитування. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2800872-stavlenna-naselenna-do-zmi-ta-spozivanna-riznih-tipiv-media-u-2019-roci-rezultati-sociologichnogo-opituvanna.html> (дата звернення: 12.11.2021).
6. Тягло О. В. Критичне мислення в дії, або Досвід критичної рецензії // Постметодика. 2017. № 1 (126). С. 8–13.
7. Хабибуллин А. Р. Особенности технологий политической манипуляции в России : автореф. ... канд. полит. наук. Казань, 2009. 28 с.
8. Халлинан Д. Почему мы ошибаемся? : Ловушки мышления в действии. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 353 с.
9. Халперн Д. Психология критического мышления : пер. англ. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 496 с.
10. Ennis R. H. Critical thinking assessment // Critical thinking and reasoning: current research, theory, and practice / ed. D. Fasko. Cresskill, N. J. : Hampton Press, 2003. P. 293–313.
11. Facione P. A. Critical thinking: a statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction : research findings and recommendations. Millbrae, CA : The California Academic Press, 1990. 108 p.
12. Joe Y. F. Lau. An introduction to critical thinking and creativity : think more, think better. Hoboken, N. J. : John Wiley & Sons, 2015. X, 262, [4] p.
13. Lipman M. Critical thinking: what can it be? [Washington, D.C.] : Distributed by ERIC Clearinghouse, 1988. 15 p. (Resource Publication, Series 1 ; № 1).
14. Paul R. W. Critical thinking: what every person needs to survive in a rapidly changing

world. 3-rd ed. revisited. Santa Rosa, CA, 1993. 178 p.

15. Pfister H.R., Böhm G. The multiplicity of emotions : A framework of emotional functions in decision making // *Judgment and Decision Making*. 2008. № 3. P. 5–17.

16. Schacter D. L. The seven sins of memory: insights from psychology and cognitive neuroscience // *Schacter American Psychologist*. 1999. № 54 (3). P. 182–203.

Ірина Журавльова

Бібліотекар, який вміє рахувати до 10 або про бібліотечну статистику з точки зору академічної доброчесності

Анотація. У статті розглядаються історичні формування становлення системи статистичних показників бібліотечно-інформаційної діяльності. Розглянуто доцільність використання великої кількості традиційних показників у бібліотечній статистиці, приділяється увага проблемам бібліотечної статистики, удосконалення обліку, таблиць статистичної звітності, стандартизації бібліотечної діяльності.

Ключові слова: бібліотечна статистика, міжнародні стандарти ICO, формування системи статистичних показників бібліотечно-інформаційної діяльності, статистична бібліотечна звітність.

Abstract. The article examines the history of the formation of the library system of statistical characteristics and information activities. The expediency of using a large number of traditional indicators in library statistics is considered, attention is paid to the problems of library statistics, improvement of accounting, statistical reporting, standardization of library activities.

Keywords: library statistics, international ISO standards, formation of a system of statistical library indicators and information activities, statistical library reporting.

Однією з видатних особистостей європейської культури другої половини XX століття був норвезький поет, письменник, автор і виконавець пісень Альф Прьойсен (1914–1970), так одна з його пісень – «Завтра обов'язково настане» – вважається неофіційним гімном Норвегії. Письменник усе життя писав для дітей і одного разу світ зазнав казку про розумне та винахідливе козенятко. Розумна тваринка рахує всіх, кого зустрічає в лісі, а пораховані звірі ображаються, скаржаться один одному і хочуть покарати його за самоуправство. Але, коли лісові жителі потрапили на корабель, а він почав тонути, треба було порахувати пасажирів, тому, що їх повинно було бути рівно 10. Козенятко всіх злічило, корабель не потонув і всі врятувались! Тобто обізнане козенятко рятує все населення лісу тому, що вміє правильно та чітко рахувати.

Психологи вважають, що ситуація, яку письменник описав в улюбленій усьома казці, пов'язана з психологічним феноменом оцінювання і стресом, який викликає усвідомлення ситуації, що хтось стає об'єктом чийсь оцінки.

Бібліотеки вищих навчальних закладів України щорічно вносять дані до «Таблиці основних статистичних показників роботи бібліотеки ВЗО III-IV рівнів акредитації» і передають статистичні звіти до своїх методичних центрів, які у свою чергу складають загальні статистичні

дані діяльності бібліотек і передають їх до головного методичного центру Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Виникає питання «Чи відчують бібліотекарі стрес, коли починають готувати статистику за рік, особливо ті, хто узагальнює статистичні матеріали бібліотек методичних об'єднань та зводить загальну статистику університетських бібліотек України?»

Візьмемо на себе сміливість і впевнено скажемо: «Так! Відчують!»

Згадаємо термінологію, історію становлення статистики як науки та деяких вчених, що займалися проблемами статистики.

Термін «статистика» походить від латинського «status», що означає «визначення стану речей». Уперше термін «статистика» був уведений німецьким науковцем Готфрідом Ахенвалем (1719–1772). З 1748 р. вчений працював у Геттінгенському університеті професором філософії та права. У 1749 р. Г. Ахенваль першим дав статистиці визначення, назвавши її «scientia statistica», воно було зазначено у праці «Abriss der neuesten Staatswissenschaft der vornehmsten europ. Reiche und Republicken». Г. Ахенваль ввів статистику як предмет до університетського курсу, потім ця наука була прийнята європейськими вченими, з'явилися спеціальні праці, що були написані за принципами, які запропонував геттінгенський професор. Таким чином, статистика як наука зайняла місце у низці людських знань.

Через сто років, у 1840 р., світ побачив видатну працю французького вченого П'єра-Армана Дюфо (1795–1877), яка мала назву «Traite de statistique». Французький економіст, журналіст, директор Паризького Інституту сліпих П.-А. Дюфо віддав сліпим дітям 37 років свого життя. Дюфо був учасником впровадження принципово нової, універсальної писемності для сліпих, створеної одним з його учнів і майбутнім помічником – Луї Брайлем. У вступі до своєї праці вчений пояснює, чому він звернувся до проблем статистики: «...Я просто смотрел на цифры как на средство, помогающее мышлению в постижении истины. Пораженный так часто встречающимися в наши дни злоупотреблениями ими, не знал, что думать о ценности науки, к которой одни относятся с пренебрежением, а другие ставят так высоко...недоумение мое возрастало и наконец я должен был поставить себе вопрос: что же такое статистика?» [6, с. 6].

У 1907 р. групою студентів під керівництвом доктора політичної економії та статистики, професора тодішнього Харківського імператорського університету Олексія Миколайовича Анциферова (1867–1943) було зроблено переклад цієї праці. Економіст, статист, юрист, педагог, теоретик і практик кооперативного руху, громадський діяч О. М. Анциферов був дуже цікавою людиною. Він викладав у Київському комерційному

інституті (зараз Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана), був гласним Харківського губернського земства, міської думи, головою правління Харківської громадської бібліотеки. У 1902–1919 рр. працював на кафедрі політекономії і статистики Харківського університету. Викладав також у Харківському комерційному інституті (тепер Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця). У 1918–1919 рр. читав курс статистики майбутньому Нобелівському лауреату з економіки – Семену Кузнецю. У жовтні 1919 р. разом із харківською академічною спільнотою підписав «Воззвание русских учёных к Европе», де було дано негативну оцінку радянській владі. У 1920 р. емігрував до Франції, жив у Парижі. Тоді ж працював на російському відділенні юридичного факультету Паризького університету, в Інституті слов'янознавства. Очолював Російську академічну групу в Парижі¹.

Переклад роботи П.-А. Дюфо було зроблено на першому статистико-економічному семінарі, що проходив у Харківському університеті в 1907 р. [6]. У передмові Анциферов зауважував, що ця книга – видатна праця і безперечно заслуговує перекладу для ознайомлення і подальшого дослідження проблем статистики: «Автор, благодаря строгости логического мышления и стройности изложения, умеет дать внимательному читателю ясное представление о всех существенных моментах сложного статистического анализа и его последовательном ходе. В этом отношении сочинение Дюфо имеет себе мало равных [6, с. 5].

Видатний український вчений, перший український статистик-теоретик Дмитро Петрович Журавський (1810–1856) у 1846 р. написав дослідження «Обисточниках и употреблении статистических сведений» [7], де зупинився на значенні достовірності статистичних даних. Учений підкреслював, що поки не буде забезпечена точність цих даних, статистичні праці будуть тільки умоглядною грою, зовсім марною для суспільства і наук: «Ни одна отрасль знания не имеет в наше время столь неопределенного значения как статистика... в собрании и употреблении статистических сведений не существует никакой системы единства, общей связи. Источники из которых они извлекаются большей частью недостоверны...» [7, с. 1]. Далі він робить висновок: «Цифры, употребляемые без критической оценки их достоверности, дают повод к множеству странных а иногда и вредных заблуждений, особенно в наше время при всеобщем стремлении все доказывать положительными неопровержимыми фактами...» [7, с. 5].

У 1930 р. у Харкові було надруковано роботу українського економіста,

¹ Анциферов Олексій Миколайович.

https://uk.wikipedia.org/wiki/Анциферов_Олексій_Миколайович

статистика Івана Васильовича Лебединського (1888–1942) «Розмови з теорії статистики». У передмові вчений підкреслив: «Незважаючи на величезне значення, яке набула в наші часи статистика, проте ще і досі в широких кругах громадянства не позбуто негативного ставлення до статистики. Досить часто трапляються випадки, коли під час опитування навмисне перекручують факти або подають неправдиві відомості; це, мовляв «для статистики» [9, с. [3–4]]. І далі вчений пише про суть табличного зведення статистичних матеріалів: **«Завдання таблиці – дати наочне уявлення про типові особливості явища; вона виправдовує своє призначення лише тоді, коли з одного погляду на таблицю стає можливим здобуття уявлення про ці особливості. З цього погляду, чим коротша таблиця, чим менше в ній різних граф, тим доцільнішим в ній спосіб угруповання матеріалів»** [9, с. 33].

Сучасні вчені-статистики у XXI столітті вважають, що рівень усвідомленості статистики залишався без змін протягом сотні років і зараз дуже важливим питанням є підвищення статистичної грамотності для забезпечення сталого розвитку суспільства. Деякі дослідники вказують, що проблема полягає в тому, що не завжди чітко формулюються цілі і завдання статистики, статистичні терміни і поняття [5, с. 6].

На думку фахівців, розвиток **бібліотечної статистики** як науки припадає на початок XX століття, а як самостійна галузь вона сформувалася тільки наприкінці 1970-х рр. На початку XX століття відомий бібліотекознавець Л. Б. Хавкіна (1871-1949) вважала, що, на жаль, фахівці зі статистики «необізнані в бібліотечній справі, а бібліотекарі не орієнтовані у питаннях статистики» [19, с. 7]. Л. Б. Хавкіна закликала, щоб у показниках бібліотечної статистики не обмежувалися лише наведенням цифр, а щоб були пояснення до них. «З великою обережністю треба ставитись до скоростиглих висновків, які робляться на підставі недосконалих, неповних і нечисленних статистичних даних» [19, с. 7].

Автором першого навчального посібника з бібліотечної статистики та відповідного навчального курсу був український бібліотекознавець Василь Олександрович Штейн² (1893–1938). В. О. Штейн займався питаннями правового положення бібліотекарів, збереження фондів, але

² У 1938 р. В. О. Штейна було заарештовано. Вчений був звинувачений у відсутності класового підходу до завдань і змісту роботи радянських бібліотек та в участі у терористичній організації. Його було розстріляно 17 вересня того ж року (за іншими даними – помер на заслання 8 квітня 1941 року). У 1956 р. В. О. Штейна було реабілітовано. https://ru.wikipedia.org/wiki/Штейн,_Василий_Александрович

найбільше його дослідження були присвячені проблемам становлення статистичі у бібліотеках. У 1923 р. вийшла російською мовою його праця «Библиотечная статистика. Опыт руководства по статистике для общеобразовательных библиотек» [19]. Раніше, у 1913 р., у Харкові відбувся Перший загальноземський з'їзд зі статистики народної освіти [16]. Виступаючи на ньому з доповіддю, Штейн зазначив, що цей з'їзд визначив позитивне та негативне у бібліотечної практики в галузі статистики: «Отрицательным результатом Харьковского съезда следует признать выработанный им «минимум» для текущих обследований библиотек. Этот весьма обширный «минимум», к сожалению, до сих пор остается тяжким крестом в библиотечной практике» [19, с. 16]. Так було сказано на початку XX століття, і ця фраза залишається актуальною і на початку XXI століття.

Сьогодні питаннями розвитку термінологічних, методичних показників бібліотечної статистики систематично займається IFLA (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ) та ISO (Міжнародна організація зі стандартизації). International Organization for Standardization (у перекладі з грецької – «ισος» («ісос») – «рівний»), тому на всіх мовах Міжнародна організація зі стандартизації має назву ISO. Діяльність Секції зі статистики й оцінки Комітету ІФЛА зі стандартів націлена на використання статистики в ефективному управлінні та роботі бібліотек, а також у демонстрації цінності бібліотек у суспільстві. У Маніфесті ІФЛА про бібліотечну статистику зазначено, що точні, надійні та порівняні дані мають вирішальне значення для ствердження цінності й корисності бібліотечної статистики. Дані статистики необхідні для управління бібліотеками, але їх значення ширше, вони впливають на стратегічне планування і зможуть створити атмосферу довіри до бібліотек та підтримувати її. Якість національної – а потім і заснованої на ній міжнародної – бібліотечної статистики залежить від точності та своєчасності надання її кожною бібліотекою та ретельного редагування, щоб уникнути помилок та неправильного розуміння. Необхідно використовувати однакові визначення та методики для того, щоб результати були зіставні [10].

Починаючи з 1995 р., різні аспекти бібліотечної статистики розглядаються на конференціях CENL (Конференція директорів європейських національних бібліотек). Україну в CENL представляє Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в особі її Генерального директора.

Прийняті та діють міжнародні стандарти:

– Стандарт ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) «Information and

documentation – International library statistics» / «Інформація та документація – Міжнародна бібліотечна статистика»

- Стандарт ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) «Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries / Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек;

- Стандарт ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) «Information and documentation – Library performance indicators» / «Інформація та документація — Показники бібліотечної діяльності».

23 березня 2016 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено Стратегію розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», де підкреслено, що існує ряд серйозних проблем, що суттєво гальмують процеси трансформації та подальшого інтенсивного розвитку бібліотечної справи України. Серед них: невідповідність нормативно-правової бази та стандартів сучасним вимогам розвитку бібліотечної справи в цілому та діяльності окремих бібліотек, що, зокрема, унеможливорює інтеграцію українських бібліотек у глобальне інформаційне середовище. Серед стратегічних напрямків, у тому числі – внести зміни до чинних та розробити нові стандарти бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до міжнародних; впровадити нові стандарти у діяльність бібліотек [14].

Національний орган стандартизації – Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості (ДП «УкрНДНЦ») – від 22.08.2016 р. № 244 прийняв наказ «Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України» на виконання Програми робіт з національної стандартизації на 2016 р. з 1 вересня 2016 р. в Україні введено в дію національні нормативні документи, що стосуються діяльності бібліотек:

- ДСТУ ISO 2789:2016 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика»;

- ДСТУ ISO 16439:2016 «Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек»;

- ДСТУ ISO 11620:2016 «Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек».

Українські бібліотечні фахівці підкреслюють, що стандарти було приведено в дію англійською мовою без офіційного перекладу державною мовою, що ускладнює їх упровадження окремими бібліотеками. У разі самостійного перекладу можуть бути допущені різні тлумачення окремих

термінів та понять. Також вважається, що «упровадження стандартизації в бібліотечну діяльність полягає у встановленні й застосуванні єдиних норм, правил, положень і вимог до різних ланок бібліотечної справи з метою забезпечення взаємозамінної технічної та інформаційної сумісності послуг бібліотеки, уніфікації термінології, одиниць та форм обліку і звітності, єдиних вимірів ресурсів, продукції і послуг бібліотек, бібліотечного обслуговування. Стандартизація обліку документів у контексті управління бібліотечно-інформаційними ресурсами має істотне значення в оптимізації бібліотечної статистики» [13].

Проблемам бібліотечної статистики, стандартизації бібліотечної діяльності, сучасному обліку бібліотечних процесів приділяється багато уваги українських фахівців. Питання даної теми відповідно до міжнародних стандартів знаходиться у сфері наукових досліджень Інституту бібліотекознавства НБУВ України. З поглядами та пропозиціями вирішення проблем з теми статистики можна ознайомитися у працях таких авторів, як О. Василенко, Г. Кобенко, К. Картузов, О. Дем'янюк, О. Посметної, Т. Ключок, О. Нікітенко, А. Берегельський, М. Гончаренко, Г. П'яtkова, О. Айвазян та ін.

Зарубіжні фахівці звертають увагу на те, що ефективність роботи бібліотек безпосередньо пов'язана зі статистичними дослідженнями і, якщо треба, переглядом показників діяльності.

У 2008 р. вийшло друге видання популярного дослідження Р. Полла та П. Те Бокхорста, яке присвячено вимірюванню якості діяльності бібліотек. В ньому зібрані та представлені показники, що дозволяють оцінити результативну діяльність бібліотек з позицій бібліотечної статистики [20].

Директор (2003–2021рр.) Національної бібліотеки Беларусі, професор, доктор педагогічних наук Р. Мотульський ще у 2002 р. у своїх дослідженнях звертав увагу на те, що дуже важливо правильно відзначити систему показників та одиниць обліку. Необхідно використовувати єдину методику збору і обробки даних, забезпечити відкритість і доступність статистичних даних: «Статистика может иметь многофункциональное назначение, а это значит, что результаты ее исследований могут использоваться и для диаметрально противоположных целей (дезинформация, очковтирательство и т.п.)» [11, с. 28].

Тор Хьойвик, фахівець зі статистики факультету журналістики, бібліотечних та інформаційних досліджень Коледжу університету Осло затверджує, що системи оцінки ефективності діяльності бібліотек повинні бути зведені у відповідність з сучасною ситуацією, керівництво ж бібліотек витрачає дуже багато зусиль на збір даних і дуже мало на професійні презентації та головне – на аналіз результатів: «Сравнительная

библиотечная статистика зависит от стандартизации. Если две библиотеки по-разному определяют книгу, книговыдачу, посещаемость и справочное обслуживание, они будут подсчитывать разные единицы. Их статистические данные нельзя сравнивать...» [18, с. 91]. Далі вчений пояснює: «Много лет мы пытались изменить статистические методы библиотек через комитеты, концепции и предложения сверху. Теперь мы должны изменить подход сверху вниз на снизу вверх. Изменения должны поширяться сверху, но реализовываться снизу» [18, с. 94].

З думкою норвезького професора погоджується професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри статистики, обліку та аудиту Каразінського університету В. Соболев. Виступаючи у 2021 року на жовтневій сесії конференції «Шляхом до істини, або про вплив бібліотекарів на академічну доброчесність в освітньому та науковому середовищі університету», професор висловив думку, що «з точки зору науковця-статистика сьогодні як бібліотечна, так і статистична справа в Україні переживає серйозні зміни у зв'язку з активним впровадженням цифровізації. Успіхи стандартизації в бібліотечній справі в Україні за останні роки дуже невеликі, необхідно розробляти та формувати нову систему статистичних показників, гармонійно враховуючи показники традиційної з напрямками роботи, які пов'язані з цифровізацією суспільства. Ми конкретно відстаємо від світових стандартів, – вважає професор і додає, – бібліотечна статистика зараз знаходиться у деякому занепаді, але треба покладатися на власні сили: на національні, академічні бібліотеки, на їх досвід, кооперацію у вирішенні питань, так як якість роботи бібліотек безпосередньо залежить від впровадження єдиних стандартів, що діють у світі».

Погоджуємося, що «статистика відіграє одну з ключових ролей у реформуванні бібліотек – цінність бібліотечної звітності важко переоцінити, оскільки саме вона дає можливість безпосередньо отримати всі необхідні дані щодо бібліотечно-інформаційної діяльності» [2] і ще раз підкреслимо, що постійний аналіз статистичних даних – це дійовий інструмент для прийняття відповідних управлінських рішень. Але це можливо тільки за умов, що дані будуть чесні, правильні, стандартизовані.

Упровадження у діяльність бібліотек нових технологій, її автоматизації, постійний розвиток електронних послуг зменшило показники традиційних, звичних форм роботи. Але з'явилися нові процеси, нові сервіси і їх треба правильно визначати і рахувати. Бібліотеки створюють та супроводжують електронні каталоги, е-архіви, наповнюють їх науковими публікаціями, консультують авторів та депозитирів щодо розміщення статей, займаються моніторингом публікаційної активності вчених та рейтингів вищого

закладу, перевіряють статті на плагіат, сканують необхідні користувачам матеріали, надають консультації як працювати з БД, проводять заняття з використання міжнародних бібліографічних стилів, у тому числі, за потреби, англійською мовою та дистанційно. Вивчаючи закордонний досвід, зазначимо, що дуже важливий напрямок діяльності бібліотеки сьогодення це медіаграмотність, інформаційна культура. Так, у 2016 р. понад 96 відсотків директорів академічних бібліотек у Сполучених Штатах вважали, що найважливішою функцією бібліотек є допомога користувачам для розвитку їх досліджень, критичного аналізу та навчання навичкам інформаційної роботи [20].

Є ще одна важлива проблема, що витікає з статпоказників – «соціальний стан бібліотекаря все ще знаходиться в залежності від традиційних показників» [1].

У сучасній ситуації, в якій опинився вісь світ, у бібліотеках збільшується кількість дистанційних користувачів та послуг наданих он-лайн. Дискусійна проблема статистичних показників – це підрахунок використання електронних ресурсів: облік віртуальних користувачів, завантаження ними електронних ресурсів, використання інформації з світових баз. Поки що нема єдиних підходів до методики збору цих даних. Переглядаючи та намагаючись аналізувати статистику, надану бібліотеками за останні роки, можемо зазначити, що показники одного ряду в кількісному порядку дуже і конкретно відрізняються між собою. Як тут правильно зробити висновки? Необхідно використовувати однакові визначення та методики для того, щоб результати можна було порівнювати: «Если на предыдущих этапах исследования были получены неполные, неточные, недостоверные сведения, либо полученные данные были неправильно сгруппированы, то сделанные на их основе выводы, будут вполне возможно ошибочными и принятые на их основе решения, могут нанести ощутимый ущерб библиотечному делу!.. Точные, надежные и сопоставимые данные имеют решающее значение для утверждения ценности и полезности библиотечной статистики. Качество национальной – а затем и основанной на ней международной – библиотечной статистики зависит от точности и своевременности предоставления ее каждой библиотекой и тщательного редактирования во избежание ошибок и неправильного понимания» [11].

Маємо як математичну, так і етичну проблеми!

Оглянемо деякі звіти бібліотеки Харківського університету, починаючи з першого, 1859 р., поданого К. К. Фойгтом [17].

«Feci quod potui, faciant meliora potentes/Я зробив все, що міг, хто може, нехай зробить краще», – з цього епіграфу починається ця праця, і

надалі підкреслюється, що цей звіт намагалися створити якомога більше з точністю та повнотою, а кожна цифра, кожен показник перевірено не один раз. Звіту бібліотеки присвячено 10 сторінок, представлені точні кількісні дані про придбані книжки, кошти, що витрачено на книги та на газети і журнали, надані прізвища дарувальників, меценатів, бібліотекарів [17].

Через сто років, у звіті наукової бібліотеки тодішнього Харківського державного університету імені О. М. Горького за 1950 р. представлено вісім основних позицій діяльності, але кожна з них містить від 15 до 20 підпозицій.

Звіт 2020 р., згідно типової таблиці статистичної звітності університетських бібліотек, включає 23 основні позиції, а усього – до 200 показників у таблиці. Як тут знову не згадати класиків: працю Штейна, де автор підкреслює, що, надмірне захоплення статистикою марно і навіть шкідливо, а «излишества в статистике побуждают библиотечных работников жертвовать своими непосредственными обязанностями... Библиотечная статистика... не может игнорировать принцип: максимум результатов при минимуме затрат энергии» [19, с. 84] (додамо – і стресів при підрахунку і порівнянні показників), а на думку також приходиться: «...слишком часто таблицы, исходящие от авторитетной власти, в конце концов оказывались ничем иным, как несвязанным нагромождением случайных цифр, из которых, если и можно было почерпнуть несколько точных принципов, то только путем долгой и утомительной обработки, что доступно немногим... или потому, что авторы...построили свои вычисления на дурно наблюденных фактах, или потому, что они слишком поспешно вывели заключение из фактов верных, но носящих слишком индивидуальный характер, представляют поразительное противоречие, умаляющее ценность этих исследований» [6, с. 10].

Директор Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Ольга Василенко вважає, що «створення загальнодоступної бази даних на вищих рівнях бібліотечної статистики передбачається, перш за все, через вирішення таких питань, як оновлення системи статистичних показників, зміна методик збирання та узагальнення статистичної інформації» [4, с. 460]. У своєму дослідженні 2014 р. вона запропонувала проєкт нових показників бібліотечно-інформаційної роботи бібліотек, але запропонована таблиця також містить дуже велику кількість показників [3, с. 73–83].

У 2013 р. у блозі відомого українського бібліотекознавця, професора В. Пашкової відбувалося обговорення теми бібліотечної статистики [15].

Директор Рівненської обласної універсальної бібліотеки Валентина Ярошук заявила, що діяльність бібліотек змінилася під впливом

інформаційно-комунікативних технологій, тому впродовж останніх років керівники бібліотек констатують той факт, що статистичні дані про роботу бібліотек не відображають навіть 50% діяльності. Наводимо деякі пропозиції та думки з обговорення цього жвавого, насущного і досі питання:

Бібліотечна статистика – бюрократичне гальмо бібліотечного прогресу. І його потрібно руйнувати (вибачаюсь, удосконалювати);

Бібліотеки виконують настільки багато нових послуг, майже стільки ж за обсягом як «старих», але у державній статистиці вони не облікуються.

«Статистика – заради статистики», чи все-таки заради впровадження нових методів управління бібліотекою? Це ж зовсім різні речі. Якщо штати бібліотек – типові і беззаперечні, то недалеко «підемо»; додатковими статистичними показниками або термінами. А якщо це заради запровадження нового методу, то як саме ми це робитимемо?

До яких результатів «звикла» та чи інша бібліотека? Як їх зафіксувати документально? Хтось подумав, що це можна зробити новими; показниками бібліотечної статистики. Воно то так, але... Краще мати не безліч дрібних показників, а декілька чи з десятків великих. Таких, що характеризують той чи інший кінцевий результат, вирішену проблему, або на мові цього методу – цільову програму;

Якщо вже говорити про бібліотечну статистику, то давайте розглянемо цінність такого статпоказника, як чисельність бібліотечного фонду. Він є показовим, чи він таким не являється? Сто років поспіль на землях нашої України вважалось, що цей показник є показовим. І тому він був покладений в основу самої сутності та ефективності роботи бібліотек. Посвоєму розкручувався впродовж десятиліть. І були позитивні наслідки. Та чи є сьогодні цей показник об'єктивною характеристикою корисності книгозбірні?

А чому ніхто не запропонує новий свіжий погляд на такий показник бібліотечної статистики як обертаність? Навіщо ми його обраховуємо, як тут вже хтось сказав, чи не сто років поспіль, а як його використати практично не знаємо.

Підсумовуючи, зазначимо: зараз бібліотечна статистика не відображає і не враховує усю діяльності бібліотек. Питання про перегляд бібліотечної статистики, що ґрунтується на традиційних методиках, створення нових статистичних форм, згідно діючим міжнародним стандартам та враховуючі діяльність бібліотек в епоху цифрофізації, що бурхливо розвивається у суспільстві – проблема, яка давно назріла: «... виникла потреба в оптимізації бібліотечної статистики та створенні оновлених форм статистичного спостереження з оновленим набором статистичних

показників відповідно до сучасного стану розвитку інформаційних технологій у бібліотечній системі та вимог міжнародних стандартів» [8].

У 2020 р. доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри Національної академії статистики, обліку та аудиту С. Герасименко, звертаючи увагу на роль статистичної інформації в інформаційному суспільстві, констатував, що «за минулі роки в Україні ситуація з навчанням статистиці та зі статистикою в широкому сенсі слова не тільки не покращилась, а й істотно погіршилася... так як на офіційну статистику поклали виключно обов'язок збирання і передачі даних без проведення будь-якої аналітичної роботи» [5, с. 9].

У всьому світі статистичний облік будь-якої діяльності служить базою для управління. Сьогодні, коли перед бібліотеками стоять дуже важливі питання щодо перетворення їх на сучасні цифрові хаби, надання цифрових послуг, консультацій, допомоги користувачам у цифровій сфері, ліквідації цифрової неграмотності перегляд основних показників дуже актуальний. Але традиційну роботу ніхто не відміняв, вона є і буде, тому у бібліотечній статистики треба узгодити та удосконалити всі показники. «Бібліотека, яка хоче відповідати вимогам плюралістичного суспільства, має поєднувати, гармонізувати в собі всі види інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв інформації. У цьому – безпрограшна перспектива. Майбутнє бібліотеки забезпечить багатовидове ресурсне багатство, де, безумовно, цифрова інформація переважатиме» [12].

Університетські бібліотеки активно працюють над формуванням культури академічної доброчесності, допомагають користувачам з питаннями боротьби з плагіатом, з правильними посиланнями на джерела інформації в академічних текстах, обговорюють на конференціях фундаментальні цінності академічної доброчесності, формування етичних норм академічної спільноти аналізують роль бібліотеки у проведенні навчань з академічної доброчесності.

Але питання коректного, чіткого представлення показників у звітах, що надаються у таблицях бібліотечної статистики залишається дуже актуальним. Точні, надійні та порівняні дані мають вирішальне значення для затвердження цінності та корисності бібліотечної статистики. Як проголошено у Маніфесті ІФЛА про бібліотечну статистику, якість національної і заснованої на ній міжнародної бібліотечної статистики залежить від точності та своєчасності надання її кожною бібліотекою та ретельного редагування, щоб уникнути помилок та неправильного розуміння, [10].

Бібліотечний корабель не повинен потонути, не загрузнути в павутинні безлічі цифр. Згадаємо, що до складових фундаментальних

цінностей академічної доброчесності відносяться: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність та відвага до дій. Класик науки статистики П. Дюфо серед основних принципів зазначав: «Факты, к которым применяется статистический метод, прежде всего должны носить характер достоверности, так как ясно, что истинных результатов можно достигнуть только принявши за основание истинные факты» [6, с. 75]. Д. П. Журавський, завершуючи свою працю, написав, що числами може бути зображено усе сучасне суспільство ... і жоден інший засіб не може представити настільки чітко справжні відомості, як статистика, яку правильно зрозуміли [7, с. 210].

А щоб досягти істини та ефективно управляти бібліотекою потрібно чесно і правильно рахувати!

Список використаних джерел

1. Айвазян О. Б. Електронна бібліотечна система: проблему обліку [Електронний ресурс] // Бібліотека університету: витоки та сучасність : зб. наук. ст. та матеріалів, присвяч. 50-річчю з дня заснування наукової бібліотеки університету. Хмельницький, 2012. С. 6–10. URL: http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2015/айвазян11.pdf (дата звернення: 12.09.2021).
2. Берегельський А. Використання інфографічних елементів у бібліотечній звітності [Електронний ресурс] // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2016. Вип. 43. С. 312–330. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000001688> (дата звернення: 12.09.2021).
3. Василенко О. Бібліотечно-інформаційна діяльність як об'єкт статистичного дослідження // Наук. пр. Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2014. Вип. 40. С. 61–86.
4. Василенко О. Статистичні БД в моніторингу інформаційних потреб користувачів бібліотек // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2005. Вип. 14. С. 454–460.
5. Герасименко С. С. Роль статистичної інформації в інформатизованому суспільстві // Статистика України. 2020. № 2–3. С. 4–11. Doi: 10.31767/su.2-3(89-90)2020.02-03.01.
6. Дюфо П. Трактат статистики, или теория изучения законов по которым развиваются социальные факты. Харьков : Тип. и лит. М. Зильберберг и С-вья, 1908. 76 с.
7. Журавский Д. П. Об источниках и употреблении статистических сведений. Киев : Тип. И. Вальнера, 1846. 210 с.
8. Картузов К. М. Реформування бібліотечної статистики як механізм модернізації державного управління бібліотечною справою в Україні [Електронний ресурс] // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]. Сер.: Державне управління. 2013. № 214, вип. 202. С. 51–54. URL: lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/govormgmf/2013/214–202–9.pdf (дата звернення: 10.08.2021).
9. Лебединський І. В. Розмови з теорії статистики. Харків, 1930. 72 с.
10. Манифест ИФЛА о библиотечной статистике [Электронный ресурс]. URL: library-statistics-manifesto-ru.pdf <https://www.ifla.org/files/assets/statistics-and-evaluation/publications/library-statistics-manifesto-ru.pdf> (дата обращения: 12.09.2021).
11. Мотульский Р. С. Библиотечная статистика: проблемы и решения // Библиотечное дело – XXI век : науч.-практ. сб. : прил. к журн. «Библиотековедение». Москва, 2002. № 3. С. 28–64. URL: <https://www.twirpx.com/file/2246881/> (дата обращения: 12.09.2021).
12. Онищенко О. С. Бібліотеки в цифровому середовищі: курс на індивідуальний

інтегрований сервіс [Електронний ресурс] // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2019. Вип. 53. С. 9–18. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/eg-0003476> (дата звернення: 12.09.2021).

13. Посметна О. Облік бібліотечного фонду в контексті сучасних нормативних документів [Електронний ресурс] // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського: зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2017. Вип. 48. С. 79–86. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3437:oblik-bibliotechnogo-fondu-v-konteksti-suchasnikh-normativnikh-dokumentiv&catid=81&Itemid=415 (дата звернення: 12.09.2021).

14. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p>. (дата звернення: 12.09.2021).

15. Творчість та інновації в українських бібліотеках [Електронний ресурс] : Інформаційно-просвітницький блог для бібліотекарів. URL: <https://libinnovate.wordpress.com/2013/03/1/> (дата звернення: 10.09.2021).

16. Труды Общеземского съезда в г. Харькове по статистике народного образования, 12–18 июня 1913 г. Харьков : Печатня С. П. Яковлева, 1914. 352 с.

17. Фойгт К. К. Историко-статистические записки об Императорском Харьковском университете и его заведениях от основания Университета до 1859 года [Электронный ресурс]. Харьков : В Унив. тип., 1859. 172 с. URL: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/60> (дата звернення: 11.09.2021).

18. Хейвик Т. Совершенствование методов. Статистические стандарты в библиотеках всего мира // Библиотекосведение. 2014. № 3. С. 90–96.

19. Штейн В. А. Библиотечная статистика : Опыт руководства по статистике для общеобразоват. библиотек / предисл. Л. Б. Хавкиной. Москва ; Петроград : Госиздат, 1923. 97 с. (Труды Гос. Румянцев. музея ; вып. 4).

20. Academic libraries in the United States - Statistics & Facts. URL: ^ <https://www.statista.com/topics/4071/academic-libraries-in-the-united-states/> (дата звернення 11.09.2021).

21. Roswitha R., Boekhorst P. Те. Measuring quality : performance measurement in libraries. 2nd revised edd. Berlin ; Boston : K. G. Saur, [2008]. 269 p.

Зінченко Світлана

Пергаментні фрагменти могильницького градуалу середини хві ст. Зібрки НМЛ ім. Митрополита Андрея Шептицького

Анотація. У статті йдеться про дослідження чотирьох фрагментів пергаментного рукопису середини XVI ст. з Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. Авторка статті вважає, що ці фрагменти належать до книги під назвою «Градуал», який містить ноти і тексти християнських літургійних песнопевів. У праці зроблено припущення щодо походження рукопису.

Ключові слова: Градуал, рукопис, ноти, Мартин Гослицький, Станіслав Самострільник, книжкова мініатюра.

Abstract. The article devoted to the study of four fragments of a parchment manuscript from the middle of the 16th century from the Andrey Sheptytsky National Museum in Lviv. The author of the article assumes that these fragments refer to a book called “Gradual”, containing notes and texts of Christian liturgical chants. The work makes an assumption about the origin of the manuscript.

Key words: Gradual, manuscript, sheet music, Martyn Goslitsky, Stanislav Samostrelshchik, book miniature.

У Відділі рукописів і стародруків Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького (далі НМЛ) зберігається одна із найбільших колекцій середньовічних музичних нотованих рукописів. Вона репрезентована як кириличними нотнотолінійними і невменними кодексами і фрагментами фонду Рукописи кириличні, так і нотнотолінійними пам’ятками латинської традиції фондової групи «Рукописи латинські».

Аналіз історіографії проблеми засвідчує, що найдослідженими на сьогодні є пам’ятки із фондової групи «Рукописи кириличні». Зокрема, більшість досліджень пов’язані із кириличними Ірмологіонами XVI–XVIII ст., вивченням яких займалися видатні українські музикознавці Я. П. Запаско [6], Ю. П. Ясіновський [26; 28; 29], Л. П. Корній [11], А. Р. Патер [16], Н. Сиротинська [19], О. Ю. Шевчук [24; 25] та закордонні вчені І. Жуковська (Білорусь) [4], М. Такала-Рощенко (Фінляндія) [20]. Дослідженню рукописного списку «Музичної граматики Миколая Дилецького» з музейної книгозбірні присвятили свої праці Ю. П. Ясіновський [27], І. Савчук [17], І. Кузьмінський [12, 13], О. Цалай-Якименко [3, с. 21–23]. Українських рукописні Пісенники і Богослосні пісні частково опрацював Ю. Є Медведик [15], а невменні пам’ятки – С. Зінченко [7–10].

Натомість, дослідженнями нотованих рукописів із фонду «Рукописи латинські» провадилися спорадично вченими Т. Барановою [1], В. Гончаровою (Росія) [2; 31] і К. М. Загнітко (Україна) [5; 36]. Все свідчить про недостатність вивчення рукописних зразків григоріанського хорала і гімнографії із музейної колекції. Актуальність дослідження також обумовлена тим, що опрацювання кожної окремої пам'ятки чи фрагмента дозволяє суттєво поповнити відомості з історії середньовічної латинської музичної культури Галичини в контексті перебування у складі Речі Посполитою і міжнародних та міжконфесійних контактів цих земель із Західною Європою.

Метою розвідки є монографічне дослідження оздоблення чотирьох фрагментів одного пергаментного рукопису середини XVI ст. зі збірки НМЛ (Ркл-892) латинської монодії. Наукова новизна дослідження полягає у проведенні атрибуції фрагментів манускрипту за допомогою аналізу письма, почерку, нотації, стилістики і авторської манери виконання оздоблення рукопису, а також у впровадженні до наукового обігу отриманих результатів.

Згідно записів у музейній Книзі надходжень експонатів три пергаментні розвороти і один одинарний аркуші передав до музею 25 жовтня 1913 р. Його Ексцеленція митрополит Андрей Шептицький в складі невеликої збірки розрізнених фрагментів рукописів під назвою «нотовані латинські канціонали XIV-XV ст.». В окрему одиницю збереження вони були виділені і заобліковані 12 січня 1981 р. працівником відділу Рукописів та стародруків НМЛ Йосифом Гронським як «Нотний канціонал латинський (фрагмент XV ст.), можливо переписаний у Римі».

Першою короткий опис цих фрагментів оприлюднила у каталозі пам'яток григоріанського хоралу в рукописних зібраннях Львова тоді ще радянська дослідниця музикознавець Тетяна Борисівна Баранова у 1988 р. як фрагменти одного Градуала XV–XVI ст. [1]. Дослідження пам'ятки григоріанської монодії продовжила російська дослідниця Вікторія Миколаївна Гончарова, у каталозі 1994 р. (під трьома каталожними описами та вказавши неправильно їхні сигнатури) та у дисертації 2000 р. атрибутувавши як фрагменти Градуала, переписаного у Львові при Латинській катедрі Внебовзяття Пресвятої Діви Марії на початку XV ст. (бл. 1405 р) [2, с. 13–14; 31, s. 191–195, № 67, 70, 73]. Українська дослідниця григоріанського хоралу Катерина Миколаївна Загнітко лише побіжно згадала її у переліку нотованих рукописів у дисертації [5] та статті, присвяченій історії дослідження латинських хоральних і гімнографічних пам'яток із книгозбірень Львівських архівів, бібліотек та музеїв [36].

Такий стан речей спонукав детальніше вивчити і описати рукописний

музейний експонат. Фрагменти манускрипту (Ркл-892) містяться на семи аркушах з тонкого м'якого добре вигладженому пергаменту білого кольору таких розмірів: перший (2 аркуші) – 54,1х34,0 см; другий (2 аркуші) – 53,4х34,7 см; третій (2 аркуші) – 53,4х34,7 см; четвертий (1 аркуш) – 54,0х34,8 см. Вони переписані готичним шрифтом літургічних книг літерами висотою 7 мм латинською мовою одним почерком чорним чорнилом у 10 рядків тексту під 10-ма нотними п'ятилінійними станами на сторінку із квадратними нотами (ноти зв'язані). Лінування нотних станів виконано червоним чорнилом. Оригінальна пагінація аркушів проставлена в правому верхньому куті арабськими цифрами чорним чорнилом на першому фрагменті – арк. 9–10, на другому – арк. 85–86, на третьому – арк. 105 і 114, а на четвертому – арк. 138. Поле тексту на кожному з них відповідно становить 43,7х24,9 см, 43,3х24,5 см, 43,7х24,7 см і 43,3х24,6 см. У тексті присутні скорочення, а саме – назалізація, суспенсії, контрації. У нотації зафіксовані ключі «с» і «f».

Аналіз текстів дозволяє припустити, що вони є фрагментами книги під назвою «Градуал». Зокрема, перший фрагмент на арк. 9–10зв. містить піснеспіви мес на Різдво Христове [31, S. 191–192, № 67]: арк. 9 – кінець служби «In Nativitate D[omi]ni ad Secundam Missam / На Різдво Господнє до другої Меси»¹, арк. 9–10 – повний текст «Ad Secundam Missam. In Aurora / До другої меси. На утрєні»² і на арк. 10–10 зв. – початок «Ad Tertiam Missam In Die Nativitatis D[omi]ni / До третьої меси на день Різдва Господнього»³.

¹ арк. 9 – (Gradual verse) [Dixit Dominus Domino me]o sede a dextris meis donec ponam inimicos tuos scabillum pedum tuorum, арк. 9 – (Alleluia) Alleluia, Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te, арк. 9 – (Offertory) Laetentur caeli, et exsultet terra ante faciem Domini quoniam venit, арк. 9 – (Communion) In splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te.

² арк. 9–9зв. – (Introit) Lux fulgebit hodie super nos quia natus est nobis dominus et vocatur admirabilis deus princeps pacis pater futuri saeculi cujus regni non erit finis, арк. 9зв. – (Introit verse) Dominus regnavit, decorem indutus est: indutus est Dominus fortitudinem, et praecinxit se, арк. 9зв. – (Gradual) Benedictus qui venit in nomine domini deus dominus et illuxit nobis, арк. 9зв. – (Gradual verse) A domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris, арк. 9зв.–10 – (Alleluia) Alleluia, Dominus regnavit, decorem indutus est: indutus est Dominus fortitudinem, et praecinxit se, арк. 10 – (Offertory) Deus enim firmavit orbem terrae qui non commovebitur parata sedes tua deus ex tunc a saeculo tu es, арк. 10 – (Communion) Exsulta filia Sion lauda filia Jerusalem ecce rex tuus venit sanctus et salvator mundi.

³ арк. 10 – (Introit) Puer natus est nobis, et filius datus est nobis: cuius imperium super humerum eius et vocabitur nomen eius, magni consilii angelus, арк. 10–10зв. – (Introit verse) Cantate domino canticum novum, quia mirabilia fecit. Puer Gloria et

Другий фрагмент на арк. 85–86зв. [31, s. 191–192, № 67] охоплює меси Зелених Свят: арк. 85–86 – кінець Всеношної меси у вігілью свята Зішесття св. Духа під заголовком «Sequit' letania platus ūo et misri ejus usiss ad ... eplamsanaut linit in vigilia pasche»⁴, арк. 85–86 Утреню Месу у день свята Зішесття св. Духа під заголовком « matutinalis missa cottidie spiritus domini ductus ... alla prima dietum»⁵, арк. 86–86зв. Месу 2-го дня (вівторок) Зелених Свят під заголовком «Feriae secunda / Друге свято»⁶, арк. 86 зв. – Месу 3-го дня (середа) Зелених Свят (без кінця)⁷.

divitiae, арк. 10зв. – (*Gradual*) Viderunt omnes fines terrae salutare Dei nostri. Jubilate Deo, omnis terra, арк. 10зв. – (*Gradual verse*) Notum fecit Dominus salutare suum; ante conspectum gentium revelavit justitiam suam, арк. 10зв. – (*Alleluia*) Alleluia, Dies sanctificatus illuxit nobis: Venite gentes, et adorete Dominum. Quia hodie descendit lux magna super terram, арк. 10зв. – (*Offertory*) Tui sunt caeli et tua est terra orbem terrarum et plenitudinem ejus tu fundasti justi[tia et judicium praeparatio sedis tuae].

⁴ арк. 85 – (*Offertory*) Emitte spiritum tuum et creabuntur et renovabis faciem terrae sit gloria domini in saecula alleluia, арк. 85 – (*Communion*) Ultimo festivitatis die dicebat Jesus qui in me credit flumina de ventre ejus fluent aquae vivae hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum alleluia alleluia.

⁵ арк. 85–85зв. – (*Introit*) Spiritus domini replevit orbem terrarum alleluia. Et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis. alleluia alleluia alleluia, арк. 85зв. – (*Antiphon*) Exurgat deus et dissipentur inimici ejus et fu[giant] q[u]i o[derunt] e[um] a facie ejus. Spiritus Gloria Euouae, арк. 85зв. – (*Alleluia*) Alleluia Spiritus sanctus procedens a throno apostolorum pectora invisibili hodie perlustravit potentia, арк. 85зв. – (*Alleluia*) Alleluia Veni Sancte Spiritus reple tuorum corda fidelium et tui amoris in eis ignem accende, арк. 85зв.–86 – (*Offertory*) Confirma hoc, deus, quod operatus es in nobis a templo tuo quod est in Jerusalem tibi offerent reges munera alleluia, арк. 86 – (*Communion*) Factus est repente de coelo sonus advenientis spiritus vehementis ubi erant sedentes, alleluia; et repleti sunt omnes Spiritu Sancto, loquentes magnalia Dei, alleluia, alleluia.

⁶ арк. 86 – (*Introit*) Cibavit eos ex adipe frumenti, alleluia. Et de petra melle saturavit eos, alleluia, alleluia, alleluia, арк. 86 – (*Introit verse*) Exsultate deo adjutori nostro jubilate deo Jacob, арк. 86 – (*Introit verse*) Gloria Euouae, арк. 86–86зв. – (*Alleluia*) Alleluia Emitte Spiritum tuum et creabuntur et renovabis faciem terrae, арк. 86зв. – (*Alleluia*) All[elui]a Veni S[an]c[te] Sp[iritu]s, арк. 86зв. – (*Offertory*) Intouvit de, арк. 86зв. – (*Communion*) Spiritus sanctus docebit vos alleluia quaecumque dixerō vobis alleluia alleluia.

⁷ арк. 86зв. – (*Introit*) Accipite jocunditatem gloriae vestrae alleluia et gratias agentes deo alleluia qui vos ad caelestia regna vocavit alleluia alleluia alleluia, арк. 86зв. – (*Introit verse*) Attendite popule meus legem meam inclinate aurem vestram in verba oris mei, арк. 86зв. – (*Introit verse*) Gloria Euouae, арк. 86зв. – (*Alleluia*) Alleluia Paraclitus spiritus sanctus quem mittet pater in nomine meo ille vos doce[bit omnem veritatem].

Третій фрагмент на арк. 105–105зв. [31, S. 193, № 70] включає в себе Месу під колонтитулом «In Dedicatione Ec[clesi]ae / На посвяту церкви» і заголовком «in de/dic[at]ione – на посвячення» (арк. 105)⁸ та початок Меси під колонтитулом «Pro Defunctis / За померлих = Реквієм» і під заголовком «Pro def[un]ctis officiau[m] / За померлих офіцій» (арк. 105зв.)⁹, а на арк. 114–114зв. – Меси під колонтитулом «Festa Januarij / Свята січня»: арк. 114 – кінець Меси на 16 січня понтифіку і мученику св. Марцелу I,¹⁰ арк. 114–114зв. – Месу на 18 січня під титулом «Priscae virg[i]nus / Різдво св. діви і мучениці Пріські (Прісцили)»¹¹, арк. 114зв. – початок Меси на 20 січня св. мученикам Фабіану і Севастіану під заголовком «Fabiani et Sebastiani martirum»¹².

⁸ (*Introit*) Terribilis est locus iste, hic domus Dei est et porta caeli: et vocabitur aula Dei, арк. 105 – (*Introit*) Quam dilecta tabernacula tua domine virtutum concupiscit et defecit anima mea in atria domin, арк. 105 – (*Introit verse*) Gloria Euouae, арк. 105 – (*Gradual*) Locus iste a Deo factus est inaestimabile sacramentum irreprehensibilis est, арк. 105 – (*Gradual verse*) Deus cui adstat angelorum chorus exaudi preces servorum tuorum, арк. 105 – (*Alleluia*) Alleluia Adorabo ad [templum sanctum tuum et confitebor nomini tuo] 119 [*інцунім із покликанням на арк. 119*], арк. 105-105зв. – (*Alleluia*) Alleluia Vox exultationis et salutis in tabernaculis justorum, арк. 105зв. – (*Offertory*) Domine Deus in simplicitate cordis mei laetus obtuli universa et populum tuum qui repertus est vidi cum ingenti gaudio Deus Israel custodi hanc voluntatem Domine Deus, арк. 105зв. – (*Communion*) Domus mea domus orationis vocabitur dicit Dominus in ea omnis qui petit accipit et qui quaerit invenit et pulsanti aperiatur.

⁹ (*Introit*) Requiem aeternam dona eis domine, et lux perpetua luceat eis, арк. 105зв. – (*Introit verse*) Te decet hymn[us deus in Sion et tibi reddetur votam in Jerusalem exaudi orationem meam ad te omnis caro veniet].

¹⁰ (*Communion*) [Domine quinque talenta tradidisti mihi ecce alia quinque superlucratus sum euge serve fidelis quia in pauca fuisti fidelis supra multa te consti] tuam intra in gaudium domini tui.

¹¹ арк. 114 – (*Introit*) Loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum et non confundebar et meditabor in mandatis tuis quae dilexi nimis, арк. 114 – (*Introit verse*) Beati immaculati in via qui ambulant in lege domini, арк. 114 – (*Introit verse*) Gloria Euouae, арк. 114 – (*Gradual*) Specie tua et pulchritudine tua intende prospere procede et regna, арк. 114 – (*Gradual verse*) Propter veritatem et mansuetudinem et iustitiam et deducet te mirabiliter dextera tua, арк. 114-114зв. – (*Offertory*) Filiae regum in honore tuo astitit regina a dexteris tuis in vestitu deaurato circumamicta varietate, арк. 114зв. – (*Communion*) Feci iudicium et iustitiam domine non calumniantur mihi superbi ad omnia mandata tua dirigebar omnem viam iniquitatis odio habui.

¹² арк. 114зв. – (*Introit*) Intret in conspectu tuo domine gemitus compeditorum redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum vindica sanguinem sanctorum tuorum qui effusus est, арк. 114зв. – (*Introit verse*) Deus venerunt gentes in hereditatem tuam polluerunt templum sanctum tuum posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam, арк.

Четвертий фрагмент [31, s. 194–195, № 73] містить на арк. 138–138зв. Меси під колонтитулом «Festa Augusti / Свята серпня»: арк. 138 – кінець Всеношної Меси у віглію (14 серпня) Внебовзяття Пресвятої Діви Марії¹³; арк. 138–138зв. – Месу під заголовком «In die assumptionis / На день Успіння Богородиці» 15 серпня¹⁴.

Значно більше про місце і час написання манускрипту свідчить його оздоблення. Збережені тексти прикрашають загалом 65 ініціалів різних розмірів і видів (орнаментальні і сюжетні). Готичні орнаментальні ініціали (61) середніх розмірів за кольорами і формою можна поділити на три групи. До першої відносяться суцільні буквиці виконані червоним кольором¹⁵, до другої – суцільні синьою темперою¹⁶, а до третьої – двоколірні коричневим чорнилом із зубчастим орнаментом і червоними рисками¹⁷. Останні характерні для рукописів створених у цистеріанських монастирях.

Решта чотири великих історизованих ініціалів із мініатюрами, які ілюструють свята відповідно до наявних мес, виконані професійним

114зв. – (*Introit verse*) Gloria Euouae, арк. 114зв. (*Gradual*) Gloriosus deus in [sanctis mirabilis in majestate faciens prodigia].

¹³ арк. 138 – Alleluia, арк. 138 – (*Communion*) Beata viscera Mariae Virginis quae portaverunt aeterni Patris Filium, арк. 138 – (*Communion*) Ave regina caelorum mater regis angelorum o Maria flos virginum velut rosa vel lilium funde preces ad filium pro salute fidelium. Alleluia. Alleluia.

¹⁴ арк. 138 – (*Introit*) Gaudeamus omnes in domino diem festum celebrantes sub honore Mariae virginis de cujus assumptione [дописки над і під цим словом Conceptione Nativitate] gaudent angeli et collaudant filium dei, арк. 138–138зв. – (*Introit verse*) Eructavit cor meum verbum bonum dico ego opera mea regi. Gloria Euouae, арк. 138зв. – (*Gradual*) Propter veritatem et mansuetudinem et ustitiam et deducet te mirabiliter dextera tua, арк. 138зв. – (*Responsory*) Audi filia et vide et inclina aurem tuam et obliviscere populum tuum et domum patris tui et concupiscet rex speciem tuam quoniam ipse est dominus deus tuus, арк. 138зв. – (*Alleluia*) Alleluia Assumpta est Maria in caelum gaudent angeli et collaudantes benedicunt dominum, арк. 138зв. – (*Offertory*) Diffusa est 120 [інципін із покликанням на арк. 120], арк. 138зв. – (*Communion*) Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem propterea unxit te de[us deus tuu].

¹⁵ На арк. 9 (A, I, L), арк. 9зв.(B), арк. 10 (E), арк. 10зв. (V, T), арк. 85 (U, S), арк. 85зв. (A, C), арк. 86 (F, F), арк. 86зв. (S, A), арк. 105 (L), арк. 105зв. (D, R), арк. 114 (S), арк. 114зв. (F, G), арк. 138 (A), арк. 138зв. (P, D).

¹⁶ На арк. 9 (L), арк. 9зв. (A), арк. 10 (D), арк. 10 зв. (A), арк. 85 (E), арк. 85зв.(A), арк. 86 (C), арк. 86зв. (A), арк. 105 (A), арк. 105зв. (D), арк. 114 (L, F), арк. 114зв. (I), арк. 138 (B), арк. 138зв. (A).

¹⁷ На арк. 9 (D), арк. 9зв. (D, A, D), арк. 10 (C), арк. 10зв. (N, D), арк. 85зв. (E, S, V), арк. 86 (E), арк. 86зв. (A, P), арк. 105 (Q, D, V), арк. 114 (B, P), арк. 114зв. (D), арк. 138 (E), арк. 138зв. (A, A).

ілюмінатором першої половини XVI ст. темперою зеленого, блакитного, чорного, ясно-бордового, червоного, теракотового кольорів на золоченому сусальним золотом тлі у пізньоготичному і ренесансному стилях. На арк. 10 (перший фрагмент) вміщена літера «Р», доповнена сценою **Різдва Христового** в редакції поклін пастухів (на передньому плані із молитовно складеними руками Богородиця, що вклоняється новонародженому Христу, позаду ангел, якій звертається до двох пастухів; один з них сурмить у ріг), що стоять біля двох телят. На арк. 85 зображений ініціал «S» із сценою Зіслання св. Духа, на якій в центрі композиції возсідає Богородиця в оточенні апостолів, а із хмари на них зіходять згустки матерії св. Духа. До меси на Посвячення храму на арк. 105 представлена буквиця «Т» із зображенням високого готичного костелу теракотово-цеглястого кольору із хоругвою на башті-дзвіниці, який В. Гончарова вважає фантазійним зображенням львівської Латинської катедри часів її закладення. Четвертий ініціал «Q» на арк. 138 оздоблений іконографічною сценою Успіння Богородиці в редакції Внебовзяття Пресвятої Діви Марії в оточенні апостолів. Дві останні мініатюри на арк. 105 і 138 стали підґрунтям датування фрагментів рукопису початком XV ст., а саме часом початку зведення катедри Внебовзяття Пресвятої Діви Марії у Львові, місце написання локалізувати скрипторієм при цьому храмі. Проте нижче буде доведена помилковість цих висновків.

Крім мініатюр ініціали органічно поєднані з декоративними бордюрами на полях із витких готізованих галузок аканту та квітів. На внутрішньому і нижньому полях арк. 10 серед рослинних мотивів вплетений ренесансний маскарон, який має одночасно і антропоморфні риси людського обличчя і анімалістичні – козла. На арк. 85 ініціал супроводжує лише рослинний бордюр. Увагу привертає орнаментация берегів манускрипту на 105 аркуші, де крім маскарону композиція доповнена на зовнішньому бічному полі зображенням фантастичного птаха й на нижньому – жанровою сатирично-алегоричною сценкою із зображенням чорта, який тримає розгорнуту книгу із написом «Ego bonus sum / Я є добро». Він читає проповідь довірливим гусям і ховає у запличній корзині обманутих «слухачів». Аналогічного змісту сценки оздоблюють береги аркушів двотомного «Міссала» також відомого під власною назвою «Gänsebuch / Гусяча книга», переписаного між 1507 і 1510 рр. вікарієм костелу Святого Лаврентія в Нюрнберзі Лоренцом Фрідріхом Розендорном (Friedrich Rosendorn) [32].

Особливе значення для атрибуції фрагментів досліджуваного манускрипту має оздоблення берегів 138 аркуша, де серед рослинних галузок намальовані на зовнішньому бічному полі черговий маскарон, на верхньому – чорт, що грає на волинці і крук [голова обрізана], а на

нижньому – круглий медальйон із погрудним зображенням у профіль ченця Ордену Цистерціанців із молитовно складеними руками і гербом Гримала. В. Гончарова припустила, що на мініатюрі в ініціалі цього аркуша представлена сцена Коронування Найсвятішої Диви Марії, а на нижньому полі постать ксьондза, який молиться до патронки львівської Латинської катедрі Успіння Пресвятої Диви Марії. На підставі цього вона прийшла до висновку, що рукопис було переписано у Львові у зв'язку із освяченням у 1405 р. хорів новозбудованого храму [2, с. 13–14; 31, с. 137–138]. На спростування цієї гіпотези наведемо наступні аргументи. По-перше, на мініатюрі в ініціалі «Q», як вже подано вище, представлено іконографічний сюжет Внебовзяття Пресвятої Диви Марії до Меси на день Успіння Богородиці. По-друге, в нижній частині аркуша зображений монах у вбранні ченців-цистерціанців із гербом. Це свідчить що перед нами не просто зображення якогось монаха, а замовника рукопису, що типового для багатьох середньовічних манускриптів. Відповідно найвірогідніше припустити, що рукопис було переписано в скрипторії про монастирі Ордену Цистерціанців, а не при парафіяльному храмі міста. Додатково зазначимо, що у 1404 р. вроцлавський архітектор Микола Гансечке (Гонзаге) закінчив будівництво лише вівтарної частини храму, яку у 1405 р. освятив перемишльський католицький єпископ Мацей Яніна за участі латинського архієпископа галицького Якова Стрепи [14], тому при недобудованому храмі навряд чи існував скрипторій.

З огляду на значні розміри наявних пергаментних аркушів (54,1х34,0 см; 53,4х34,7 см; 53,4х34,7 см; 54,0х34,8 см) і багате оздоблення рукопису мініатюрами із застосуванням сусального золота, які присутні на кожному із збережених фрагментів, а також проаналізувавши зображення монаха, слід припустити, що замовник був непересічною заможною особою, членом Цистерціанського згромадження і походив із шляхетного роду, який послуговувався гербом Гримала або Одвага (пол. Grzymała, Odwaga, Ślasy). До нього належали близько 200 польських, українських, білоруських шляхетних родів часів Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського й Речі Посполитої. Згідно гербовників, на гербовому щиті у золотому полі зображали червоний цегляний мур із трьома баштами фортеці (з яких середня вища) та сині ворота, відчинені назовні, а у воротах мав стояти срібний лицар із щитом у лівій та оголеним мечем у правій руці. Проте герб представлений на мініатюрі належить до однієї із його відмін, на якій відсутні і брама і постать лицаря, що уможливило пов'язати його із родом Гослицьких, у яких на гербі може бути лише зачинена брама або лише одна стіна [33, с. 225–227]. Найбільш вірогідним кандидатом із цього знаного в Плоцькому воєводстві роду на роль замовника здається є

комендаторійний абат цистеріанського монастиря Внебовзяття Пресвятої Діви Марії і св. Вацлава в с. Могила під Краковом (нині частина Кракова) у 1586–1601 рр. – Лаврентій-Вавжинець Госліцький (Laurentius-Wawrzyniec Goślicki, бл. 1538, с. Госліце – 31.X.1607, Цьонжень). Він відомий як дипломат, політичний письменник, проповідник і оратор. Отримав освіту у Краківській академії (1556–1562), де здобув ступінь магістра вільних мистецтв і, можливо, теології. Згодом навчався в Італії – у Падуї, Болоньї та Римі, здобуваючи знання в галузі теології, філософії, риторики, права та грецької мови. В Італії у 1567 р. Госліцький отримав ступінь доктора обох прав. У 1577 р. він стає каноніком Краківським і Сандомирським, пізніше – каноніком Плоцької катедральної капітули, від 1578 р. – кантором Плоцьким, деканом Кельцьким, з 1587 р. – єпископом Кам'янецьким, від 1590 р. – єпископом Холмським, у 1591–1601 рр. – єпископом Перемишльським, а у 1601–1607 рр. – єпископом Познанським. Лаврентій Госліцький також був знаним бібліофілом і після смерті відписав у власному заповіті багато книг монастирю св. Домініка в Плоцьку, Познанському єзуїтському колегіуму, племіннику Яну Глинському і своєму наступнику на познанській кафедрі. Зокрема єпископу Познанському і Познанській кафедрі Лаврентій Госліцький заповів Понтифікал у срібному золоченому окладі, один Міссал і ще три невеликі Понтифікали [35, S. 8–16]. Можливо пергаментні фрагменти зі книгозбірні НМЛ походять зі згаданого у заповіті Міссала.

Проте, зважаючи що палеографічні і стилістичні особливості рукописних фрагментів з НМЛ вказують на те, що манускрипт було переписано у другій третині XVI ст., коли Лаврентій Госліцький був ще підлітком або молодим чоловіком, а на мініатюрі зображена людина зрілого віку, стає можливим стверджувати, що він не міг бути замовником книги.

Також відомо, що Лаврентій успадкував близько 1569 р. велику колекцію книг свого стрия Мартина Госліцького (Marcin Goślicki, помер 1569 р.), який був доктором обох прав і каноніком Влоцлавським і Плоцьким і знаним бібліофілом. Він знакував власні книги як рукописним еклібрисом «Sum Martinj Gosliszkj iuris utrisque doctoris canonici ecclesiae Plocensis», так і супереклібрисом із зображенням герба Гримала (без лицаря) та монограмою M[artinus] G[oślicki] [34]. З вище викладеного випливає, що найімовірнішим замовником рукопису із якого походять музейні фрагменти слід вважати Мартина Госліцького, а місцем написання – цистеріанський монастир на теренах Речі Посполитої.

Другим центром виховання цистеріанської молоді, після Парижа, від XV ст. у Європі вважався Краків і Краківська Академія, а одним із найдавніших цистеріанських абатств в околицях міста – монастир у

с. Могила. Про зв'язок Краківського університету із згромадженням Ордена цистеріанців у Могилі свідчить те, що згідно постанови папи Мартина V 1429 р. чинний абат могильницького монастиря виконував обов'язки судді захисника та охоронця прав, привілеїв та майна як Академії, так і її громади, тобто професорів та студентів [30].

У Краківському університеті упродовж XV–XVI ст. здобула освіту ціла низка представників роду Госліцьких. Крім того історія цієї родини свідчить про тісний зв'язок із цистеріанським монастирем у Могилі. Зокрема, рідний брат абата Могильницького Лаврентія Госліцького – Валентій (Walenty Goślicki, **помер 1596 р.**) похований у цьому абатстві, про що свідчить його надгробок авторства Ієроніма Канавесі-молодшого. Наведені дані дозволяють припустити, що вірогідним місцем замовлення на написання рукопису, із якого походять музейні фрагменти, видається **монастир Внебовзяття** Пресвятої Діви Марії і св. Вацлава в с. Могила.

Опосередкованим свідченням цієї гіпотези виступає вже згадана на арк. 105 мініатюра із зображенням готичного костелу, в якому В. Гончарова вбачала умовне зображення львівської Латинської катедри. Наявне зображення представляє нам храм в основу планування, якого закладений рівнораменний хрест, утворений перетином головного нефу і трансепту. Саме так був запроектований у 1225–1228 р. цегляний, а згодом у 1536–1538 рр. реставрований (потинькований і розписаний стінописами Станіслава Самострільника) костел св. Хреста – головного храму монастиря в Могилі. Незважаючи на значні пізніші перебудови, храм, не лише в плані, зберіг основні елементи своєї готичної конструкції фасадів і місце розташування вежі-дзвінниці над центром будівлі, які цілковито свідчать про відповідність його зображенню на мініатюрі.

При монастирі в Могилі віддавна функціонували бібліотека і скрипторій, де з перервами працював один із відоміших малярів, мініатюристів і ілюмінаторів рукописів першої половини XVI ст. Станіслав Самострільник (Stanisław Samostrzelnik, 1490, Краків – 1541, Могила), відомий також як Станіслав з Кракова, Станіслав з Могили [18]. Чудові мініатюри майстра Станіслава можна побачити не тільки в Могилі, а й у музеях Лондона, Мюнхена, Мілана та Санкт-Петербурга. Поруч із ним у Могилі над оздобленням рукописів працювала ціла плеяда його учнів, що дало мистецтвознавцям виділити із багатьох шкіл мініатюрного живопису Польщі так звану «могильницьку» [30]. Стилiстичні і колористична спорідненість мініатюр ініціалів на фрагментах музейного Градуала із роботами майстрів могилянської школи не викликає сумнівів, хоча ідентифікація із конкретним мініатюристом утруднена і потребує подальших досліджень.

Висновки

Підсумовуючи вище викладене можна стверджувати, що пергаментні фрагменти збірки НМЛ (Ркл-892) проходять із латинського нотного лінійного Градуала, переписаного у другій третині XVI ст. на замовлення доктора обох прав і каноніка Влоцлавського і Плоцького Мартина Госліцького в скрипторії цистеріанського абатства Внебовзяття Пресвятої Діви Марії і св. Вацлава в с. Могила (нині частина м. Краків) та ілюмінованого майстром кола Станіслава Самострільника. Стверджувати напевно, що рукопис є саме Міссалом згаданим у заповіті Лаврентія Госліцького, на даний час неможливо. Подальша історія побутування рукопису, а також обставини за яких ці фрагменти потрапили до рук митрополита Галицького Андрея Шептицького потребує ґрунтовної роботи з пошуку інших частин манускрипту та архівних джерел, пов'язаних із бібліотеками Госліцьких і монастиря у Могилі.

Список використаних джерел

1. Баранова Т. Б. Памятники григорианского хорала в рукописных собраниях Львова // *Musica antiqua Europae Orientalis*, VIII. Bydgoszcz, 1988. Vol. 1 : *Acta musicologica*. С. 57–88.
2. Гончарова В. Памятники латинской монодии в рукописных собраниях Санкт-Петербурга, стран Балтии и Украины : автореф. дис. ... канд. искусствовед. Казань, 2000. 26 с.
3. Дилецький М. Граматика музикальна : фотокопія рукопису 1723 р. Київ : Муз. Україна, 1970. 109 с.
4. Жуковская И. Кондак «Возбранной воеводе» в составе обиходных песнопений Супрасльского ирмολогіона 1598–1601 годов // *Калофонія : наук. зб. з історії церковної монодії та гимнографії*. Львів, 2018. Чис. 9. С. 65–74.
5. Загнітко К. М. Григоріанський хорал у сучасному науковому дискурсі: історія, теорія, практика : дис. ... канд. мистецтвознав. Львів, 2017. 210 с.
6. Запаско Я. П. Українська рукописна книга. Львів : Світ, 1995. 480 с.: іл.
7. Зінченко С. Атрибуція старообрядницького рукопису 20-х років XIX ст. зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького // *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2018. Вип. 22. С. 260–283.
8. Зінченко С. Колекція рукописів знаменно-демественної нотації XV–XIX ст. у збірці Національного музею у Львові // *Острозький краєзнавчий збірник*. Острог, 2018. Вип. 10. С. 148–166.
9. Зінченко С. Рукописи знаменно-демественної нотації XV–XIX століть у збірці Національного музею у Львові // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2018. Т. 271 : *Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін*. С. 231–247.
10. Зінченко С. В. Рукописи невменної нотації XV–XIX століть у збірці Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького // *Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького* Львів, 2008. № 6 (11). С. 142–147.
11. Корній Л. П., Дубровіна Л. А. Болгарський наспів з рукописних нотолінійних Ірмолів України». Київ : Ін-т рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, 1998. 320 с.
12. Кузьмінський І. Класифікація авторизованих списків «Музикійська Граматика» Миколи Дилецького та питання походження так званого Львівського рукопису // *Київське музикознавство*. 2011. № 40. С. 59–69.
13. Безпалько В., Кузьмінський І. Нововиявлений Переяславський список «Музичної

- Граматика» Миколая Дилецького 1734 року: опис та аналіз // Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування : наук. зб. Острогож, 2020. Вип. 4. С. 34–56.
14. Латинський катедральний собор [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Латинський_катедральний_собор_\(Львів\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Латинський_катедральний_собор_(Львів)) (дата звернення: 12.11.2011).
15. Медведик Ю. Є. Богогласник у контексті української духовнопісенної традиції XVII–XVIII ст. : (до проблем музичного джерелознавства) : дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.02. Київ, 1994. 20 с.
16. Патер А. Р. Виконавські виміри української сакральної музики : дис. ... д-ра філософії : 025 «Музичне мистецтво» ; 02 «Культура і мистецтво». Івано-Франківськ, 2021. 237 с.
17. Савчук І. Микола Дилецький «Граматика музикальна». Петербурзький список 1723 року: від часу відкриття до опублікування // Укр. музикознавство. 2016. № 42. С. 6–34.
18. Самострільник Станіслав [Електронний ресурс] // Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Самострільник_Станіслав (дата звернення: 12.11.2011).
19. Сиротинська Н. Вибрані осмогласні жанри української сакральної монодії : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03. Львів, 2004. 16 с.
20. Такала-Рощенко М. Новая гимнография в контексте конфессионализации униатской Церкви в XVII–XVIII веках // Калофонія: наук. зб. з історії церковної монодії та гимнографії. Львів, 2016. Чис. 8. С. 27–45.
21. Цалай-Якименко О. Духовні співи давньої України. Київ : Муз. Україна, 2000. 220 с.
22. Цалай-Якименко О. Київська школа музики XVII ст. Київ ; Львів ; Полтава : НТШ, 2002. 499 с.
23. Цалай-Якименко О. Перекладна півча література XVI-XVII століть в Україні та її музично-віршова форма // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1993. Т. 226 : Праці музикознавчої комісії. С. 11–40.
24. Шевчук О. Ю. Київський наспів у контексті церковно-монодичного співу України та Білорусії XVII-XVIII ст. (джерела, жанри, риси стилістики) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 1999. 20 с.
25. Шевчук Е. Ю. Сербский напев в контексте южнославянского влияния (по материалам украинских и белорусских Ирмологионов XVII в.) // Вестн. Православ. Свято-Тихонов. гуманит. ун-та. Сер. 5, Муз. искусство христиан. мира. Москва, 2008. № 2 (3). С. 23–54.
26. Ясиновський Ю. П. Виправлення, уточнення і доповнення до Каталогу нотолінійних Ирмологів // Калофонія : наук. зб. з історії церковної монодії та гимнографії. Львів, 2004. Чис. 2. С. 157–193.
27. Ясиновський Ю. Граматика музикальна Миколи Дилецького: у 50-ту річницю появи друком українського списку // Українська музика. 2020. Чис. 1. С. 6–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmuzyka_2020_1_3 (дата звернення: 12.11.2021).
28. Ясиновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ирмології 16–18 століть : каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Львів : Місіонер, 1996. 624 с.
29. Ясиновський Ю. Український нотолінійний Ирмолог як тип гимнографічного збірника: зміст, структура // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1993. Т. 226 : Праці музикознавчої комісії. С. 41–56.
30. Batorowska H. Z dziejów biblioteki klasztoru OO. Cystersów w Mogile od jej zarania do początku XVIII wieku // Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Kraków, 1985. Z. 89: Prace Bibliotekoznawcze. № 2. S. 31–59.
31. Gonczarowa W. Katalog manuskryptów choralu łacińskiego w zbiorach lwowskich // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. 1994. T. 63. S. 131–218.
32. Gradual (Geese Book). Nuremberg, Germany, 1507–1510. Vol. 1. 1507. 299 S.; Vol. 2. 1510. 298 S. Нині зберігається: New York, Pierpont Morgan Library and Museum: ms M. 905

I, ms M. 905 II.

33. Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami późniejszych autorów, rękopismów, zawodów urzędowych i wydany przez Jan. Nep. Bobrowicza. W Lipsku : Breitkopf & Härtel, 1839. T. 4. 518 S., III.

34. Łukijaniuk I. Biblioteka Marcina I Wawrzyńca Goślickich // Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi. Warszawa, 1981. T. 6 : Księgozbiory miejskie i mieszczańskie. S. 167–197.

35. Woimann R. Testamenta Episcoporum et canonicorum Posnaniensium // Roczn. Tow. Przyj. Nauk Pozn. 1910. T. 37. S. 8–16.

36. Zagnitko K. Zur Geschichte der Erforschung der Gregorianischen Gesangsquellen in der Handschriftensammlung in Lemberg // Theorie und Geschichte der Monodie. Brno, 2016. Bd 8. S. 669–693.

Куклін Володимир

Сіренькая Анна

Система пріоритетів за останні три тисячі років (наукові пріоритети і плагіат)

Анотація. У статті обговорюється характер змін в оцінці ефективності наукової праці. Наразі розширення областей досліджень і численність дослідників призвели до різкого прискорення публікації недосконалих праць. Тому оцінка самого наукового результату відійшла на другий план. Якщо раніше успішність вченого визначалася визнанням його досягнень колегами, то зараз цінується число посилань на його роботи, число публікацій і престижність журналів. Тому відбувається заміна авторитету на імідж, а праці перевіряють лише на плагіат.

Ключові слова: науковий пріоритет, авторитет, імідж.

Abstract. The article discusses the nature of changes in the evaluation of the effectiveness of scientific work. Currently, the expansion of research areas and the number of researchers have led to a sharp acceleration of the publication of imperfect works. The evaluation of the scientific result has receded into the background. If earlier the success of a scientist was determined by the recognition of his achievements by colleagues, now the number of references to his work, the number of publications and the prestige of journals are valued. Therefore, authority is replaced by image, and works are checked only for plagiarism.

Key words: scientific priority, authority, image.

У стародавній Греції, де почалася, і в Римській республіці, де продовжилася активна фаза розвитку філософії, були відсутні ієрархічні структури, які супроводжують появу суспільного інституту науки. Існували лише школи і академії, де відносини між вчителями та учнями не були формалізовані. Досить скромне існування цих спільнот підтримувалося за рахунок коштів батьків учнів і за рахунок підтримки меценатами і громадою. Ці академії намагалися знайти відповідь на питання, які їм здавалися важливими, і повідомляли про результати своїх роздумів колег з інших академій. Неспішний обмін думками відбувався частіше в результаті безпосереднього спілкування представників цих академій, листування було ускладнено, тому відповіді довго зріли всередині кожної спільноти. Важливо відзначити, що до нас дійшли результати роздумів і висновки багатьох вчених, кожне досягнення було пов'язано з певними іменами їх творців і першовідкривачів. Причому треба відзначити, що пріоритет отримання важливих наукових результатів завжди належав конкретним особам [1, с. 2].

Авторитет – охоронець пріоритету в стародавньому світі. Неважко здогадатися, що якби не формувалася стихійно єдина думка у багатьох служителів науки тих часів, кому саме належить пріоритет у створенні теорії або відкриття, то навряд чи ми б знали ці імена. Дивно, як авторитет цих відомих вчених давнини підтримувався всім науковим співтовариством, сучасниками і наступними поколіннями, з огляду на їх географічну роз'єднаність і складності комунікації тих часів. І, що важливо, цього авторитету було досить, щоб дуже виразно формувати шкалу цих пріоритетів. Авторитет лідерів академій і шкіл іноді був настільки високий, що оточення і не збиралося його оскаржувати, а навпаки – намагалося опинитися в тіні цієї особистості.

Наприклад, Піфагор не залишив письмових матеріалів. Проте висновки і міркування вченого поширювали його учні, а потім – їх послідовники, тому вони дійшли до нас, пов'язані саме з його ім'ям. Рукописи Аристотеля, що пролежали пару сотень років в підвалах малоазійського селища, були знайдені збирачем старожитностей, і через певний проміжок часу з'явилися спочатку в Афінах, а потім у Римі, де були опубліковані під його ім'ям. І нікому не спало на думку зазіхнути на ці матеріали, бо авторитет цього великого вченого охороняв їх краще за будь-якої варті.

Еліта римлян, що захопили Грецію, з великою пошаною ставилася до наукових центрів еллінів – до Афінської Академії, до Лікею, створеного Аристотелем, до Олександрійського мусейону. Вони віддавали своїх нащадків туди в навчання. Багатьох вчених-еллінів, що опинилися у рабстві, римляни намагалися зробити вчителями своїх дітей. У деяких великих римських діячів, вчені-елліни, які формально вважалися рабами, були навіть друзями, наприклад, у Цицерона. Сципіон Еміліан, якого вважали першим римським філософом, говорив і писав по-грецьки, як, втім, і Лукрецій Кар. Зауважимо, що населення Риму було налаштовано проти грецької мови та літератури, але в середовищі знаті вони були в пошані. Наприклад, Катон старший, який боровся з грецьким впливом, тримав в будинку вченого-елліна в якості вчителя своїх дітей.

Авторитет римських вчених теж був великим [3], бо перший римський вчений-енциклопедист Марк Теренцій Варрон за дорученням Юлія Цезаря, який тоді знаходився в zenіті слави, організував в Римі публічні бібліотеки, причому як грецьку, так і латинську. А Квінт Секстий Старший, творець відомої римської філософської школи Секстії (*Romani roboris secta*), дозволив собі відмовитися від посади сенатора, запропонованої Цезарем, посилаючись на бажання займатися філософією. Його учнями були, зокрема, Сотіон Олександрійський – вчитель філософа Сенеки і Авл Корнелій Цельс. А єгипетський вчений Созіген був викликаний

Юлієм Цезарем до Риму для створення Юліанського календаря, за яким православна церква проводить богослужіння і досі. Імена цих вчених та їх діяння збереглися понад два тисячоліття. Той факт, що в історії завжди залишалося що небагато імен справжніх вчених, говорить лише про те, що їх взагалі не так багато навіть серед освіченої частини населення, серед людей, які вважають себе інтелектуалами¹.

Формування пріоритетів в XV–XIX століттях. Лише після півтори тисячі років в середині XV століття зусиллями ювеліра І. Гутенберга і його численних послідовників, що створювали технологію друкарства – «штучної писемності», залучення до винахідницької та творчої діяльності в області технологій прийняло масовий характер. Розвиток друкарства дозволив познайомитися з досягненнями науки масі допитливих людей, що часто навіть не вважали себе вченими. Цікаво, що церква і володарі держав не заперечували проти застосування результатів винахідницької та наукової діяльності, вони припиняли лише спроби поширення «помилкових і суперечливих Святому Письму» ідей. У подібній поведінці еліти явно проглядалися побоювання святих отців втратити вплив на маси і традиційне кричуще невігластво більшості представників влади.

Університети, що створювалися в ці часи, перебували під суворим наглядом церковників, які фінансували, протегували і управляли цими релігійними освітніми закладами. Бажання стати професорами університетів (яким було ще дуже далеко до класичного зразка сучасних навчальних закладів цього типу, що масово з'явилися лише на початку XIX століття) змушувало їх приймати духовний сан з усіма його обмеженнями світського життя. Наукова та творча діяльність стали зосереджуватися також при дворах володарів і вельмож – покровителів науки і мистецтва, а також в масово створюваних гуртках і салонах, які могли собі дозволити організувати лише забезпечені шанувальники науки і мистецтва, які тяжіли до інтелектуальної діяльності. Організатори та покровителі таких гуртків і салонів брали на себе місію комунікаторів і популяризаторів ідей, які блукали в середовищі учасників обговорень. Тобто формування пріоритетів було віддано на відкуп комунікаторам і визначалося належною повагою до авторитету вчених. До подібних комунікаторів можна віднести теолога М. Мерсенна, що захоплювався теорією чисел, товариша по навчанню Р. Декарта, а також його послідовника П. Каркаві, роль яких в організації листування і поширення результатів досліджень в XVII столітті була значною. Про ступінь серйозності проблеми пріоритетів свідчила безліч скандалів і навіть судових розглядів за участю відомих вчених.

¹ Мабуть, правий був Б. Паскаль: «Якщо з Франції поїде триста чоловік, Франція перетвориться в країну ідіотів».

Саме в світському середовищі стали формуватися суспільства інтелектуалів, які взялися за створення енциклопедій, де вже явно була представлена роль видатних вчених і де були чітко розставлені пріоритети. Створення 35-томної французької «Енциклопедії наук, мистецтв і ремесел» (1751–1780 рр.) організував недовчений юрист Д. Дідро, володар великої бібліотеки, проданої Катерині II, і Ж. Д. Даламбер. З 1768 р. почала свою історію знаменита «Британська енциклопедія» під редакцією директора Единбурзького музею природної історії В. Сметлі. Пізніше Ф. А. Брокгауз, який викупив «Енциклопедичний словник» Р. Г. Льюбеля, значно розширивши тематику, видав перший варіант широко відомою німецькою «Енциклопедії» Брокгауза (1811).

Розмиття пріоритетів. Процес розмиття пріоритетів і переходу до корпоративного володіння інтелектуальною власністю (названого пізніше «інтелектуальним комунізмом») був формально позначений З. Фрейдом, який запропонував кожному учаснику організованого ним професійного гуртка, самому вибрати долю свого вкладу при обговореннях: вважати його своєю власністю або досягненням всього колективу. Потім інтелектуальний комунізм був витіснений ринковим підходом, коли фірмах були створені наукові лабораторії, які зібрали безліч видатних вчених. Власники і менеджмент корпорацій не бачили різниці між працею робітників і вчених, які весь свій вільний час присвячували обмірковуванню проблем, нехай навіть пов'язаних зі своєю діяльністю в лабораторії, але які формально не були вказані в умовах найму. Вважаючи створені в цих умовах інтелектуальні досягнення своєї власністю, і самі дослідники, і власники підприємств створили безліч конфліктних ситуацій, що часто розглядалися у судах. Це спровокувало масовий відтік незадоволених вчених і призвело до закриття безлічі раніше успішних лабораторій корпорацій вже в ХХ столітті.

Від авторитету до іміджу. Розвиток науки значно розширив область наукових досліджень. Діяльність безлічі людей, зайнятих в наукових установах та університетах, перетворилася в створення лише фрагментів наукових розробок, що пояснювалося участю в розробці в рамках однієї теми багатьох колективів, що вимушено провокувало прискорення публікацій навіть незначних результатів. Фінансування досліджень було нетривалим, що змушувало дослідників швидко перемикатися на різні завдання. Величезне число поспішних публікацій, що демонстрували безліч розпочатих і не завершених досліджень, ускладнювало формулювання остаточних результатів. Нова реальність почала формувати інше ставлення до оцінки результатів наукових досліджень. Оскільки в короткочасній і середньостроковій перспективах не можна було виявити у окремих

дослідників и навіть колективів наявність закінчених розробок и остаточно сформульованих наукових досягнень, то почали підраховувати кількість опублікованих статей, що и стало критерієм успішності наукової роботи². Контроль над журналами захопили люди з підприємницьким ухилом, тому зросла вартість публікацій, особливо у виданнях, яким вдавалося зібрати праці провідних вчених. Адміністрація наукових установ і університетів для оцінки наукової діяльності своїх працівників, крім підрахунку числа публікацій, стала звертати увагу на те, де ці роботи були опубліковані. Що сформувало безліч наукометричних баз, де збирали інформацію про публікації, що допомагало створювати шкалу оцінки якості робіт. Іншими словами, тепер успішність визначалася не результатами доведених до остаточного закінчення наукових досліджень, відкриттями та очевидними значними досягненнями, а кількісними критеріями кількості публікацій і рівнем так званої престижності журналів і конференцій, де вони були представлені. Якщо раніше успішність вченого визначалася визнанням його досягнень відомими колегами, то зараз цінується число посилань на його роботи, число публікацій і престижність журналів, де результати робіт публікуються. Оцінка самого наукового результату відійшла на другий план. Це подібно до того, як оцінка людини мистецтва фахівцями замінюється оцінкою його праці широкою публікою. Відбулася заміна авторитету на імідж [4]. Хоча проблема пріоритету формально залишились, однак тепер його сенс вихолощується, бо оскільки результати окремої публікації не настільки значущі и не уявляють помітного наукового інтересу внаслідок своєї фрагментарності и незавершеності, то и контролювати запозичення по суті вже не стали, щоб уникнути конфузів. Вирішили перевіряти тексти робіт на збіг – шукати плагіат. Хоча спритні люди легко обходять цю перешкоду, переписуючи сенс чужої роботи своїми словами.

А що ж справжні творці? Але, звичайно, залишається незначна кількість серйозних досліджень, результати яких могли б присвоїти любителі чужого. Це стосується, наприклад, патентів, власникам яких уряди розвинених країн гарантують законодавчу охорону від посягань, не дозволяючи використовувати сутність патентів іншими людьми, без придбання у власника права на таке використання, оформленого у вигляді

² У минулі століття вчені тривалий час розробляли обрану тему, і результати досліджень набували закінчену форму в тій мірі, що можна було впевнено говорити про їхній внесок у науку. В сучасних умовах сформулювати свій особистий, очевидний і ґрунтовний внесок у науку здатні далеко не всі дослідники, над чим завжди посміювався творець плазмової електроніки академік Я. Б. Файнберг.

ліцензії. Це потрібно для компенсації втрат коштів і часу на розробку патенту. На Сході, в Азії, зокрема в Китаї та в сусідніх країнах, люди вважають, що талантів мало, тому можна створювати і тиражувати те, що придумали талановиті люди. Це руйнує систему забезпечення власників патентів і навіть більше – руйнує стимули до створення інноваційних продуктів творчості. Це може пригнічувати прогрес і позбавити суспільство майбутнього. Але цього не хочуть брати до уваги азіати. Вони лише прагнуть за всяку ціну наздогнати в розвитку технологій Захід, який вкрай стурбований подібною поведінкою своїх партнерів по бізнесу.

У корумпованому середовищі, серед людей, які схильні до негідної конкуренції, плагіат процвітає. Навряд чи ці злодійкуваті люди стануть претендувати на авторство серйозних наукових результатів, навряд чи вони будуть присвоювати собі видатні культурні досягнення. Але чому б не скористатися чужими, хоч не дуже значними результатами? Це викликає у справжніх творців презирство. Хоча і не дуже їм шкодить, бо результати останніх зазвичай настільки значні та широко відомі, що суспільство усвідомлює їхню справжню ціну і визнає пріоритет їх творців [5].

Список використаних джерел

1. Шредингер Э. Природа и греки : (Шермановские лекции). Москва ; Ижевск : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. 80 с.
2. Куклин В. М. О предпосылках развития научной мысли в Древней Греции // Вісн. Харків. нац. імені В. Н. Каразіна. Сер.: Філософія. Філософські перипетії. 2018. Вип. 59. С. 160–175.
3. Куклин В. М. Скользкие ступени эволюции. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2020. Ч. I. До и после Рима. 284 с.
4. Азбель М. Я., Каганов М. И. Станет ли наука экзотикой? // Природа. 1996. № 5. С. 125.
5. Семиноженко В. П., Яновский В. В. Перед ликом Вселенной. Харьков : Юнисофт, 2020. V, 214 с.

Чи можуть статистичні річні звіти бібліотек надихати?

Анотація. У статті аналізуються різноманітні статистичні звіти академічних бібліотек США з точки зору відмінностей та подібності з даними, які стосуються звітів. Є й приклади звітів, які найбільше вразили автора, але це суб'єктивна думка, оскільки обсяг щорічних звітів у відкритому доступі колосальний і всі вони унікальні.

Ключові слова: бібліотека, звіт, статистика, показники, інфографіка

Abstract. The article analyzes various statistical reports from academic libraries in the United States, in terms of differences and similarities to the data that are relevant for the reports. There are also examples of reports that most impressed the author, but this is a subjective opinion since the volume of annual reports in the public domain is colossal and they are all unique.

Keywords: library, report, statistics, data, infographics.

Робота бібліотек така яскрава та креативна, тому є логічним, коли і звіти бібліотек не лише демонструють надзвичайно кропітку та об'ємну роботу для всіх керуючих органів та зацікавлених департаментів, але і демонструють власним користувачам свою ефективність та продуктивність. Якщо придивитись до статистичних річних звітів академічних бібліотек США та Європи, то можна виокремити такі характерні риси як чіткість та конкретність, використання інфографіки (всі статистичні дані наочно розміщені на одному малюнку), прозорість фінансів бібліотеки (вказуються як витрати так і прибутки). Для більшості бібліотек характерно використання певного корпоративного стилю, що витримується у кольоровій схемі та фірмових шрифтах, що також сприяє сприйняттю інформації. Майже всі ці звіти є у відкритому доступі та їх легко знайти за пошуковим запитом, і як це не дивно, більшість з цих звітів дійсно цікаво розглядати. Серед найбільш цікавих звітів американських академічних бібліотек можу відмітити бібліотеки Кембриджського університету [3] Ратгерського університету [4], університет Південного Міссісіпі [7] та інші.

Серед найбільш показових та актуальних даних можна виділити презентацію показників власних цифрових ресурсів, і в даному випадку здебільшого використовується найрізноманітніша інфографіка для візуалізації кількості цифрових ресурсів та інтенсивності наповнення електронних архівів. Кожна бібліотека щорічно робить колосальну роботу, але чи достатньо про це інформується, чи ефективно використовуються всі платформи для комунікації?

Ще одним ефективним елементом річних звітів є публікація відгуків та коментарів від читачів. Звичайно, приємно коли про роботу бібліотек говорять не самі співробітники, але і ти заради яких і функціонують бібліотеки. Зворотній зв'язок дуже важливий для будь-якої культурної установи, і це також сприяє підтримці позитивного іміджу бібліотек. Багато таких відгуків не потрібно, достатньо використати 3 влучних вислови, як це робить бібліотека університету штату Пенсильванія [2]. Такі відгуки є майже після кожного вдалого заходу бібліотеки, тому варто обирати найбільш цікаві та показові, в найкращому випадку від медійної чи авторитетної людини у академічному середовищі.

Цікавим фактом є те, що статистичні дані бібліотек можуть допомогти знайти користувачу «саме ту бібліотеку». Завдяки онлайн-інструменту «Порівнювач бібліотек» [5] користувач має змогу порівнювати одну бібліотеку (бібліотека, що цікавить) з подібними бібліотеками з певної групи порівняння. Наприклад, користувач може порівняти кількісний показник фонду однієї бібліотеки із іншими із групи бібліотек із однаковими загальними витратами, або порівняти бібліотеки, наприклад, за кількістю співробітників, що в них працюють.

Окремої уваги заслуговує щорічний звіт, що готує Американська бібліотечна асоціація. Цей звіт публікується у вигляді цифрового журналу до національного тижня бібліотек, що святкується у квітні [6]. Звіт презентує ключові показники як публічних бібліотек, так і академічних та шкільних. Так, у випуску від квітня 2020 року, вказано що більше одного мільярду відвідувань було зафіксовано в університетських бібліотеках, а це в середньому 47 відвідувань від одного студента. Також 7 мільйонів студентів отримали навчальні заняття (як офлайн, так і онлайн) від фахівців бібліотек. Серед найбільших викликів для бібліотек стала підтримка інтелектуальної свободи; допомога у набутті навиків XXI століття, а саме цифрової та медійної грамотності; підтримка інклюзії, рівності та різноманітності для всіх та кожного.

Звичайно, що будь який звіт неможливо залишити без планів на майбутнє. І прекрасно, коли ці плани не лише відображають цифровий еквівалент роботи бібліотек, але і враховують потреби користувачів. Так, у узагальненому річному звіті Американської бібліотечної асоціації виокремлюють такі напрямки вдосконалення та розвитку сервісів як мобільність та доставка, *co-location* (ко-локейшн), спрощення доступу до ресурсів, технології штучного інтелекту (наприклад, чат боти) в бібліотеці, тощо. Термін «колокація» прийшов з ІТ простору і означає фізичне розміщення клієнтського сервера на технічному майданчику провайдера. Колокація в бібліотеці позначає сумісне використання простору бібліотеки

із партнерськими організаціями та закладами, наприклад, службами місцевого самоврядування, громадськими центрами, музеями, галереями або громадськими центрами здоров'я.

Статистичні звіти це не лише про цифри, це про підтвердження свого статусу та демонстрацію своїх здобутків та успішності. Частково, такий звіт може стати рекламою бібліотеки, і може допомогти залучити нових відвідувачів для своїх установ. Звичайно, що приклади українських бібліотек також надихають. Науково-технічна бібліотека КПІ ім. Ігоря Сікорського публікує свої презентаційні звіти у форматі pdf, і на ці звіти стовідсотково робляться для користувачів бібліотеки, бо є не лише чіткими та змістовними, але і яскравими та цікавими [1].

Маючі таку очевидну демонстрацію своїх здобутків бібліотекам вже не потрібно буде щось комусь доводити, все є наглядним та очевидним. Залишається сподіватись, що ці зміни, що постійно відбуваються в бібліотеках будуть гідно оцінені керуючими органами. Ця дискусія ведеться вже не перший рік, та призводить до позитивних змін та зрушень у системі. Бо мова цифр прекрасна та захоплююча, коли висвітлює таку важливу та постійну роботу бібліотек, і звичайно, коли ці показники є прозорими і доступними для всіх та кожного у зручному та зрозумілому форматі.

Список використаних джерел

1. Звіт про роботу Науково-технічної бібліотеки КПІ ім. Ігоря Сікорського за 2020 рік [Електронний ресурс] // ELAKPI – Електронний архів наукових та освітніх матеріалів КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2020. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/39716> (дата звернення: 16.11.2021).
2. 2019–2020 [Electronic resource] : Annual Report // Penn State University Libraries. URL: <https://sway.office.com/pdpzVMJIOYiw6POn?ref=Link&loc=play> (date of the application: 16.10.2021).
3. Cambridge University Libraries [Electronic resource] : annual report 2019–2020. Cambridge, 2021. 24 p. URL: https://www.lib.cam.ac.uk/files/4096_cul_ar_2021_vfinal_web.pdf (date of the application: 16.10.2021).
4. EVOLUTIONS [Electronic resource] : Annual Report, 2020 // Rutgers, The State University of New Jersey. University library. <https://spark.adobe.com/page/qZ6IY83uneNlp/> (date of the application: 16.10.2021).
5. Institute of Museum and Library Services (IMLS) [Electronic resource]. URL: <https://www.imls.gov/search-compare/>. (date of the application: 16.11.2021).
6. State of America's Libraries, 2020 [Electronic resource] // American Libraries. April 20, 2020 URL: <https://americanlibrariesmagazine.org/blogs/the-scoop/state-of-americas-libraries-2020/> (date of the application: 16.10.2021).
7. University Libraries Annual Report, 2019-2020 [Electronic resource] // The University of Southern Mississippi. 2021. URL: <https://aquila.usm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=ulannualreport> (date of the application: 16.10.2021).

Ляхова Кристина

Опыт работы в период пандемии в библиотеках Латвии на примере библиотеки БМА

Аннотация. Рассмотрены возможности работы библиотек Латвии в период пандемии. Научные и публичные библиотеки испытали трудности при работе с читателями виртуально. Описаны возможности преодоления этих трудностей, инновации, новые технологии и их применение в учебном процессе вуза. Уделено внимание вопросам взаимодействия библиотеки Балтийской международной Академии и художественной галереи, поиск новых решений для создания культурной информационно-образовательной среды в вузе. Фонд библиотеки теперь не только книги, но и другие информационные ресурсы – базы данных, используемые для научных исследований и работ.

Ключевые слова: библиотека, электронные ресурсы, информация, образование.

Abstract. We have considered work abilities of library in Latvia and abroad during the pandemic time. Scientific and public libraries got alot of difficulties with reader in virtual reality. There are oppotunities of overcoming issues, innovations, new technologies and their using in teaching processes in high schools. An attention is gained to the question of cooperation between BIA library and art gallery, searching of new solving methods for creating new cultural information. Library fund now is avaiable not only via books, but also via information resources: data based etc.

Keywords: library, electronic resources, information, education.

Библиотеки в период пандемии столкнулись с трудностями: какие услуги предоставлять, соблюдать ли полное ограничение или продолжать работать, но уже по другим «правилам».

Если в первую «волну» пандемии в марте 2020 г. не было никакой ясности: как работать библиотекам, музеям и другим учреждениям массового посещения людьми, то сейчас, в 2021 г., почти все библиотеки Латвии (публичные и научные) стали адаптироваться, перестраивать свою работу на удаленный режим. Особенно стали важны веб-странички библиотек, полезные ссылки, электронные ресурсы, доступные из дома. В этот тяжелый период ограничения контактов электронные ресурсы, электронные книги помогают обслуживать пользователей.

Латвия и другие страны мира стали проводить больше семинаров, вебинаров, дискуссий на интернет-платформах: Zoom, Microsoft Teams и других.

Районные библиотеки Латвии (Бауски, Мадоны, Даугавпилса, Кулдиги и других городов) проводили исследования и собирали материалы о природе края, истории, интересных местах и делились этой информацией

на своих домашних страницах и семинарах. Районные библиотеки также занимались инвентаризацией фонда, группировали книги по тематике, жанрам, что позволит читателям и библиотекарям в дальнейшем легко найти нужную книгу. Такие семинары по обмену опытом работы помогают получить информацию о работе других библиотек, сравнить, сделать выводы, позаимствовать что-то полезное для себя.

Сотрудники библиотек стали более активно работать на портале библиотек: стала доступна виртуальная регистрация читателей, появилась возможность доступа к электронным книгам и базам данных (бесплатно), возможности заказать книги удаленно (по электронной почте или телефону).

Библиотеки – важная часть научно-образовательной среды. Библиотеки вузов необходимы для поддержки дистанционного образования студентов. У студентов, преподавателей, научных работников в настоящее время есть возможность работать с электронными изданиями, размещать свои работы на сайте. Библиотеки проводят виртуальные выставки книжных новинок. Библиотекари активно рекламируют новые услуги, онлайн-сервисы. Многие люди повысили свою компьютерную грамотность и пользуются всеми доступными услугами.

В Латвии проводилась виртуальная библиотечная неделя и 13-й конгресс библиотекарей – онлайн [3]. Это период – возможность для библиотекарей приобрести новые знания, улучшить онлайн-сервисы, продвигать их в обществе.

Информационные технологии предлагают возможности наладить контакты не только с библиотеками нашей страны, но и на международном уровне.

Научная библиотека Балтийской международной Академии (БМА) активно участвует в мероприятиях (семинарах, дискуссиях) проводимых Национальной библиотекой Латвии, таких виртуальные среды во время [4] 11-го Конгресса библиотекарей Балтии [2], который проходил 22 октября 2020 г., конференция Латвийского колледжа культуры, вербинале с библиотекой им. Страдыня, виртуальная встреча с Национальной библиотекой Чехии.

Этот опыт работы в пандемию библиотека БМА использует при обновлении интернет-странички Академии, там появляются новые возможности работы с информацией удаленно. Функции библиотек изменились, они стали центрами культуры, коммуникации, образования с использованием современных технологий [1]. Библиотека стала частью информационного пространства вуза, это связь студента с доступом к информации. Поэтому за время пандемии домашняя страница нашего вуза

претерпела изменения: появились новые рубрики, новые электронные ресурсы. Сотрудничая с другими библиотеками Латвии и Европы, мы получили доступы к их электронным базам данных.

В БМА в галерее BiArt проходят виртуальные выставки художников Латвии и других стран. Галерея, которой в этом году исполнилось 20 лет, дает шанс молодым и маститым художникам поделиться своим творчеством как реально, так и виртуально. В галерее BiArt постоянно происходит смена экспозиции картин. К сожалению, ознакомиться с работами художников лично пока могут только сотрудники БМА. Но для виртуального путешествия по выставке на странице Академии существует раздел «Новости», где любой человек может посмотреть работы онлайн, почитать информацию о них. Художники из других стран (Казахстана, Белоруссии, России) прислали нам свои работы на выставку и даже получили дипломы и звание лауреатов (пока заочно). Фотографии, представленные на страничке БМА, иллюстрируют эти события. Например, выставка китайской художницы Мэри Чанг, живущей в Латвии поразила своим особым взглядом на архитектуру Старой Риги.

Директора программ БМА активно коммуницируют со студентами, участвуют в конференциях на интернет-платформах, не забывают о желании молодежи получать новые знания, впечатления, пока виртуально, а потом применить их в реальности. Фотоотчеты в социальных сетях показывают красоту и разнообразие самых удаленных уголков Латвии.

Современная молодежь и люди более старшего поколения давно общаются с помощью интернета, социальных сетей («В контакте», «Фейсбук», «Инстаграм»). Почти каждый студент пользуется какой-либо из этих сетей. Библиотеки тоже используют социальные сети для общения с пользователями, что особенно актуально в пандемию. Библиотеки Латвии (в том числе и БМА) создают группы, страницы в интернете, контактируют с читателями, рекламируют свои услуги, доступность, что помогает дистанционной учебе в вузе.

Наша библиотека имеет архивы научных журналов, а так же статей и книг, написанных нашими преподавателями. Эта информация очень помогает в написании дипломных работ. О наличии новых журналов в библиотеке информирует рубрика «Новинки». При запросе студента или преподавателя наши сотрудники сканируют необходимые для работы книги и отправляют по электронной почте. И электронные базы данных нашей библиотеки тоже помогают в учебе, работе, исследованиях.

В пандемию стало более тесным сотрудничество между библиотекой, преподавателями и читателями-студентами. Это происходит пока удаленно, но трудности позволяют расширить свои знания не только с

печатным фондом библиотеки, но и с интернет-платформами.

В конце 2020 года БМА проводила первые «виртуальные выпускные», а дипломы вручались в индивидуальном порядке.

Вузы Латвии и библиотеки делают все возможное, чтобы в это непростое время не потерять связь с читателем, студентом, сохранить атмосферу взаимодействия. А инновации в работе библиотек способствуют дальнейшему развитию отрасли. Обучающие семинары для сотрудников библиотек позволяют создать условия для развития творческих способностей при работе в период пандемии.

Список використаних джерел

1. Балтийская международная Академия [Электронный ресурс]. URL: <https://bsa.edu.lv/> (дата обращения: 10.08.2021).
2. Baltijas bibliotekāru 11. kongress : (The 11th Congress of Baltic Librarians, CoBaL11, 2020 g.) [Elektroniskais resurss]. URL: <https://www.biblioteka.lv/cobal-11/> (pieteikuma datums: 10.08.2021).
3. Latvijas bibliotēkaru 13.kongress : «Iedvesmo, iesaisti, iespējo, vien» [Elektroniskais resurss], 2020g. Zoom platform.
4. Virtuālās trešdienas bibliotekāriem. Latvijas Nacionālā bibliotēka [Elektroniskais resurss]. URL: <http://www.lnb.lv/> (pieteikuma datums: 10.08.2021).

Мите Андра
Доронина Ксения

Внедрение академической честности и принципов этики в Балтийской Международной академии

Аннотация. В статье рассмотрены изменения требований к качеству образования в Латвийской республике в связи с присоединением ее к международным политическим и экономическим организациям. Одним из требований является внедрение принципов академической честности и научной этики.

Ключевые слова: академическая честность, высшее образование, Латвийская республика, Балтийская Международная академия.

Abstract The article considers the changes in the requirements for the quality of education in the Republic of Latvia in connection with its accession to international political and economic organizations. One of the requirements is the introduction of the principles of academic integrity and scientific ethics.

Keywords: academic integrity, higher education, Republic of Latvia, Baltic International Academy.

С момента восстановления независимости Латвии, высшее образование приспособилось к требованиям к высшему образованию Европы, а высшие учебные заведения стали учреждениями автономного самоуправления, став ответственными за разработку учебных программ и присвоение степеней. В Латвии имеется возможность получить государственно признанный диплом, обучаясь в аккредитованном государством вузе либо колледже, где имеются аккредитованные учебное направление и программы обучения.

Латвийская Республика, решив присоединиться к международным политическим и экономическим организациям (Европейский Союз (EU), Организация экономического сотрудничества и развития (OECD) и др.), а также к научным институтам в области высшего образования, вступив в международные организации и альянсы (Ассоциация Европейских Университетов, Европейское Космическое агентство и др.), подтвердила собственные амбиции и возможности стать конкурентоспособным игроком в плеяде развитых стран.

Латвийский национальный план развития на 2021–2027 гг. (NAP2027, 2020) определяет стратегические цели, приоритеты и задачи для долгосрочного и сбалансированного развития Латвии на следующие

семь лет, с целью достижения Латвии и каждого ее жителя роста и повышения благосостояния. Ключевой мотив Латвийского национального плана развития – «изменение привычек – путь к развитию!» – является дальновидным и выделяет фундаментальные изменения, необходимые для Латвии в ряде сфер. В качестве вызова в области образования выдвинуто направление «Качественное, доступное, инклюзивное образование».

Министерство образования и науки в собственном концептуальном докладе «Об изменении модели внутреннего управления вузов» высказывает мнение, что высшее образование и наука стали одними из наиболее динамичных отраслей, чье развитие, в основном, определяют следующие тенденции:

- 1) глобализация (академического персонала, обучающихся, а также свободный оборот информации и глобальная конкуренция);
- 2) развитие технологий (дигитализация и интенсификация учебного процесса и научной деятельности);
- 3) быстро меняющийся спрос на рынке труда (междисциплинарность, модульность, увеличение роли образования на протяжении жизни, неформальное образование, эластичность);
- 4) вузы и научные институты стали главными двигателями инновационных экосистем в развитых странах;
- 5) увеличивающаяся прозрачность в принятии решений институций, эффективность и ответственность;
- 6) диверсификация высшего образования и научного финансирования (публичная, открытая, международная) (МОН ЛР, 2020).

Тенденции, отмеченные Министерством образования и науки, имеют значительное влияние на развитие европейского пространства высшего образования, на каждое учебное заведение, а также на каждую задействованную сторону, включая студентов, академический и научный персонал и внешние задействованные стороны – работодателей и прочих внешних партнёров учебных заведений.

Высшему образованию, науке и инновациям присуща решающая роль в укреплении социальной когезии (сплоченности), росте экономики и глобальной конкуренции.

Учитывая тот факт, что в европейских странах начинают придавать особое значение качеству получаемых в вузах знаний, то высшее образование становится существенной составной частью в развитии социальной экономики и культуры.

Согласно стандартам и указаниям для обеспечения качества в европейском образовательном пространстве (ESG), принятым в 2015г., термин «обеспечение качества» в данных документах используется,

охватывая все действия в цикле непрерывного усовершенствования (т.е. действия по обеспечению и улучшению). ESG фокусируется на обеспечении качества в высшем образовании в соответствии с обучением и преподаванием, в том числе – типы обучения и соответствующие связи с исследованиями и инновациями.

ESG 1.1.стандарт «Политика обеспечения качества». Политика обеспечения качества действует наиболее эффективно, так как отражает связь между исследовательской деятельностью с одной стороны, обучением и преподаванием с другой стороны, одновременно учитывая как национальный контекст деятельности вузов/колледжей, так и контекст самих вузов /колледжей и их стратегическую направленность.

Данная политика поддерживает:

- организацию системы обеспечения качества;
- ответственность отделений, кафедр, факультетов и прочих структур, а также руководства вуза, отдельных представителей персонала и студентов в области обеспечения качества;
- академическую честность и свободу, нетерпимую к академическому обману;
- борьбу с недостаточной толерантностью в различных направлениях и дискриминацию по отношению к студентам или персоналу;
- задействование внешних сторон в обеспечении качества (ESG, 2015).

Качество определяется весьма нелегко, в основном это результат взаимодействия преподавателей, студентов и способов обучения. Для обеспечения качества необходимо организовать такую среду обучения, в которой содержание программы, возможности для обучения и оборудование соответствуют целям в высшем образовании, развивая единое европейское образовательное пространство. В центре мероприятий по обеспечению качества имеются связанные с ним цели: ответственность и усовершенствование, формирующие в целом доверие к достижениям вуза. В правилах, выработанных кабинетом Министров для поддержки внедрения новой модели управления, имеется такой термин: «Академическая честность – ведение академической деятельности, соблюдая стандарты высокого профессионализма и точности, объективности и правдивости, принципы морали и этики, честности, в том числе борьбу с плагиатом, предоставление правдивых данных, точность в научных публикациях, а также коммуникации и открытых мероприятиях, что формирует образ академической среды» [6].

Академическая честность имеет отношение не только к студентам, но и ко всему академическому сообществу (в т.ч. академический персонал, исследователи, обладатели докторской степени, докторанты,

административные сотрудники и руководство, комиссии по академической этике и прочие вовлеченные персоны).

Этичность является синонимом «являться этичным» и обычно относится к этичности конкретного поведения. Этичность – это соблюдение принципов этики с моральным суждением, что может повлиять на взгляд человека, его поведение и опыт, ибо у человека имеется склонность к систематическим и прогнозируемым этическим ошибкам.

В различных словарях термин «этика» рассматривается в контексте с термином «мораль» и учитывает традиции, общие этические ценности групп или индивидов [3]. Таким образом, этический кодекс стал основной ценностью каждой отрасли. Всемирная организация здравоохранения формулирует такие основные этические принципы:

- честность (следует вести себя согласно этическим принципам и действовать честно и справедливо);
- ответственность (надо нести ответственность за собственные действия и их последствия);
- независимость и справедливость (вести себя таким образом, чтобы личные взгляды и мнения не противоречили этическим принципам, должностными обязанностями и интересам других людей);
- уважение (следует уважать чужие ценности, соблюдать равенство, уважать разные мнения, соблюдать конфиденциальность);
- профессиональное отношение (показывать высокий уровень высокой профессиональной деятельности, лояльность к организации и ее деятельности). [8].

Представители Министерства образования и науки представляют Латвию на Платформе Совета Европы по вопросам этики, прозрачности и честности в образовании (The Council of Europe Platform on Ethics, Transparency and Integrity in Education ([ETINED](#)) [4], что предоставляет возможность как делиться собственным опытом, так и знакомиться с опытом других стран.

В 2014 г. 8 учебных заведений (вузы и колледжи) Латвийской Республики подписали договор о сотрудничестве в области создания, использования и развития технической и организационной системы – Единой цифровой системы контроля плагиата (VDPKS).

В 2021 году данную систему используют 27 высших учебных заведений (вузов и колледжей), в том числе и Балтийская Международная академия.

VDPKS постоянно совершенствуется и в ближайшее время планируются следующие дополнения:

- контроль переведенного плагиата;
- подключение текстов корпусов Латвийской Национальной

Дигитальной библиотеки;

– для академических издателей предусмотрена разработка модулей.

В исследовании «Обучение и преподавание в пространстве высшего образования Европы» [4], проведенном в 2018 году ассоциацией европейских университетов, отражено, что 95% представителей образовательных учреждений считают, что качество этики в высшем образовании очень существенно (European University Association, 2018).

В разработке документа использовались достижения проекта Erasmus+ «Сеть европейского уровня для продвижения академической честности»:

– Ассоциация «Европейская сеть академической честности» (European Network for Academic Integrity (ENAI)) [1];

– «[*Akadēmiskā godīguma terminu vārdnīca*](#)» (2018) [2];

Балтийская Международная академия, в ходе данных перемен, ответственным образом включилась в разработку принципов этики и академической честности с целью их введения в собственную деятельность, учитывая позитивные практические примеры и проектные результаты Министерства образования и науки и прочих образовательных учреждений. Академия разработала и усовершенствовала собственные имеющиеся положения, с целью успешного введения принципов этики и академической честности в собственную практику.

В «Положении о разработке и защитах итоговых работ в Балтийской Международной академии» определяются требования к порядку разработки и защит итоговых работ и их защитах. Проверка итоговых работ установлена в «Единой дигитальной системе контроля плагиата». Подробное описание о контроле плагиата итоговых работ, его порядке и процессах описан в «Положении о контроле плагиата», где подробно описываются виды плагиата, порядок проверки учебных и итоговых работ на плагиат.

«Кодекс академической честности и этики» академии является регулированием, относящимся к академическому персоналу, исследователям, обладателям докторских степеней, докторантам, административным сотрудникам, руководству, комиссии по академической этике и прочим вовлеченным персонам. Для того, чтобы продвигать реализацию положений, особое внимание уделяется взаимодействию вовлеченных сторон и их образованию – учебные активности, консультации и обмен опытом. Социальная ответственность и исследования в высшем образовании имеет отношение к решениям, в которых учитывается возможное влияние на общество в целом и среду.

Например, социальная ответственность просматривается в распространении результатов исследований (открытий), принятии участия

в значимых общественных дебатах и прочих мероприятиях.

В процессе обучения особое внимание уделяется:

Студенты	Академический персонал
✓ разумность информации;	✓ разумность информации;
✓ соблюдение принципов академической честности и этики;	✓ интегрирование принципов академической честности и этики в процесс обучения и исследования;
✓ выполнение учебных работ;	✓ разработка дизайна курса обучения;
✓ выполнение итоговой работы;	✓ создание качественных презентаций;
✓ презентация и публикация результатов учебных работ	✓ руководство учебными работами;
	✓ руководство итоговыми работами;

Культура честности помогает создать доверительные единства, влияющие на стратегию, действия, деятельность образовательных и исследовательских учреждений. Например, честность необходима для реального обучения студентов и ценности их полученной научной степени. Развивая культуры честности, формируются комиссии, в которых указываются:

- цели и полномочия комиссии;
- состав комиссии;
- необходимая квалификация для членов комиссии;
- сроки избрания членов комиссии;
- процедура назначения и исключения членов комиссии;
- детально разработанная процедура рассмотрения дел;
- процедура рассмотрения апелляций;
- перечень возможных результатов.

Крайне желательным является наличие представителей всех сторон, обеспечивающих соблюдение академической честности и этики и

распространение информации. Новая модель управления, необходимая для внедрения в Балтийской Международной академии насыщена новыми вызовами, способными усовершенствовать и улучшить процесс обучения.

Список использованных источников

1. Akadēmiskā godīguma terminu vārdnīca [Elektroniskais resurss] : Atskaite : atjaunotā versija / L. Tauginienē, I. Gaižauskaitē, I. Glendinning, J. Kravjar, M. Ojsteršek, L. Ribeiro, T. Odiņeca, F. Marino, M. Cosentino, S. Sivasubramaniam, T. Foltýnek. 2018. URL: <https://www.academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2019/07/GLOSSARY-LV-FINAL.pdf> (pieteikuma datums: 21.09.2021).
2. Akadēmiskā godīguma vispārējās vadlīnijas [Elektroniskais resurss] : Pirmā versija – 2018 / L. Tauginienē, M. Ojsteršek, T. Foltýnek, F. Marino, M. Cosentino, I. Gaižauskaitē, I. Glendinning, S. Sivasubramaniam, S. Razi, L. Ribeiro, T. Odiņeca, O. Trevisiol. 2018. Oktobris – 2019. Septembris. URL: https://www.academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2019/10/RED_Guidelines_RTU_VS_amended_v2.pdf (pieteikuma datums: 21.09.2021).
3. Audi R. The Cambridge Dictionary of Philosophy. 2nd ed. New York : Cambridge University Press, 1999. 1001 p.
4. Gaebel M. Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education Area [Electronic resource] / ed. T. Zhang. Brussels : European University Association, Belgium, 2018. 109 p. URL: <https://www.eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf> (date of the application: 21.09.2021).
5. Izglītības un zinātnes ministrija [Elektroniskais resurss] (2020). Konceptuālais ziņojums. "Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu". URL: <https://likumi.lv/ta/id/313034-par-konceptualo-zinojumu-par-augstskolu-ieksejas-parvaldibas-modeļa-mainu> (pieteikuma datums: 21.09.2021).
6. Ministru kabineta noteikumi Nr. 26, Rīgā 2018. gada 9. janvārī (prot. Nr. 2 23. §) Darbības programmas «Izaugsme un nodarbinātība» 8.2.3. specifiskā atbalsta mērķa «Nodrošināt labāku pārvaldību augstākās izglītības institūcijās» īstenošanas noteikumi [Elektroniskais resurss]. URL: <https://likumi.lv/ta/id/296514-darbības-programmas-izaugsme-un-nodarbinātība-8-2-3-nbsspecifiska-atbalsta-merka-nodrosinat-labaku-parvaldibu-augstakas> (pieteikuma datums: 21.09.2021).
7. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area [Electronic resource] (ESG). Brussels (Belgium), 2015. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf (date of the application: 21.09.2021).
8. World Health Organization. Code of Ethics and Professional Conduct [Electronic resource]. 2017. URL: http://www.who.int/about/ethics/code_of_ethics_full_version.pdf?ua=1 (date of the application: 21.09.2021).

Cogito ergo sum¹: етична складова наукової роботи

Анотація. Стаття присвячена питанням додержання академічної доброчесності в зов, зокрема ініціативам Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в цьому напрямку. Охарактеризовано заходи щодо формування академічної етики: бази даних інформаційного та методичного спрямування, Репозитарій університету як платформа відкритої науки, комплекс лекцій та практичних занять з метою дотримання академічної доброчесності, процес перевірки наукових праць на наявність елементів плагіату. В тексті статті звертається увага на основні аспекти етичної складової наукової публікації: складання списку літератури та джерел, а також додержання коректного цитування та оформлення посилань.

Ключові слова: академічна доброчесність, Наукова бібліотека, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, репозитарій, плагіат, цитування, бази даних.

Abstract. The article is devoted to the issues of observance of academic integrity in the institute, in particular to the initiatives of the Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University in this direction. Measures for the formation of academic ethics are described: information and methodological databases, University Repository as a platform of open science, a set of lectures and practical classes to maintain academic integrity, the process of checking scientific papers for plagiarism. The text of the article draws attention to the main aspects of the ethical component of a scientific publication: compiling a list of references and sources, as well as compliance with correct citations and references.

Keywords: academic integrity, Scientific Library, Odessa I. I. Mechnikov National University, Repository, plagiarism, citations, databases.

Питання наукової етики, академічної доброчесності завжди були важливими й на сучасному етапі залишаються актуальними.

Наразі в Україні діє проєкт «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» (Academic Integrity and Quality Initiative – Academic IQ), що реалізується Американськими Радами з міжнародної освіти за сприяння Посольства США в Україні (Відділу преси, освіти та культури), Міністерства освіти і науки України та Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти у 2020–2022 рр. Метою проєкту є об'єднання професійної спільноти освітян для обміну досвідом та співпраці задля впровадження принципів академічної доброчесності в системи середньої та вищої освіти України [4].

¹ Cogito ergo sum (лат. «думаю, отже існую») – засадниче положення філософії Рене Декарта, фундаментальний елемент західного раціоналізму Нового часу.

До участі в цьому проєкті було відібрано 60 університетів, у число яких входить і Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

Початку цього проєкту передували успішне адміністрування Американськими Радами Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP (2016–2019)². Усім відомо, що бібліотеки, особливо закладів вищої освіти, не стояли осторонь цього проєкту. Одним із складників загального проєкту «Сприяння академічній доброчесності в Україні» став започаткований Українською бібліотечною асоціацією у 2016 р. Проєкт «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек»³.

Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова просуває принципи академічної етики та прозорості, розробляє та впроваджує комплекс заходів щодо запобігання недоброчесності при написанні наукових праць.

В цьому повідомленні ми розкриємо заходи щодо академічної доброчесності, що ініціює Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова, та коротко повідомимо про правила додержання доброчесності.

Уся робота в напрямку академічної доброчесності ґрунтується на інформуванні користувачів щодо наукової етики.

По-перше, це створення баз даних.

БД «Формування академічної доброчесності» [6] інформативно-ознайомчого характеру, що складається з наступних розділів:

нормативно-правова база (перелік законодавчих документів, що регламентують дотримання академічної доброчесності);

інформативно-рекомендаційні матеріали (список літератури щодо академічної доброчесності);

заходи, що організує НБ ОНУ в цьому напрямку;

слайд-лекція «Академічна доброчесність: нова академічна культура» (знайомить з поняттям та складниками академічної доброчесності, а також повідомляє про відповідальність за її недотримання).

БД «Дослідникам» [1] методичного спрямування, яка містить інформацію для науковців, студентів, працівників бібліотек щодо культури наукових публікацій: нормативні документи, вимоги, правила, зразки та рекомендації до оформлення наукових видань, публікацій, списків джерел та літератури; надані правила цитування та посилання на використані

² Проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP (2016–2019) [Електронний ресурс] // Американські Ради з міжнародної освіти за сприяння Посольства США в Україні. Україна, Київ. URL: <https://bit.ly/3kfmzRc> (дата звернення: 05.11.2021).

³ Проєкт «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек» [Електронний ресурс] // Українська бібліотечна асоціація. Україна, Київ, 2016. URL: <https://bit.ly/3H38396> (дата звернення: 05.11.2021).

джерела; приділено увагу міжнародним правилам оформлення публікацій, а також транслітерації латинською мовою.

По-друге, активне функціонування Репозитарію відкритого доступу [5] – електронного архіву інтелектуальних продуктів університетської спільноти. Відкритий доступ до інформації – це запорука прозорості виконання наукових досліджень, а також один із антиплагіатних заходів. Це один із принципів, яким керувалась НБ ОНУ створюючи Репозитарій. В репозитарії на рівні монографій, навчальних та навчально-методичних посібників та наукових статей присутні також повні тексти дисертацій та авторефератів. Наразі архів налічує 30340 документів.

По-третє, розробка та організація комплексу лекцій та практичних занять з метою дотримання академічної доброчесності.

Лекції поділяються на декілька рівнів:

заняття для студентів перших курсів

лекції для магістрів, бакалаврів, аспірантів та викладачів.

Ознайомча лекція для перших курсів проводиться в три етапи:

1) знайомство зі структурними підрозділами бібліотеки, які беруть участь в обслуговуванні;

2) лекція «Інформаційно-електронні ресурси НБ ОНУ»;

3) практичне заняття «Інформаційний пошук у традиційних каталогах НБ ОНУ». Другий етап проводиться у залі для групових занять, де виклад супроводжується презентацією, а третій – у залі каталогів, де студенти мають можливість практично здійснити пошук в каталозі після надання рекомендацій спеціалістів.

Крім того співробітниками бібліотеки було розроблено комплекс лекцій та практичних занять для магістрів, аспірантів і професорсько-викладацького складу університету з метою дотримання академічної доброчесності.

«Основи бібліографічної грамотності: оформлення списку використаної літератури та посилань у наукових публікаціях»

«Загальні правила цитування та оформлення посилань»

«Оформлення наукових публікацій у журналах та збірниках»

«Основні друковані та електронні довідкові видання з відповідних спеціалізацій студентів наук»

«Інституційний репозитарій: електронний архів інтелектуальних продуктів університетської спільноти»

«Наукометрія. Короткий довідник для молодого вченого: як не загубитися в сучасному науковому світі»

Спеціалісти надають індивідуальні та групові консультації для студентів, магістрів, аспірантів та науковців щодо вимог до оформлення

наукової статті, списку літератури, видань різних видів.

Переважна більшість лекцій, баз даних та інших заходів спрямована на додержання етичної складової наукової публікації. Саме наукова сфера безпосередньо пов'язана з авторським та інтелектуальним правом. Тому академічна доброчесність відразу асоціюється із плагіатом, а точніше з його недопущенням. Боротьба з незаконним використанням чужих творів гостро постає в усьому світі.

В Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова наукові праці проходять перевірку на наявність елементів плагіату [3]. Ця функція покладена на сектор моніторингу плагіату НБ. Перевірка кваліфікаційних та наукових праць на наявність елементів плагіату здійснюється за допомогою сучасного онлайн-сервісу пошуку плагіату Unicheck (компанія «Антиплагіат», Україна, згідно Меморандуму МОНУ з компанією «Антиплагіат» від 4 квітня 2018 р.). Співробітники Наукової бібліотеки брали участь в обговоренні та входили до складу робочої групи з розроблення Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в освітній та науково-дослідній роботі учасників освітнього процесу та науковців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова⁴. З плином часу розширюються знання, удосконалюється процес перевірки, тому текст Положення зазнає актуальних змін.

Враховуючи вище сказане, зупинимось на основних аспектах етичної складової наукової публікації, про які ми наголошуємо різними способами.

Кожний студент, кожний науковець, кожний викладач стикається з такою задачею, як складання списку літератури до курсової та кваліфікаційної випускної роботи, до дисертації та монографії, до навчального посібника та наукової статті. Іноді це перетворюється в проблему. На лекції «Основи бібліографічної грамотності: оформлення списку використаної літератури та посилань у наукових публікаціях» ми знайомимо з видами списків літератури, їх призначенням. Коротко, зрозумілою мовою, за допомогою наочних прикладів знайомимо з ДСТУ щодо бібліографічного опису: проговорюємо використання знаків пунктуації, числівників, орфографії тощо. Подаємо схеми опису для видання в цілому, аналітичного опису, опису електронних ресурсів. Наразі, після введення

⁴ Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату у освітній та науково-дослідній роботі учасників освітнього процесу та науковців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова [Електронний ресурс] : затвердженою радою ОНУ ім. І. І. Мечникова від 29.06.2021 ; наказом ректора ОНУ імені І. І. Мечникова № 87-02 від 08.07.2021 // Одеський національний університет імені І. І. Мечникова : офіц. сайт. Електрон. дані. Україна, Одеса, 2021. URL: <https://bit.ly/3H5EFz8> (дата звернення: 05.11.2021).

у 2016 р. ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», а тим більше після затвердження МОНУ у 2017 р. Вимог до оформлення дисертації, важливим аспектом при складанні списків літератури є розуміння відмінності між бібліографічним описом та бібліографічним посиланням. Це також обговорюється на лекції, надаються конкретні приклади. Крім того слухачів знайомлять з міжнародними бібліографічними стилями, що наразі широко використовуються в науковій літературі.

Приклади оформлення списків як за ДСТУ 7.1:2006 Бібліографічний опис, так і ДСТУ 8302:2015 Бібліографічне посилання надані у БД «Дослідникам» [1].

Не менш важливим аспектом при написанні наукової роботи різного виду є коректне цитування та оформлення посилань. Цьому питанню присвячена самостійна лекція.

Наукова робота без цитування та запозичень неможлива: запозичуються матеріали або окремі результати, або ідеї і висновки, на яких розробляються проблеми, завдання, питання, вивченню яких присвячена робота. Однак потрібно знати, що грань між цитуванням і плагіатом досить тонка. Відмінність полягає в дотриманні правил і норм, які описані і регламентуються стандартами та низкою методичних рекомендацій.

У жовтні 2018 р. МОНУ були розроблені і розіслані зов України

Розширений глосарій термінів і понять з академічної доброчесності та

Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності⁵.

Важливо, що академічний плагіат не слід ототожнювати з порушенням авторського права як різновид права на інтелектуальну власність. Ці порушення мають певну область перетину, але не є тотожними. Академічний плагіат розглядається як порушення етичних норм академічної спільноти, а порушення авторського права – як правопорушення, відповідальність за яке визначається цивільним кодексом.

Академічний плагіат може відноситись до всіх типів джерел, зокрема текстів, малюнків, фрагментів музичних творів, математичним виразами, програмних кодів тощо.

Академічний плагіат потрібно відрізняти від помилок цитування. Найтиповішими помилками цитування є:

⁵ Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності [Електронний ресурс] / упоряд.: Є. Ніколаєв та В. Бахрушин // Американські Ради з міжнародної освіти за сприяння Посольства США в Україні. Київ, 04 квіт. 2019. URL: <https://bit.ly/3mUUX5L> (дата звернення: 05.11.2021).

відсутність лапок при використанні текстових фрагментів, які запозичені з інших джерел, при наявності коректного посилання на це джерело;

посилання на інше джерело;

неправильне оформлення посилань, яке ускладнює пошук джерела.

Можна виділити кілька грубих порушень при оформленні наукової роботи:

1. Відсутність посилання на джерело цитати в списку використаної літератури. Така помилка може стати наслідком простої неуважності, але при цьому розглядається як серйозний недолік.

2. Відсутність посилання в разі розміщення графічних матеріалів. При запозиченні графічних матеріалів (наприклад, схем, діаграм, малюнків), а також таблиць, потрібно розмістити посилання на джерело інформації. Така інформація без посилання на джерело буде порушенням авторських прав.

3. Дослівне переписування тексту і «черги» з цитат. Для того, щоб зберегти живий характер тексту, необхідно використовувати цитати в розумних межах, а також варіювати форму цитування. Наприклад, використовувати парафраз.

4. Порушення правил вторинного цитування. Автори досить часто цитують інформацію так, як ніби самостійно знайшли її в першоджерелі, або так, ніби вона належить автору вторинного джерела.

5. Помилки при цитуванні іноземних авторів. Неправильний переклад прізвища автора, відсутність оригінального написання імені та прізвища, помилки в парафразі в разі переведення іноземного джерела.

6. Складними є випадки включення співавторами одного і того ж спільно написаного раніше тексту в свої роботи. В принципі, це можна вважати допустимим, але при цьому має бути зазначено нероздільне авторство або авторство окремих фрагментів.

7. Використання цитат з неперевіреними авторством, а також цитат, що містять банальні або ж помилкові твердження.

8. Найгрубішою помилкою є відсутність лапок і посилання на джерело інформації. В такому випадку цитата є плагіатом!

У лекції підіймаються такі питання, як: загальні правила оформлення посилань на цитовані джерела; пунктуація при розміщенні посилань в тексті роботи; окремо розглядаються види запозичень та правила їх оформлення (цитата, парафраз) та особливості цитування деяких типів публікацій (цитування за вторинними джерелами, цитування джерел іноземною мовою, самоцитування, посилання на неопубліковані матеріали, цитування віршів, законодавчих актів тощо) [2].

У БД «Дослідникам» є докладна інформація з цієї теми [1].

Ці теми лекцій найбільш актуальні та затребувані, бо саме в них торкаємось нагальних питань, що сприяють зменшенню елементів плагіату в наукових працях. Але потрібно зазначити, що до етичної складової належить не тільки коректне оформлення посилань та запозичень, оформлення списку літератури. Оформлення статей в наукових виданнях, видавниче оформлення книг, а особливо електронних видань, підготовка яких набирає популярності – це також наукова, а також редакційна етика, якої необхідно дотримуватися. У комплексі лекцій наявна така: «Оформлення публікацій у наукових виданнях». Неодноразово співробітники Наукової бібліотеки проводили бібліографічні семінари для вишівських бібліотек Одеси щодо оформлення титульних сторінок видань. До того ж у БД «Дослідникам» є розділ, присвячений цій темі [1], де крім ДСТУ, що регламентують оформлення видань, надані розроблені співробітниками НБ зразки та шаблони оформлення видань різних видів (монографії, підручники та навчальні посібники, методичні рекомендації, матеріали конференцій, електронні видання).

Тема електронних видань займає наразі особливе місце в освітній та науковій спільноті. Враховуючи сучасні тенденції сприйняття інформації та фінансові витрати на друкування видань, все більше віддається перевага електронним виданням. Сама ця тема і стала основною для проведення в квітні 2021 р. бібліографічного семінару «Альтернатива друкованій продукції – електронне видання»⁶, де розповіли про саме редакційно-видавниче оформлення видань такого типу, а також були надані рекомендації щодо нюансів оформлення тексту (вибір шрифтів, кеглю, прописних літер, курсиву, перехресних посилань тощо).

Отже, Наукова бібліотека намагається підсилити спроможності освітньої системи на засадах та принципах академічної доброчесності. Зі свого боку, співробітники НБ будують віртуальний простір, тобто сайт НБ, на принципах прозорості та відкритості, пропагують додержання етичних норм наукових публікацій шляхом організації лекцій та занять, створення баз даних як інформаційного, так і методичного спрямування, проведення консультацій щодо коректного оформлення запозичень, посилань та списків літератури задля зниження елементів плагіату в наукових статтях. Саме бажання додержуватися наукової етики робить науковця справжнім дослідником, шляхетним вченим та думаючою людиною, для якої слова

⁶ Альтернатива друкованій продукції – електронне видання [Електронний ресурс] : наук.-практ. вебінар // Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечников : офіц. сайт. URL: <https://bit.ly/30eLCNo> (дата звернення: 05.11.2021).

«Cogito ergo sum» «думаю, отже існую» – стиль життя, а не просто відоме висловлювання.

Список використаних джерел

1. Дослідникам [Електронний ресурс] : база даних // Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова : офіц. сайт. Україна, Одеса, 2017–2021. URL: <https://bit.ly/3oc0Pqu> (дата звернення: 05.11.2021).
2. Кудінов І. О. Основи наукового цитування [Електронний ресурс]. Україна. URL: <https://bit.ly/3H2Ks8x> (дата звернення: 05.11.2021).
3. Перевірка на плагіат [Електронний ресурс] : інформ. сторінка // Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова : офіц. сайт. Одеса, 2018–2021. – URL: <https://bit.ly/3mUetze> (дата звернення: 05.11.2021).
4. Проєкт «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» [Електронний ресурс] // Американські Ради з міжнародної освіти за сприяння Посольства США в Україні. URL: <https://americancouncils.org.ua/programs/academi/> (дата звернення: 05.11.2021).
5. Репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова [Електронний ресурс] // Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова : офіц. сайт. Одеса, 2010–2021. URL: <https://bit.ly/3bXVKwd> (дата звернення: 05.11.2021).
6. Формування академічної доброчесності [Електронний ресурс] : база даних // Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова : офіц. сайт. Одеса, 2016–2021. URL: <https://bit.ly/3oc0zrw> (дата звернення: 05.11.2021).

Maria Pawłowska

Katarzyna Dobija

«Dobre jest to, co uczciwe – wszystkie pozostałe dobra są fałszywe i podrabiane» (Seneka) : praca biblioteki z kultury uczciwości akademickiej

Анотація. Стаття присвячена культурі академічної доброчесності в роботі бібліотеки Ягеллонського університету, зокрема привілеям бібліотек, згідно з якими польські навчальні заклади можуть виконувати ряд функцій: безкоштовно надавати в межах своїх навчальних програм електронні копії творів, підготувати або замовити копії цих творів для доповнення, збереження чи захисту власних колекцій, зробити колекції доступними для дослідницьких або пізнавальних цілей за допомогою терміналів інформаційної системи, що розташовані в приміщеннях цих підрозділів тощо.

Окрім того, мова йде про дотримання норм авторського права взагалі в Польщі, яке регулюється такими правовими актами, як Закон про авторське право та суміжні права 1994 р, Закон про бібліотеки 1997 року, зокрема пункт 1 статті 3: Бібліотеки організовують та забезпечують доступ до ресурсів польської та світової науки та культури, Загальний регламент про захист даних (GDPR) – Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року.

Майнове право авторів книг науково-технічного напрямку частково забезпечується товариством КОPIPOL (Асоціація колективного управління авторськими правами авторів науково-технічних праць), доступ до електронних копій книг, які зберігаються в бібліотеці, надає, наприклад, популярна платформа Academica, працює Єдина система антиплагіату.

Використання онлайн-матеріалів пов'язане зі спеціально створеними ліцензіями (Licence Creative Commons), які визначають, в який спосіб можна використовувати окремі твори відповідно до чинних правових принципів. Для бібліотеки як установи, що виконує також освітні чи дидактичні функції, захист прав та інтересів авторів повинен мати велике значення.

Ключові слова: академічна доброчесність, Ягеллонський університет, авторське право, електронні колекції.

Temat zaproponowany przez organizatorów konferencji, zwłaszcza jego część dotycząca kultury uczciwości akademickiej, skłaniałby do szerokiego potraktowania terminu uczciwości, skupmy się jednak tylko na jednym aspekcie tego zagadnienia. Nawiązując do motto wykorzystanego w tytule, rozważyć będziemy sprawę uczciwości w kontekście tworzenia dzieł samodzielnych i oryginalnych, takich które nie zahaczają o plagiat i przygotowane są zgodnie z zasadami prawa autorskiego.

Czym jest prawo autorskie?

Prawo autorskie to zespół przepisów prawnych, określających prawa przysługujące autorowi utworu oraz upoważniające autora do decydowania o

użytkowaniu dzieła i czerpaniu z niego korzyści.

Prawo autorskie majątkowe przyznaje monopol rozporządzania dziełem dla korzyści materialnych. Jest ono zbywalne.

Prawo autorskie osobiste jest dożywotnią, niezbywalną i nienaruszalną częścią prawa autorskiego będącą rodzajem więzi łączącej twórcę z jego utworem, wyrażającej się w prawie do: autorstwa utworu, oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo, do nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania, a także do decydowania o pierwszym udostępnieniu oraz nadzoru nad sposobem korzystania z utworu¹. Zgodnie z ustawą w Polsce ochrona praw majątkowych autora trwa 70 lat od chwili śmierci twórcy. Pojęcie twórcy jest tu ujęte bardzo ogólnie i w każdym przypadku konieczna jest dogłębna analiza utworu/dzieła, bo np. twórcą jest również tłumacz utworu, reżyser, scenarzysta, aranżer muzyki itd.

W Polsce prawo autorskie regulowane jest następującymi aktami prawnymi:

- Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 1994 roku;
- Ustawa o bibliotekach z 1997 roku, w szczególności artykuł 3 ustęp 1: *„Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej”*²;
- Rozporządzenie Ogólne o Ochronie Danych Osobowych (RODO) - Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych);
- Dyrektywa 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym.

Dozwolony użytek biblioteczny

Dzięki ustawie o bibliotekach i wprowadzeniu w niej zasady dozwolonego użytku publicznego, biblioteki mogą udostępniać swoje zbiory szerokiemu gronu użytkowników bez ponoszenia kosztów i innych obciążeń związanych z koniecznością uzyskania pozwolenia twórcy na korzystanie z jego utworu. Z drugiej strony, biblioteki pozwalają twórcom dotrzeć do szerszej publiczności, chronią również dzieła niedostępne już na rynku wydawniczym, ułatwiają dostęp do dóbr kultury i osiągnięć nauki, zachowując równowagę między monopolem

¹ Podręczny słownik bibliotekarza / opr. G. Czapnik i inni. Warszawa, 2011. S. 272.

² Ustawa z dn. 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach // Dziennik Ustaw. 1997. № 85, poz. 539. S. 2615–2619.

autorskim a szeroko pojętym interesem społecznym. Do współczesnych bibliotek trafiają nie tylko dokumenty piśmiennicze (książki, czasopisma) ale również materiały dźwiękowe, audiowizualne i multimedia. Ta różnorodność zbiorów powoduje szereg dodatkowych problemów z interpretacją przepisów prawnych, zwłaszcza że twórcy prawa nie zawsze nadążają za nowymi technologiami, dlatego pojawia się wiele nierozwiązanych kwestii prawnych, na przykład nie zawsze wiadomo jak chronić materiały pochodzące z Internetu.

Przywilej biblioteczny

Artykuł 28 prawa autorskiego wprowadza pojęcie tzw. przywileju bibliotecznego, zgodnie z którym instytucje oświatowe (biblioteki, archiwa, szkoły, ośrodki informacji i dokumentacji) mogą:

- Udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów rozpowszechnionych;
- Sporządzać lub zlecać sporządzanie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów;
- Udostępniać zbiory dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek³.

Zasada dozwolonego użytku publicznego pozwala bibliotekom udostępniać różnego rodzaju zbiory, ale nie zwalnia ich z przestrzegania praw autorskich! Wręcz przeciwnie, nakłada na bibliotekarzy dodatkowe obowiązki związane z uzyskaniem wiedzy dotyczącej szczegółowych rozwiązań prawnych i koniecznością dzielenia się swoim doświadczeniem w tym zakresie, zarówno ze współpracownikami, jak i użytkownikami biblioteki, bo rozwiązania prawne dotyczące tych zagadnień są skomplikowane, a bibliotekarze nie zawsze mogą liczyć na wsparcie i pomoc prawną.

Prawo autorskie w bibliotekach akademickich

Prawa autorskie dotyczą wszystkich bibliotek, ale skupmy się na działalności bibliotek akademickich i pracy z czytelnikami, którymi są studenci, doktoranci i pracownicy naukowcy wyższych uczelni.

W kontekście podstawowych zadań biblioteki (gromadzenie, opracowanie, udostępnianie materiałów bibliotecznych) należy sobie zadać pytanie: czy

³ Ustawa z dn. 4 lutego 1994 r. O prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jednolity) // Dziennik Ustaw. 1994. № 24, poz. 83. S. 301–315; Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych // Dziennik Ustaw. 2006. №90. poz. 631. S. 4228–4252. Nowelizacja ustawy wprowadzona w 2004 uwzględnia przepisy dyrektyw Unii Europejskiej.

biblioteka jest zobowiązana do przeciwdziałania ewentualnym naruszeniom prawa autorskiego jakich mogliby dopuścić się czytelnicy?

Kwestią budzącą wątpliwości jest to, czy czytelnik może powielać wypożyczone w bibliotece materiały, ale również to, czy biblioteka może sporządzać kopie i udostępniać je czytelnikom. Szczególnie aktualne pozostają te pytania w dobie trwającej pandemii i konieczności ograniczenia działalności bibliotek.

Nie da się podać gotowych rozwiązań wszystkich nurtujących bibliotekarzy problemów, zwłaszcza że rozwiązania prawne w tej dziedzinie mogą się różnić w poszczególnych krajach. Polskie prawo stanowi, że w ramach dozwolonego użytku osobistego czytelnik może wykonać kopie dokumentów i korzystać z niej osobiście lub w gronie najbliższych mu osób. Może więc wypożyczyć książkę w bibliotece, powielić ją samodzielnie, a sposób jej wykorzystania i zgodność z zasadami prawa autorskiego leży w jego rękach. W ramach prowadzonych szkoleń bibliotecznych i dostępnych dla studentów wykładów z prawa autorskiego dowiadują się oni o swoich prawach i obowiązkach wynikających z ustawy⁴.

<http://www.kopipol.pl/>

Majątkowe prawa autorów książek naukowych i technicznych są w Polsce częściowo zabezpieczone dzięki powołanemu stowarzyszeniu KOPIPOL (Stowarzyszenie Zbiorowego Zarządzania Prawami Autorskimi Twórców Dzieł Naukowych i Technicznych), które od producentów i importerów urządzeń reprograficznych (kserokopiarek, skanerów, drukarek itd.) oraz tzw. punktów ksero pobiera środki, które przeznacza na rekompensatę dla autorów za kopiowanie ich twórczości w ramach dozwolonego użytku.

⁴ Mowa tutaj o Ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 1994 roku.

Odrębnym zagadnieniem jest zapewnienie użytkownikom dostępu do czasopism naukowych, zarówno tych w formie tradycyjnej, jak i czasopism elektronicznych. Udostępnianie literatury naukowej w formie elektronicznej łączy się z koniecznością nabycia licencji, na podstawie których studenci i naukowcy mają dostęp do artykułów naukowych kupowanych przez bibliotekę m.in. w ramach konsorcjów. Tu również mogą pojawić się uzasadnione wątpliwości: czy wolno przysyłać w ramach wypożyczeń międzybibliotecznych pliki pdf z artykułami z czasopism, do których biblioteka wykupiła dostęp. Jeśli licencja nie stanowi inaczej, biblioteka nie może przysyłać takich materiałów, bo wiąże się de facto ze zwielokrotnieniem treści, czytelnik może więc z nich skorzystać na miejscu w bibliotece. Zasady, które obowiązują dla zbiorów tradycyjnych obowiązują również dla zbiorów cyfrowych.

Na komputerach w bibliotece możemy udostępniać skany posiadanych przez bibliotekę książek, przestrzegając zasady że równocześnie możemy udostępnić tylko tyle kopii ile egzemplarzy fizycznych znajduje się w bibliotece. Na takiej zasadzie działa na przykład bardzo popularna w Polsce platforma *Academica*.

<https://www.academia.edu.pl/>

Biblioteki cyfrowe

Tworzenie i udostępnianie materiałów w ramach bibliotek cyfrowych rządzi się nieco innymi zasadami. Ponieważ dla większości zgromadzonych tam materiałów wygasły już prawa autorskie, można je udostępniać bez przeszkód szerokiemu gronu odbiorców. Pamiętać należy jednak o tych dokumentach, które wciąż jeszcze objęte są prawem autorskim, możemy je prezentować wyłącznie na lokalnych komputerach biblioteki.

Udostępnianie dokumentów audiowizualnych

Różnorodność materiałów bibliotecznych, o której już wspomniano, to konieczność wypracowania zgodnych z prawem metod udostępniania materiałów audiowizualnych, fonograficznych i ikonograficznych.

O ile wypożyczenie filmu przez czytelnika (zwłaszcza w bibliotece publicznej) nie jest już problematyczne, o tyle jego prezentacja w bibliotece wciąż jeszcze wzbudza kontrowersje. Z punktu widzenia prawa autorskiego dozwolone jest to wyłącznie wtedy, gdy pokaz nie ma charakteru komercyjnego i ściśle wiąże się z realizacją statutowych zadań biblioteki (np. realizacja celów dydaktycznych) a film został kupiony legalnie i jest rozpowszechniany za zezwoleniem twórców.

Prezentacje

W ramach swoich zajęć studenci oraz pracownicy wielokrotnie muszą sporządzić różnotematyczne prezentacje multimedialne, w których wykorzystane są zarówno elementy graficzne, jak i tekstowe. Często zdarza się, że autor takiej prezentacji zamieszcza w niej zaczerpnięte z Internetu zdjęcia, grafiki, fragmenty filmów, muzykę itp. Istnieje olbrzymie niebezpieczeństwo naruszenia praw autorskich podczas ściągania takich materiałów z sieci. W przypadku nienależytego ich opisanie, gdy brak źródeł z których pochodzą i nazwisk autorów, którzy te utwory stworzyli, w prezentacji studenta takie informacje również się nie znajdują. A najważniejszą zasadą jest podpisanie każdego elementu prezentacji, którego nie jesteśmy autorami. Często konieczna jest zgoda autora na wykorzystanie stworzonych przez niego treści, niektóre materiały udostępniane są odpłatnie, a zdarza się, że studenci nie dokładają należytej staranności, by te informacje uzyskać i by znalazły się one w ich prezentacji. Przy tej okazji warto również nadmienić, że zarówno prawo autorskie, jak i RODO, wymagają zgody na udostępnianie wizerunku osób znajdujących się na prezentowanym zdjęciu lub filmie (ochrona wizerunku).

Domena publiczna

Wiele materiałów, nie tylko ikonograficznych, udostępniane jest w Internecie nieodpłatnie, w ramach tzw. domeny publicznej. To różnego rodzaju dokumenty, do których wygasły prawa autorskie. Również bibliotekarze powinni uświadamiać studentom, że lepiej pokazać mniej niż narażać się na kłopoty związane z niezgodnym z prawem udostępnieniem treści.

Licencje Creative Commons

Z wykorzystaniem materiałów internetowych wiążą się specjalnie stworzone licencje, które określają w jaki sposób można wykorzystywać poszczególne utwory. Pokazują również, jak oznaczyć stworzone przez siebie treści, by mogły być rozpowszechniane zgodnie z obowiązującymi zasadami prawnym.

Licencje Creative Commons

Użycie autorstwa 4.0 – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmniejszanie, rozpowszechnianie, przedkładanie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autora. Jest to licencja gwarantująca najszersze swobody kreacji artystycznej.

Użycie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmniejszanie, rozpowszechnianie, przedkładanie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na własny użytek bezcelowo udostępnia taki sam licencja. Jest to licencja używana przez Wikipedię i jej podobne projekty.

Użycie autorstwa-Bieżące utwory niekomercyjne 4.0 Polska – Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedkładanie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych, jak i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci i (w twórczości) (w twórczości) (w twórczości).

Użycie autorstwa-Użytki niekomercyjne-Bieżące utwory niekomercyjne 4.0 Polska – Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedkładanie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci i (w twórczości) (w twórczości) (w twórczości).

Użycie autorstwa-Użytki niekomercyjne 4.0 – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmniejszanie, rozpowszechnianie, przedkładanie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych. Warunek ten nie obejmuje jednak utworów zależnych (mogą zostać stworzone nowe kopie).

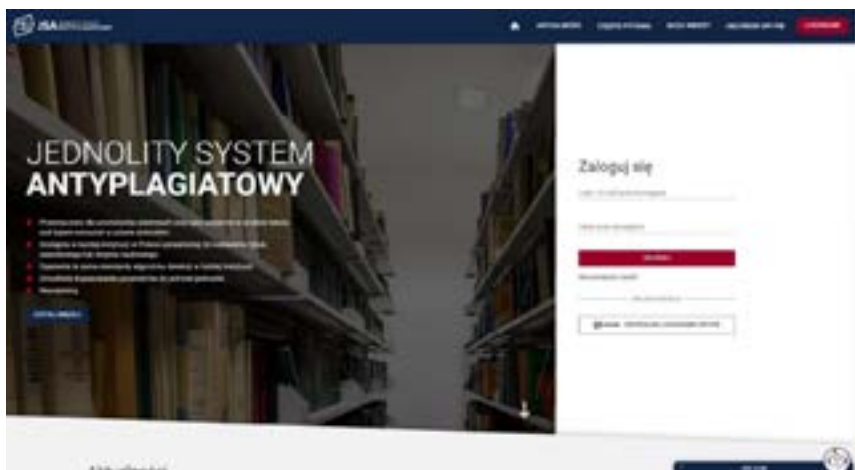

Użycie autorstwa-Użytki niekomercyjne-Na tych samych warunkach 4.0 – Licencja ta pozwala na rozpowszechnianie, przedkładanie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz tak długo, jak utwór zależny będzie również obsługiwany tą samą licencją.

<https://creativecommons.pl/poznaj-licencje-creative-commons/>

Zasady obowiązujące studentów podczas przygotowywania prac naukowych

Olbrzymim wyzwaniem jest dla studentów przygotowanie prac pisemnych: licencjackich, magisterskich i doktoranckich, ale również innego rodzaju prac naukowych. Promotorzy i opiekunowie takich prac zwracają szczególną uwagę na właściwe korzystanie z dostępnych źródeł, w szczególności oceniają samodzielność w przygotowaniu pracy. Studenci uczą się poprawnego przytaczania cytatów i właściwego ich opisu, muszą również pamiętać o tym, by cytat był uzasadniony i proporcjonalny do wkładu własnego studenta, by nie ulegało wątpliwości, że przygotowana praca jest nowatorska i ma swój indywidualny charakter. Użyte cytaty muszą być wyraźnie oznaczone (lub wyodrębnione w tekście) i konieczne jest podanie informacji bibliograficznych dotyczących ich pochodzenia. Być może dbałość o poziom przygotowywanych przez studentów prac nie leży w zakresie obowiązków biblioteki, ale przypominanie o tych, wydawało by się oczywistych sprawach i wyrabianie w młodych ludziach nawyku uczciwości naukowej, jest szczególnie ważne dlatego nie możemy o tym zapominać.

<https://jsa.opi.org.pl>

Plagiat i autoplaciat

Odrębnym zagadnieniem jest problem pojawiających się niekiedy prac, które noszą cechy plagiatu lub autoplaciatu. Uczelnie walczą z tym nieuczciwym procederem na przykład poprzez stosowanie wciąż udoskonalanych programów antyplagiatowych. Uniwersytet Jagielloński zapewnia darmowy dostęp do czterech różnych systemów sprawdzających prace studentów: (linki)

Jednolity system antyplagiatowy – rekomendowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, bazuje na Ogólnopolskim Repozytorium Pisemnych Prac Dyplomowych, powiązany jest z systemem POL-on oraz wyszukiwarką polskiego Internetu NEKST;

- Otwarty system antyplagiatowy;
- Urkund (przydatny w sprawdzaniu prac w języku angielskim);
- Plagiat.pl.

Podstawowy wymóg, jaki powinna spełniać przygotowana przez studenta praca, to 70% oryginalnego, twórczego wkładu autora w jej opracowanie. Podczas sprawdzania prac wykonywana jest analiza statystyczna, stylometryczna i semantyczna badanych tekstów. Sprawdzanie pracy może trwać od kilku minut do 24 godzin. Warto dodać, że zgodnie z polskim prawem za plagiat może grozić kara grzywny, a nawet ograniczenia lub pozbawienia wolności do lat 3.

Wsparcie studentów niepełnosprawnych a prawa autorskie

Chcemy zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt działalności bibliotek, który dotyczy wsparcia dydaktycznego w kształceniu studentów niepełnosprawnych.

Biblioteki mogą przygotowywać kopie utworów i inne materiały, które ułatwią studentowi niepełnosprawnemu proces edukacji, trzeba jednak pamiętać, że wykorzystanie takich materiałów musi być związane z rodzajem niepełnosprawności i nie może mieć charakteru zarobkowego.

Zdobywanie nowych kompetencji przez bibliotekarzy

Przestrzeganie przez czytelników (studentów) prawa autorskiego to bardzo bogata i niezwykle aktualna tematyka, o czym świadczą kolejne szkolenia w tym zakresie organizowane dla bibliotekarzy zarówno przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, jak również przez firmy komercyjne. Warto dodać, że na te ostatnie nie wszystkie biblioteki mogą sobie pozwolić, ponieważ opłata za takie kursy jest często bardzo wygórowana. Dodatkowo, nie wszystkie osoby prowadzące takie szkolenia znają specyfikę pracy biblioteki i wielu wątpliwości bibliotekarzy nie są w stanie rozwiązać. Brakuje również działań odgórnych w tym zakresie, zagadnienia trudne do interpretacji prawnej pozostają często nierozstrzygnięte, jak na przykład to czy wolno zamieszczać w katalogach i w mediach społecznościowych bibliotek, okładki nowo zakupionych książek. Teoretycznie jest to łamanie praw autorskich, jednak gdy przeglądamy katalogi różnych bibliotek lub ich strony np. na Facebooku zauważamy coraz częściej, że jest to, trafiający do szerokiego grona odbiorców, sposób na promocję biblioteki i jej zbiorów. Nieznajomość prawa nie zwalnia z konsekwencji jego naruszenia, dlatego powinniśmy mieć świadomość, że o wielu aspektach prawa autorskiego należy mówić jak najczęściej i tak, by te informacje docierały nie tylko do bibliotekarzy akademickich, ale również do bibliotekarzy w małych wiejskich bibliotekach. W środowisku bibliotekarskim głośna była swego czasu sprawa związana z wykorzystaniem pochodzących z Internetu zdjęć polskiego Noblisty, Czesława Miłosza. Kilka bibliotek udostępniło te fotografie, nie wskazując autorstwa i nie pytając autora o zgodę na publikację. Sprawy znalazły swój finał w sądach, gdzie autorka zdjęcia domagała się od bibliotek zadośćuczynienia finansowego w wysokości od 5 do 18 tysięcy złotych. Trzy sądy, w których toczyły się trzy oddzielne postępowania, wydały trzy różne wyroki. Nie wchodząc w szczegóły poszczególnych procesów i zasądzonych wyroków, możemy przytoczyć powtarzające się ich uzasadnienie: Dla biblioteki jako instytucji pełniącej także funkcje edukacyjne, czy dydaktyczne ochrona praw i interesów twórców powinna mieć istotne znaczenie⁵. I z tym stwierdzeniem wszyscy musimy się zgodzić.

Tak więc, nie tylko w naszym odczuciu, spotkania bibliotekarzy, podczas

⁵ Biblioteka UKRADŁA zdjęcie Czesława Miłosza. Teraz zapłaci MAJĄTEK. [Zasób elektroniczny] URL: <https://lodz.se.pl/biblioteka-ukradla-zdjecie-czeslaw-milosza-teraz-zaplaci-majatek-aa-ueAr-hSM7-augf.html> (dostęp: 5.11.2021)

których omawiane są sprawy związane ze znajomością i przestrzeganiem prawa autorskiego są bardzo ważne ponieważ wzbogacają naszą wiedzę, uaktualniają ją, a dzielenie się doświadczeniem w tym zakresie jest bezcenne. Mimo że w poszczególnych krajach prawo autorskie może być sformułowane inaczej, to spotkania w gronie bibliotekarzy z kilku państw przybliżają tę tematykę i pokazują problemy, z którymi wszyscy musimy się mierzyć.

Lucius Annaeus Seneca (Minor), (Prado), fot. Jean-Pol GRANDMONT
Dobre jest to, co uczciwe...

Myśl sformułowana przez Senekę jest bardzo szlachetna, bo nie ulega wątpliwości, że „Dobre jest to, co uczciwe – wszystkie pozostałe dobra są fałszywe i podrabiane”, jednak wszyscy zdajemy sobie sprawę z tego, że nawet mimo ścisłej wykładni prawa i dobrej woli twórcy, nie zawsze udaje się stworzyć wspaniałe i oryginalne dzieło.

Bibliografia

1. Biblioteka UKRADŁA zdjęcie Czesława Miłosza. Teraz zapłaci MAJĄTEK. [Zasób elektroniczny] URL: <https://lodz.se.pl/biblioteka-ukradla-zdjecie-czeslawa-milosza-teraz-zaplaci-majatek-aa-ueAr-hSM7-augf.html> (dostęp: 5.11.2021).
2. Grabowska K. Otwarte zasoby edukacyjne w kontekście pracy biblioteki szkolnej [Zasób elektroniczny]. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:qxt2WXbD8XAJ:https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php%3Fid%3D3788+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl> (dostęp: 5.11.2021).
3. Howorka B. Prawo autorskie w pracy bibliotekarza. Warszawa : Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 2012. 375, [1] s.
4. Jankowska M. Prawo autorskie w działalności bibliotek // Bibliotheca Nostra : Śląski Kwartalnik Naukowy. 2012. № 3 (29). S. 37–45.
5. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych // Dziennik Ustaw. 2006. №90. poz. 631. S. 4228–4252.
6. Podręczny słownik bibliotekarza / oprac. Grzegorz Czapnik, Zbigniew Gruszka ; przy współpr. Hanny Tadeusiewicz ; Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Uniwersytet Łódzki. Warszawa : Wyd.o Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2011. 612 s. : il.
7. Podstawowe pytania i odpowiedzi o prawie autorskim w bibliotece. [Zasób elektroniczny]. URL: <https://docplayer.pl/9190578-Podstawowe-pytania-i-odpowiedzi-o-prawie-autorskim-w-bibliotece.html> (dostęp: 5.11.2021).
8. Siewicz K., Szczepańska B., Analiza prawna przepisów prawa autorskiego dotyczących bibliotek, projekt nowelizacji. [Zasób elektroniczny]. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Qtc8yM5JVYkJ:https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/2013/07/CCPP_Analiza-prawna-przepisow-praut-dotyczacych-bibliotek_FINAL.pdf+&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=pl (dostęp: 5.11.2021).
9. Siewicz K., Szczepańska B. Analiza prawna przepisów prawa autorskiego dotyczących bibliotek. Zdiagnozowane problemy i propozycje rozwiązań [Zasób elektroniczny]. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Of0pmBBtfqwJ:https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/2012/08/Centrum-Cyfrowe_Prawo-autorskie-i-biblioteki.pdf+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl (dostęp: 5.11.2021).

10. Stanisławska-Kloc S. Prawo autorskie a biblioteka cyfrowa. [Zasób elektroniczny]. URL: <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/iwb3/artukul.php?e>. (dostęp: 5.11.2021).
11. Ustawa z dn. 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach // Dziennik Ustaw. 1997. № 85, poz. 539. S. 2615–2619.
12. Ustawa z dn. 4 lutego 1994 r. O prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jednolity) // Dziennik Ustaw. 1994. № 24, poz. 83. S. 301–315.

Академічна доброчесність в освітньому та науковому середовищі: бібліотечні ресурси

Анотація. У статті розглянуто питання академічної доброчесності в освітньому та науковому середовищі, окреслено шляхи її популяризації у функціонуванні вишу, проаналізовано роль бібліотек у цьому процесі.

Ключові слова: інформаційне суспільство, академічна доброчесність, наукова етика, наукове середовище, бібліотека.

Abstract. The article examines the issues of academic integrity in the educational and scientific environment, outlines the ways of its popularization in the university, analyzes the role of libraries in this process.

Keywords: information society, academic integrity, scientific ethics, scientific environment, library.

Інформатизація суспільства, стрімкий розвиток технологій та вільний доступ до продуктів інтелектуально власності значно полегшують процес використання й поширення інформації. Та паралельно з цими позитивними явищами набувають усе більших обертів процеси недобросовісного запозичення, привласнення і використання чужих ідей та думок, як молодими, так і більш досвідченими вченими. Щоправда, ця проблема притаманна не лише Україні.

Безумовно, питання наукової етики в контексті загальнолюдської завжди було актуальним, тим більше з огляду на прагнення України інтегруватись у європейський і світовий освітній та науковий простори. Саме тому шляхи подолання проблем, спричинених недотриманням принципів академічної доброчесності, стали в Україні предметом наукових досліджень та обговорення на різних академічних платформах.

Питання доброчесності вивчали такі відомі українські дослідники, як С. Глущенко, Л. Курочка, І. Федорович, Т. Семків, Л. Прудіус, Л. Зуєва та багато інших.

На сучасному етапі академічна доброчесність є одним із найважливіших складників вищої школи як соціального інституту. Вона означає, що в процесі навчання чи досліджень студенти, викладачі та молоді науковці керуються передусім принципами чесності, чесною праці та навчання. Академічна доброчесність сприймається як моральний кодекс та етичні правила цивілізованого наукового й освітнього співтовариства.

Передовсім варто зазначити, що академічна доброчесність – це один

із виявів загальної культури особистості, а також вираження поваги до інших. Чим вищий рівень взаємоповаги, чесності та довіри у спільноті, тим краще людина здатна вирішити свої завдання. Тобто, позитивні зрушення в країні слід починати з себе, із власного робочого місця і ставлення до виконання своїх обов'язків: «Якісна зміна системи вищої освіти вимагає розроблення нових підходів до навчання та викладання, утвердження чесності та етичних цінностей в освітньому процесі й науковій діяльності, створення нових механізмів побудови комунікації в закладах вищої освіти, що сприятиме формуванню високої академічної культури, носіями якої будуть науково-педагогічні і наукові працівники та здобувачі освіти» [10].

Академічну доброчесність можна тлумачити ще як «інтелектуальну чесність», якою користуються у використанні інформації, що стає підставою для формування висновків та результатів досліджень, а також інших заходів, пов'язаних з пошуками та отриманням знань[2, с. 27].

Відповідно до Бухарестської декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі, кожен член академічної та освітньої спільноти повинен прагнути до чесності і тільки потім поширювати цю вимогу на інших учасників освітнього та наукового процесу, послідовно утримуючись від брехні, шахрайства, крадіжок та інших форм нечесної поведінки, що викривляють парадигму освіти й науки.

Тобто, поняття «академічна доброчесність» є «комплексним й охоплює загальне бачення і конкретні принципи того, яким має бути якісний освітній процес» [3].

Важливим складником державної політики у сфері освіти є Закон «Про освіту», прийнятий Парламентом України 5 вересня 2017 р. В основу цього документа було покладено «Фундаментальні цінності академічної доброчесності», розроблені Міжнародним центром академічної доброчесності (International Center for Academic Integrity) при Ратлендському інституті етики (Університет Клемсона, Південна Кароліна, США). Стаття 42 цього Закону України визначає академічну доброчесність як «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [1].

Услід за Міжнародним центром при Університеті Клемсона в українському законі було виокремлено шість постулатів академічної доброчесності, а саме: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність та відвага [1]. Усі ці компоненти мають стати базисом етичної та моральної поведінки як студентів, так і викладачів. Чесність

перед собою та чужими думками, довіра до навчального процесу, викладачів та студентів, справедливе оцінювання, повага до чужих наукових праць та думок, відповідальність за своє навчання та виконання робіт, відвага у виконанні всіх поставлених завдань – такими мають бути принципи справжнього дослідника.

У науковій спільноті чітко окреслено правила академічної доброчесності, які мають дотримуватись усі науково-педагогічні й наукові працівники, студенти. З-поміж них: обов'язкове посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання [1].

Разом з тим визначено і порушення академічної доброчесності, а саме: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання [1].

Порушення академічної доброчесності супроводжуються притягненням до відповідальності. Для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів освіти передбачено такі дисциплінарні покарання, як: відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання; позбавлення присудженого наукового ступеня чи присвоєного вченого звання; відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади [5].

З-поміж видів академічної відповідальності для здобувачів вищої освіти є повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); позбавлення академічної стипендії; позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання [5].

Варто підкреслити, що дотримання засад академічної доброчесності є двостороннім процесом, у якому беруть участь і викладачі, й студенти. Саме викладачі мають бути прикладом та взірцем для наслідування молодого покоління. Утілення в життя ідеалів доброчесності та високого професіоналізму надихає молодь розвиватися, створювати власні наукові проекти та досягати нових вершин в освіті й науці, керуючись принципами академічної доброчесності. Відсутність єдиної позиції викладачів щодо порушень академічної доброчесності дезорієнтує студента, наштовхує на сумніви щодо вартості зусиль дотримання академічної доброчесності,

адже це важчий шлях, підриває цінність проголошених загальноосвітніх стандартів академічного життя [3].

Плекання цінностей академічного життя, приналежності до академічної спільноти та підтримання відповідної організаційної культури в закладах вищої освіти є фундаментом для можливості впливу на ціннісно-мотиваційну структуру особистості студента. Здорова академічна культура є «безцінним символічним капіталом навчального закладу, що знаходить своє вираження у писаних і неписаних нормах, які визнаються університетською спільнотою. Вони творять неповторний профіль будь-якого закладу вищої освіти» [6].

Загалом академічна доброчесність є моральним ядром академічної культури, і пояснення її основних засад студентам і науковцям є одним із важливих завдань. Значуща роль у цьому процесі належить бібліотекам.

Так, Українська бібліотечна асоціація ще у 2016 р. започаткувала проєкт «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек» за підтримки Посольства США в Україні. Основне його завдання – «включення бібліотек різних типів, видів, підпорядкування у процес формування в суспільстві культури академічної доброчесності, запобігання проявам шахрайства, плагіату, корупції у сфері освіти та науки, зокрема, в школах та університетах» [4]. Крім того, два роки поспіль було розроблено й впроваджено програму підвищення кваліфікації працівників бібліотек «Академічна доброчесність та бібліотеки». А ще через рік з'явилося електронне видання «Профіль компетентностей бібліотекарів з академічної доброчесності» [4].

Як показує практика, активною просвітницькою діяльністю з цього питання в межах бібліотеки є круглі столи і тренінги з питань академічної доброчесності. Зокрема, такі тренінги проводились під час роботи VII і VIII Львівського міжнародного бібліотечного форуму, щорічних конференцій УБА [9, с. 37].

Упродовж останніх років експертами УБА, працівниками різних бібліотек України було підготовлено низку методичних та інформаційних матеріалів, наприклад:

«Основи формування культури академічної доброчесності в бібліотеці: інформаційний огляд» (Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка);

«Навчання студентів академічній доброчесності у бібліотеці ВНЗ: методичні поради» (Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія»);

«Програмне забезпечення для перевірки наукових текстів на плагіат: інформаційний огляд» (Наукова бібліотека Національного педагогічного

університету імені М. П. Драгоманова);

«Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації» (Науково-технічна бібліотека імені Г.І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського») [4].

Співробітники Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» теж не стоять осторонь цього процесу. У своїй роботі бібліотекарі, як і науково-педагогічні працівники, послуговуються низкою нормативних документів щодо академічної доброчесності, які були прийняті в університеті, а саме: «Кодекс академічної доброчесності та корпоративної культури Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», розроблений на основі Конституції України, Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Закону України «Про освіту», Статуту Університету та ін. документів і має меті підтримку в Університеті сприятливого соціально-психологічного клімату, формування толерантності та високих моральних стандартів професійної діяльності; «Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в освітніх та наукових роботах у Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», у якому регламентується порядок перевірки освітніх і наукових робіт здобувачів вищої освіти на академічний плагіат та заходи щодо його запобігання і формування принципів наукової етики; «Положення про комісію з питань етики та академічної доброчесності Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», яке визначає процедуру розгляду справ щодо порушення Кодексу та норм академічної доброчесності членами університетської спільноти, а також способи й методи застосування дисциплінарного впливу.

Згідно з «Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в освітніх та наукових роботах в Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» науково-дослідницька частина університету забезпечує організацію перевірки освітніх роботи здобувачів вищої освіти першого(бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів та наукових робіт студентів і НПП. Ця перевірка здійснюється на етапі завершення роботи з використанням системи UNICHECK – онлайн-сервіс пошуку плагіату, який перевіряє текстові документи на наявність запозичених частин тексту з відкритих джерел в Інтернеті чи внутрішньої бази документів користувача.

Крім того, співробітники бібліотеки разом із викладачами регулярно проводять просвітницьку роботу щодо ознайомлення студентів із

змістом «Кодексу академічної доброчесності та корпоративної культури Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Використовуються різноманітні форми роботи: кураторські години, бесіди, лекції, тренінги тощо.

Наприклад, для студентів різних спеціальностей було проведено такі лекції, як «Суть і фундаментальні цінності академічної доброчесності», «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету» та ін.

Бібліотекарі разом із кураторами та психологом університету проводять анкетування, тестування, опитування щодо проблем доброчесності в освітньому процесі закладу вищої освіти, наприклад: «Ставлення студентів до плагіату і шляхи його запобігання» тощо.

Співробітники Науково-технічної бібліотеки університету з метою популяризації академічної доброчесності серед студентства регулярно організовують практичні заняття різноманітної тематики, наприклад: «Методика навчання користувачів бібліотеки основам академічної доброчесності», «Текстові запозичення, оформлення цитувань і посилань в наукових роботах» та ін.

Крім того, регулярно проводяться круглі столи (наприклад: «Бібліотека та наукові комунікації», «Концепція академічної доброчесності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення»), методологічні семінари (наприклад, «Формування академічної доброчесності та механізмів запобігання й протидії плагіату в наукових роботах студентів», «Механізми розроблення та запровадження Кодексів честі: кроки до зміни академічної культури в університетах»), тренінги («Упровадження академічної доброчесності в Україні», «Формування інформаційної культури студентів» тощо), виставки-презентації відповідної літератури, просвітницько-виховні заходи (наприклад, «Як не загубитися в сучасному науковому світі», «Національні та міжнародні бібліографічні бази даних: особливості пошуку релевантної інформації», «Самоархівування як запорука наукової репутації дослідника» та ін.).

Проводяться також індивідуальні й групові консультації щодо ефективного інформаційного пошуку надійних, достовірних джерел інформації про результати наукової (навчальної, творчої) діяльності, правил наукового цитування, використання міжнародних стилів бібліографічних посилань тощо.

Варто також зазначити, що дієвим механізмом реалізації академічної доброчесності є створення у вишах репозитаріїв. У Полтавській політехніці він функціонує вже декілька років.

Важливо також заохочувати студента до самостійної праці, вчити його відповідальності за власні вчинки та поваги до чужої праці.

Зазначимо, що у Полтавській політехніці успішно проводиться навчання академічному письму, починаючи з першого курсу.

Веб-сторінка на сайті, інформація в соціальних мережах, різноманітна друкована продукція від буклетів до банерів – усе це нагадує студентам про те, що університет дійсно піклується про формування високої академічної культури.

Отже, результатом нашого дослідження можуть бути такі висновки.

Тільки тривалі й наполегливі зусилля всіх учасників освітнього процесу в напрямі просування норм і цінностей академічної доброчесності уможливають досягнення вагомих результатів у впровадженні їх у наукове й освітнє середовище.

Дотримання принципів академічної доброчесності кожен повинен починати з себе, оскільки доброчесність має бути мірилом внутрішньої культури людини.

Продуктивна співпраця та взаємодія всіх учасників освітньо-наукового процесу має відбуватися на засадах відкритості, чесності, прозорості та толерантності.

Дієвим механізмом реалізації академічної доброчесності є проведення тематичних бесід, лекцій, тренінгів, кураторських годин, різних опитувань, створення університетських репозитаріїв, використання комп'ютерних антиплагіатних систем тощо.

Дотримання принципів академічної доброчесності сприятиме конкурентоспроможності вітчизняної класичної освіти та загальноуніверситетських стандартів в світовому освітньо-науковому просторі в умовах зростаючого запиту на практичну зорієнтованість освітніх програм, розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, глобалізаційних процесів в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (ред. станом на 18.04.2021). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення: 11.10.2021).
2. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
3. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку [Електронний ресурс] : Основні результати дослідження за проектом № 49169 / керівник проекту В. С. Бакіров. Київ, 2015. URL: <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf> (дата звернення: 11.10.2021).
4. Киричок І. В., Павленко Т. Б. Місія вузівської бібліотеки у сприянні академічній доброчесності [Електронний ресурс]. URL: <http://conf.nlu.edu.ua/bis-2016/paper/viewFile/3913/600> (дата звернення: 11.09.2021).
5. Кодекс академічної доброчесності та корпоративної культури Національного

університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» [Електронний ресурс]. URL : <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/page/akadem-dobrochesnist/kodeks-adkk-pntu-2016.pdf> (дата звернення: 16.09.2021).

6. Навчання студентів академічній доброчесності у бібліотеці ВНЗ [Електронний ресурс] : метод. поради / авт.-уклад. : Л. В. Савенкова, С. О. Чуканова. Київ : УБА, 2016. 41 с. URL: <https://ula.org.ua/259-publikaciyi/vidannya/3612-navchannia-studentiv-akademichnoi-dobrochesnosti-u-bibliotetsi-vnz> (дата звернення: 11.09.2021).

7. Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в освітніх та наукових роботах у Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/page/asp-doc/polozhennia/akadem-plagiat.pdf> (дата звернення: 16.09.2021).

8. Положення про комісію з питань етики та академічної доброчесності Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». – URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/page/akadem-dobrochesnist/polozhennia-komisii-etiki-dobrochesnosti.pdf> (дата звернення: 16.09.2021).

9. Стратегії розвитку бібліотек: від ідеї до втілення : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. 6–9 жовт. 2020 р., м. Київ. Київ : НТБ ім. Г. І. Денисенка ; УБА, 2020. 52 с.

10. Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти : лист МОН № 1/9-565 від 26.10.17 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-zacikavleno-shob-bilshe-kompanij-na-kshtaltplagiatpl-spivpracyuvalo-z-ministerstvom-dlya-vdoskonalennya-antiplagiatnihperevirok-liliya-grinevich> (дата звернення: 16.09.2021).

Чуканова Світлана

Роль бібліотеки у проведенні навчань з академічної доброчесності на прикладі Наукової бібліотеки НаукМа

Анотація: Академічна доброчесність є необхідною складовою сучасної освітньої та наукової спільноти. Питання формування культури академічної доброчесності в освітньому середовищі є всеохоплюючим і стосується всіх підрозділів освітніх закладів. Важливими аспектами академічної доброчесності є боротьба з плагіатом та інформаційна грамотність. Саме аспект інформаційної грамотності напряму залежить від бібліотеки навчального закладу.

Ключові слова: академічна доброчесність, навчальні заходи, наукові заходи, масові заходи, бібліотечні активності.

Abstract. Academic integrity is vital component of the modern educational and scholarly community. The issue of forming a culture of academic integrity in the educational environment is comprehensive and applies to all departments of educational institutions. Important aspects of academic integrity are the fight against plagiarism and information literacy. It is the aspect of information literacy that directly depends on the library of the educational institution.

Keywords: academic integrity, educational events, scholarly events, regular events, library activity.

Вступ. Досвід Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» у навчанні академічної доброчесності в контексті інформаційної грамотності досить великий.

Бібліотека залучена до проведення занять в межах курсу «Вступ до могилянських студій» для першокурсників бакалаврських програм (три практичні заняття проводяться співробітниками бібліотеки: пошук у каталозі, робота з базами даних наукової інформації, академічна доброчесність); курсу «Академічна доброчесність» для магістрантів першого року навчання програми «Антикорупційні студії» (розробка курсу здійснювалась співробітниками бібліотеки С. О. Чукановою та І. В. Рябець); курсу «Цифрова наука та інформаційна грамотність» (розробка курсу здійснена Т. О. Ярошенко, С. О. Чукановою та Л. Д. Криворучкою у тісній співпраці та за сприяння співробітників наукової бібліотеки) для аспірантів та слухачів Ph. D.-програм першого року навчання.

До всього перерахованого, бібліотека на прохання викладачів та студентів проводить тренінги з бібліографічного опису, інформаційного пошуку, управління даними досліджень, профілів науковців тощо. Залученість наукової бібліотеки до проблеми академічної доброчесності в освітньому контексті можна зобразити у вигляді схеми (схема 1).

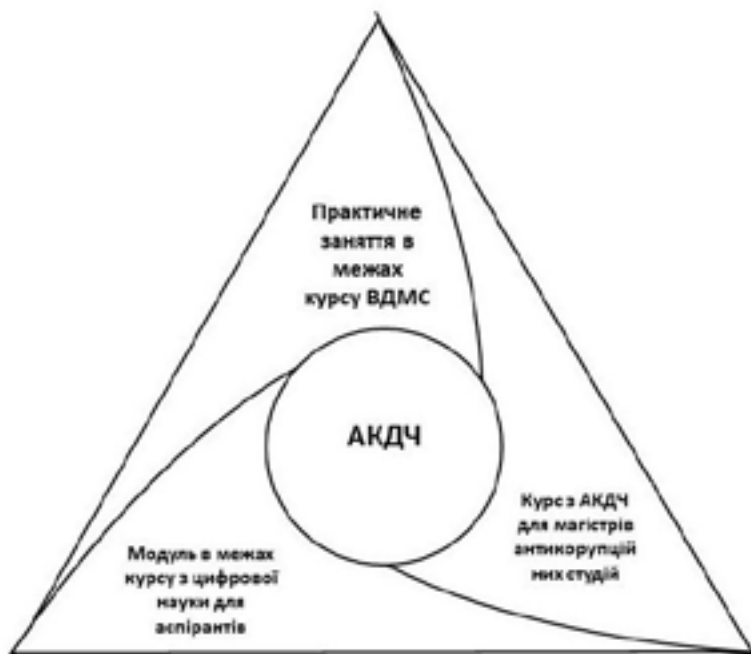

Схема 1. Участь НБ НаУКМА у навчанні принципам академічної доброчесності.

Окрім залучення до навчального процесу, бібліотека постійно проводить масові заходи для всіх користувачів (у тому числі і сторонніх), присвячені темі академічної доброчесності: конференції, тренінги, вебіари, виставки матеріалів, короткі відео-інструктажі тощо. Центр забезпечення якості освіти в НаУКМА залучає наукову бібліотеку до співпраці і проведення заходів для підвищення кваліфікації викладачів, зокрема з тематики інформаційної грамотності та академічної доброчесності. Бібліотека також не стоїть осторонь сучасних форм навчання, тож результатом залучення бібліотеки до інформування про академічну доброчесність на всіх рівнях є її участь у розробці та записі он-лайн курсів «Академічна доброчесність в університеті» на платформі ВУМ [1] та «Наукова комунікація в цифрову епоху» на платформі Prometheus [2]. Отже, бібліотека залучена як в освітню, так і в наукову діяльність, проте активно просуває тему академічної доброчесності й посередництвом масових заходів, спрямованих на широку аудиторію поза межами академії, що відображено у схемі 2.

Схема 2. Сукупність заходів НБ НаУКМА для популяризації АКДЧ.

Робота зі студентами та аспірантами. Головна мета будь-якого курсу з академічної доброчесності – навчити слухачів застосовувати теоретичні знання, набуті у навчальному курсі у майбутній практичній професійній діяльності. Необхідно подбати про формування цілісної системи знань про сукупність моральних та юридичних принципів і правил, якими повинні керуватись учасники освітнього та наукового процесів в академічному середовищі.

При роботі над програмою курсу чи тренінгу варто звернути увагу на такі першочергові завдання:

- дослідження поняття «академічна доброчесність» у контексті як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду і законодавства;
- усвідомлення ключових цінностей академічної доброчесності (чесності, довіри, справедливості, відповідальності, поваги та сміливості) [7];

- розгляд видів порушень академічної доброчесності;
- поглиблення навиків інформаційної грамотності та використання баз даних наукової інформації з метою верифікації джерел;
- формування умінь зі створення бібліографічного опису та посилань на джерела інформації в академічних текстах у тому числі за допомогою референс-менеджерів;
- вивчення основних технік уникнення академічного плагіату (збереження балансу голосу, цитування, перефразування, узагальнення);
- засвоєння критеріїв оцінки інформаційних джерел (авторитет, надійність, покриття, актуальність);
- тренування навиків інформаційного пошуку у тому числі з урахуванням наукометричних показників;

У межах курсу чи модулю з академічної доброчесності варто акцентувати увагу на такій тематиці:

- зміст та сутність поняття «академічна доброчесність»;
- види порушень академічної доброчесності, зокрема «плагіат» та «самоплагіат» як його різновид;
- інформаційна грамотність та верифікація джерел за допомогою інформаційного пошуку;
- баланс голосу та техніки уникнення плагіату;
- розгляд нормативних та правових документів, а також внутрішньої документації, що стосується академічної доброчесності.

Якщо говорити про залучення бібліотеки до навчального процесу та проведення практичних або семінарських занять, варто зауважити, що семінарські та практичні заняття у свою чергу спрямовані на поглиблене засвоєння теоретичних знань та набуття практичних навичок. Під час них перевіряється рівень засвоєння основних положень та тем, розвивається навик публічних виступів та дискусій.

Для кращого засвоєння матеріалу варто залучати студентів до обговорень, дискусій, написання есе, проведення дебатів, вправ з рецензування, виступів, ділових ігор чи обговорень кейсів та етичних дилем.

Поглибленому вивченню теми сприяє самостійна робота, що орієнтована на більш широкий огляд тематики із залученням періодичних видань, наукових праць, баз даних, монографій з окремих питань дисципліни чи теми. Важливою складовою самостійної роботи студентів є виконання індивідуальних робіт.

Теми для виступів, есе чи обговорень можуть бути різними та стосуватись різних аспектів академічної доброчесності або наукової етики, зокрема:

1. Академічна нечесність як прояв корупції в освітньому науковому та навчальному середовищі.

2. Академічний плагіат як різновид плагіату та самоплагіат як різновид академічного плагіату.

3. Верифікована інформація як метод боротьби з фабрикаціями та фальсифікаціями в науці.

4. Етичні дилеми у відносинах опонент-дисертант та науковий керівник-магістрант.

5. Неправильний бібліографічний опис як прояв плагіату.

В якості прикладу практичного завдання, можна розглянути вправу «Практика перефразування» (за Баррі Гілмором).

Необхідний підручник: Gilmore, Barry. Plagiarism : a how-not-to guide for students / Barry Gilmore. – Portsmouth, NH : Heinemann, [2009]. – VI, 98 p.

Сторінки оригіналу тексту: 22–23.

Зміст завдання: Прочитати уривок, запропонований Баррі Гілмором: «Плагіат має на меті приховати джерело, у той час як алюзія джерело розкриває (поезія, художній твір, п'єса, мемуари тощо). Ви можете використовувати алюзії. Вони є посиланнями до інших текстів, що розширюють початкове значення. Що ж стосується академічного письма (есе, досліджень, аргументації, звітів, то вам потрібно документувати усі джерела, що ви використали» [4, с. 22–23; 6] (*тут та далі переклад з англ. мови авторки статті*).

NB! Цитата взята Б. Гілмором з джерела: Grace Hauenstein Library. n.d. «Academic Integrity». Aquinas College. www.Aquinas.edu/library/plagiarism.html (accessed Feb.18, 2008), з того часу джерело оновилося і в нас проходить у переліку під пунктом 6.

Тепер дайте відповіді на такі питання:

1. Відповідно до тексту, що ви прочитали – у чому різниця між плагіатом та алюзією?

2. Знайдіть, на вашу думку, найважливіше речення та запишіть його.

3. Обведіть найбільш важливі слова у реченні та запишіть їх (3-4 слова не більше).

4. Перефразуйте речення, яке ви обрали відповідно до завдання 2. Ви можете використати два слова з вашого списку у завданні 3, але не використовувати жодних інших слів з тексту оригіналу.

5. Напишіть власне речення, у якому процитуйте якусь частину з уривку. Не забувайте про лапки для цитованих фраз «».

6. Напишіть контраргумент, чому автор може бути не зовсім правий, і де в науковому тексті може бути використана алюзія?

7. Тепер напишіть власний уривок. У ньому прокоментуйте оригінальний текст з завдання і зазначте, чи ви переважно погоджуєтесь чи ні із думкою автора. У тексті процитуйте певний шматок з оригіналу або перефразуйте його і не забудьте проставити посилання після цитати або перефразування [4, с. 22-23].

Така вправа корисна для покращення навиків академічного письма та роботи з джерелами інформації.

NB! Варто зауважити, що текст вправи з незначними скороченнями є перекладом-адаптацією С. Чуканової з англійської мови, усі ідеї, зазначені в ньому належать Баррі Гілмору.

Робота з викладачами. Проте, бібліотека університету працює не лише зі студентами у напрямку академічної доброчесності, але й з викладачами. Під час тренінгів для викладачів важливо обмінюватись думками щодо підходів визначення плагіату в роботах і обговорити можливі практики запобігання плагіату. На тренінгах з викладачами можна обговорити поради педагогів та дослідників академічної доброчесності, зокрема розглянути поради від Роберта Гарріса як запобігти плагіату з його праці:

Harris R. A. The plagiarism handbook: strategies for preventing, detecting, and dealing with plagiarism / R. A. Harris. – Los Angeles, CA : Pyrczak Pub, 2001. – VIII, 208 p.

Пропонуємо вашій увазі власну україномовну адаптацію порад для викладачів від цього дослідника з питань плагіату:

1. Роберт Гарріс радить чітко ставити завдання, що означає: конкретизувати свої очікування; зазначити, чи можна використати цю роботу на курсі іншого викладача (за домовленості); узгодити стиль бібліографії; деталізувати свої вимоги; уточнити, чи тема одна на всіх, чи ви маєте варіанти тем (які ви міняєте щосеместрово); зазначити, чи можуть студенти дискутувати, ділитись літературою та оцінювати роботи один одного, чи може студент просити про зміну теми і на якому етапі; обирати специфічні незвичні теми, на які непросто знайти готові роботи; дати завдання студентам звузити власні теми. Якщо студенти просять вас дозволити писати на свою тему, то обговоріть з ними, як її адаптувати до вашого курсу. Наприклад, якщо студент просить взяти собі тему «Інтернет-продажі», можна адаптувати її наступним чином: «Продаж книг в Інтернеті: коротка історія Amazon». Потрібно заборонити студентам завантажувати свої роботи у файлообмінники чи ресурси з готовими письмовими роботами.

2. Друга порада – розділити завдання на частини, для цього необхідно встановити кілька дедлайнів для різних етапів роботи. Вимагайте

конкретні структурні компоненти та зазначайте, що, наприклад, у роботі потрібно використати: 2 Інтернет-джерела, 2 друкованих книжкових видання, 2 друкованих періодичних видання, 1 інтерв'ю чи опитування, проведене студентом. Дайте завдання проаналізувати конкретну статтю чи книгу кожному студенту. Можна включити в елементи роботи графіки або таблиці. Щонайменше 3 джерела мають бути цьогорічними або минулорічними. Можна дати певні дані та сказати, щоб студенти їх інтерпретували. Дати завдання студентам проводити опитування, залучати досвід з позааудиторної діяльності, наприклад, спортивної. Варто давати відповіді на питання, що виникли в ході дискусій на семінарських заняттях. Бажано встановити проміжні дати та розділити роботу на етапи з чітким дедлайном до кожного етапу:

- тема;
- попередня бібліографія;
- аналіз;
- робота з джерелами;
- вступ;
- чернетка;
- фінальна бібліографія;
- фінальна чернетка.

На цьому етапі можна вносити корективи, збирати чернетки для подальшого порівняння з кінцевим результатом.

3. Третьою порадою є розділення загальної кількості балів між етапами. Наприклад: письмова робота = 200 балів; тема – 10; попередня бібліографія – 10; аналіз – 20; вступ – 10; попередня чернетка – 50; фінальна чернетка – 100. Можна дати студентам завдання зробити аналіз джерел та пояснити, навіщо вони їх використали у тексті. Добре, якщо студенти зроблять коротку анотацію до кожного пункту бібліографії та нададуть відповіді на такі питання:

- Наскільки корисним було це джерело?
- Яка його актуальність?
- Для якої аудиторії воно написано?
- Як ви перевірили його надійність?

Вимагайте цитувати та посилатись на нові джерела чи свіжі періодичні видання (менш, ніж 5-річної давнини або нову статистику за останній рік чи два). Вимагайте ксерокопії та роздруківки джерел, де маркером мають бути виділені процитовані елементи. Не дозволяйте студентам міняти тему в останній момент.

4. Четвертим важливим пунктом є взаємодія та зворотній зв'язок. Можна зробити окремим заняттям попередню перевірку, щоб студенти

перевірили та оцінили роботи один одного та обговорили їх. Нехай кожен студент принесе 2 відгуки на свою роботу від одногрупників. Студентам потрібно пояснити, чи вносили вони зміни після таких рецензій або, якщо не вносили, то чому. Вимагайте усних звітів по кожному етапу роботи, презентацій в аудиторії. Вимагайте узагальнюючого есе після того, як студенти здадуть роботу. Нехай вони опишуть, з якими проблемами зіткнулись під час написання, та як їх вирішили. Нехай студенти підпишуть документ з доброчесності, тобто засвідчать, що надали дійсно свій авторський текст, внесли точні бібліографічні дані і несуть за це відповідальність.

5. Останнім пунктом є заклик апелювати до кодексу честі [5, с. 43–60].

NB! Варто зауважити, що текст порад з незначними скороченнями є перекладом-адаптацією С. Чуканової з англійської мови, усі ідеї, зазначені в ньому належать Роберту Гаррісу.

Проведення масових заходів для інших користувачів. В разі, якщо ваша цільова аудиторія школярі, можна обрати для цікавого заходу з теми академічної доброчесності вправи, що цікаві цій аудиторії. Зокрема, Кетлін Фокс пропонує 25 ігор та цікавих активностей для покращення навичок документування джерел. Для прикладу візьмемо вправу «Заспівай пісню», яка тренує навички цитування оригінальних музичних джерел та компакт-дисків та заохочує до творчості. Вправа займає 25–30 хвилин, для неї знадобляться папір, олівці, дошка. Інструктаж займає 5 хвилин. Учасникам потрібно роздати матеріали.

Що потрібно зробити далі:

1. На дошці написати: група/виконавець, назва пісні, альбом або диск, видавець, рік.

2. Поділіть учнів на групи, нехай кожна група придумас собі назву (у групі повинно бути 3–4 учасника мінімум).

3. Упродовж 10–15 хвилин група повинна придумати пісню та заспівати її хором.

4. Група повинна придумати назву пісні.

5. Кожна група також повинна назвати свій альбом.

6. В якості видавця використайте назву школи, а рік оберіть теперішній.

7. Кожна команда повинна написати вихідні дані своєї пісні на дошці перш, ніж виступити перед класом.

8. Пам'ятайте про оплески.

9. Перевірте правильність задокументованих джерел пісень.

Ці активності можна доповнити, задавши учням певну тематику пісні, або ж придумати дизайн обкладинки альбому чи скомбінувати цей урок з

уроком музики тощо [3, с. 20].

NB! Варто зауважити, що текст вправ з незначними скороченнями є перекладом-адаптацією С. Чуканової з англійської мови, усі ідеї, зазначені в ньому належать Кетлін Фокс.

Як бачимо, бібліотека може долучатись до таких типів заходів:

- навчальні,
- наукові,
- масові (схема 3).

Схема 3. Типи аудиторій та заходів для популяризації АКДЧ.

Висновок: Залежно від того, з якою аудиторією працює бібліотека підбирається тип заходу та робиться акцент на тренуванні певних навичок. Зокрема, якщо цільовою аудиторією є викладачі, то варто проводити круглі столи, тренінги, дискусії, під час яких можна спільно виробити стратегію промоції академічної доброчесності серед спільноти університету.

Якщо аудиторією є бібліотечні фахівці, то можна проводити зустріч у форматі тренінгу для тренерів та обговорити нагальні питання академічної доброчесності і поділитись досвідом проведення тематичних заходів.

Якщо аудиторією є студенти чи аспіранти, то потрібно зробити акцент на інформаційній грамотності та бібліографічному описі, оскільки ці вміння потрібні для виконання письмових робіт та написання статей і є ключовими в їх навчанні та академічній кар'єрі.

Якщо ваша аудиторія – це школярі, то популяризувати інформаційну

грамотність та академічну доброчесність можна в ігровій та розважальній формі, щоб зацікавити аудиторію, а не відштовхнути суворими правилами та вимогами.

Список використаних джерел

1. «Академічна доброчесність в університеті» – ВУМ online [Електронний ресурс] // Перша в Україні дистанційна платформа громадянської освіти – ВУМ online. URL: <https://vumonline.ua/course/academic-integrity-at-the-university/> (дата звернення: 26.04.2021).
2. Наукова комунікація в цифрову епоху [Електронний ресурс] // | Prometheus. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:UKMA+SCDA101+2020_T1/about (дата звернення: 05.04.2021).
3. Fox K. Plagiarism! Plagiarism! 25 fun games and activities to teach documenting and sourcing skills to students. Madison : UpstartBooks, 2010. 56 p.
4. Gilmore B. Plagiarism : a how-not-to guide for students. Portsmouth, NH : Heinemann, [2009]. VI, 98 p.
5. Harris R. A. The plagiarism handbook: strategies for preventing, detecting, and dealing with plagiarism. Los Angeles, CA : Pyczak Pub, [2001]. VIII, 208 p.
6. LibGuides: plagiarism: academic integrity and plagiarism [Electronic resource] // Grace Hauenstein Library – LibGuides at Aquinas College. URL: <https://aquinas.libguides.com/library/plagiarism> (date of access: 26.04.2021).
7. The fundamental values of academic integrity / ed. by A. Hulbert et al. 3rd ed. International Center for Academic Integrity, 2021. 14 p. URL: https://www.academicintegrity.org/wp-content/uploads/2021/02/20019_ICAI-Fundamental-Values_R12.pdf (date of access: 17.02.2021).

Відомості про авторів

Бикова Тетяна Миколаївна – завідувачка відділу наукової обробки документів та організації каталогів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Боровик Ольга Борисівна – директорка бібліотеки Української медичної стоматологічної академії

Вдовіна Олена Олександрівна – кандидатка наук з соціальних комунікацій, доцентка кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Влащенко Людмила Георгіївна – заступниця директорки Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки

Грищенко Тамара Борисівна – директорка Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки

Нікітенко Олександр Миколайович – доцент кафедри інформаційно-вимірювальних технологій Харківського національного університету радіоелектроніки

Горбенко Юрій Леонідович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Журавльова Ірина Казимирівна – директорка Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Зінченко Світлана Володимирівна – старший науковий співробітник Національного музею у Львові ім. А. Шептицького

Куклін Володимир Михайлович – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри штучного інтелекту та програмного забезпечення Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Сіренькая Анна Валеріївна – провідний інженер ООО «Енергоэколог» (м. Харків)

Лискова Катерина Андріївна – завідувачка сектором міжкультурної комунікації та проектної діяльності Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Ляхова Кристина – магістр, бібліотекар Библиотеки Балтийской Международной академии (Латвия)

Мите Андра – доцент, руководитель службы качества обучения
Балтийской Международной академии

Доронина Ксения – референт правления Балтийской международной
академии

Мурашко Олена Сергіївна – завідувачка інформаційно-
бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Maria Pawłowska – Wydział Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej
Uniwersytetu Jagiellońskiego

Katarzyna Dobija – Wydział Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej
Uniwersytetu Jagiellońskiego

Чередник Людмила Анатоліївна – кандидатка філологічних. наук,
доцентка кафедри українознавства, культури та документознавства
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія
Кондратюка»

Сидоренко Валентина Олегівна – директорка НТБ, Національного
університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Чуканова Світлана Олександрівна – канд. пед. наук, завідувачка
сектору Наукової бібліотеки, старша викладачка кафедри психології та
педагогіки, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Зміст

Вступ

Бикова Тетяна

Інформатизація традиційних каталогів як інструмент бібліотечного маркетингу: з досвіду Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова	9
--	---

Боровик Ольга

Бібліотека – важливий суб'єкт формування критичного мислення в користувачів	15
--	----

Вдовіна Олена

Інноваційні бібліотечні програми для підлітків	21
--	----

Влащенко Людмила, Грищенко Тамара, Нікітенко Олександр

Відкрита наука у технічному університеті.....	26
---	----

Горбенко Юрій

Критичне мислення як навичка сучасної особистості	36
---	----

Ірина Журавльова

Бібліотекар, який вміє рахувати до 10 або про бібліотечну статистику з точки зору академічної доброчесності	42
--	----

Зінченко Світлана

Пергаментні фрагменти могильницького градуалу середини хві ст. Зі збірки НМЛ ім. Митрополита Андрея Шептицького	56
--	----

Куклін Володимир, Сіренькая Анна

Система пріоритетів за останні три тисячі років (наукові пріоритети і плагіат)	69
---	----

Лискова Катерина

Чи можуть статистичні річні звіти бібліотек надихати?.....	75
--	----

Ляхова Кристина

Опыт работы в период пандемии в библиотеках Латвии на примере библиотеки БМА.....	78
--	----

Мите Андра, Доронина Ксения

Внедрение академической честности и принципов этики в Балтийской Международной академии	82
--	----

Мурашко Олена

Cogito ergo sum: етична складова наукової роботи 89

Maria Pawłowska, Katarzyna Dobija

«Dobre jest to, co uczciwe – wszystkie pozostałe dobra są fałszywe i podrabiane» (Seneka) : praca biblioteki z kultury uczciwości akademickiej 97

Чередник Людмила, Сидоренко Валентина

Академічна доброчесність в освітньому та науковому середовищі: бібліотечні ресурси 108

Чуканова Світлана

Роль бібліотеки у проведенні навчань з академічної доброчесності на прикладі Наукової бібліотеки НаукМа 116

Відомості про авторів 126

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Центральна наукова бібліотека

«Шляхом до істини...»
або про вплив бібліотекарів на академічну доброчесність
в освітньому та науковому середовищі університету

Матеріали III наукової конференції
18-19 травня, 19-20 жовтня 2021 р. Харків

Комп'ютерна верстка
serg.g.zhuravlev@gmail.com